

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**EMEVÎLER VE ABBASÎLER DEVRİNDE TARSUS
(KADI TARSUSÎ'NİN SİYERU'S-SUGUR'UNA GÖRE)**

Semih BALABAN

**Tez Danışmanı
Doç.Dr. Süleyman ÖZBEK**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

EYLÜL - 2019

**EMEVÎLER VE ABBASÎLER DEVRİNDE TARSUS
(KADI TARSUSÎ'NİN SİYERU'S-SUGUR'UNA GÖRE)**

Semih BALABAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2019

Semih B LABAN tarafından hazırlanan ‘‘Emeviler ve Abbasiler Devrinde Tarsus(Kadı Tarsus)’nin Siyeru’s-Sugur’una Göre’’ adlı tez çalışması aşağıdaki juri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY OKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında Ortaçağ Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK

Tarih, Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Prof. Dr. İlhan ERDEM

Tarih, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

 ye : Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ

Tarih, Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 11/09/2019

Juri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Semih BALABAN

11/09/2019

EMEVÎLER VE ABBASÎLER DEVRİNDE TARSUS
(KADI TARSUSÎ'NİN SİYERU'S-SUGUR'UNA GÖRE)

(Yüksek Lisans Tezi)

Semih BALABAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

EYLÜL 2019

ÖZET

İslamiyet, Arap Yarımadası'ndan Anadolu'ya doğru kısa süre içerisinde gelişim göstermiş, Hz. Ömer döneminde de Anadolu seferleri giderek artmıştır. Tarsus'a Müslümanlar'ın ilk gelişi de bu zamana rastlamıştır. Ancak Tarsus'un tam anlamıyla fethi 711 yılında Velid bin Abdülmelik zamanında gerçekleşmiştir. Daha sonra Tarsus, geçiş güzergâhında bulunması sebebiyle İslam ordularının Anadolu seferleri için harekât merkezi durumuna gelmiştir. Tarsus Harun Reşid döneminde Ferec el-Hâdim tarafından inşa edilmiş, 965 yılında Nikephoros Phokas'ın işgaline kadar önemli bir sugur şehri olmuştur. İslam kaynaklarında Tarsus adı birçok kez geçmiş olmasına rağmen, Tarsus'un bu dönemdeki sosyal, tarihi ve kültürel yapısı hakkında bu kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Burada X. yy'da Tarsus'ta yaşayan Kadı Tarsusî'nin "Siyeru's-Sugur" adlı parçalar halindeki kitabının restorasyonuna ihtiyaç duyulmuştur. Suriyeli tarihçi Dr. Şakir Mustafa 1998 yılında İbnu'l-Adim'in ve İbnu'l-Asakir'in eserlerinden kitabın içeriği ile ilgili bilgileri çıkarmış ve yayınlamıştır. Bu çalışmada bahsedilen eser tercüme edilmiş ve Tarsus'un tarihi hakkında verilen bilgiler dönemin diğer kaynaklarıyla karşılaştırılarak tahlil edilmiştir.

BilimKodu : 112404
AnahtarKelimeler :Sugur,Avasım,Tarsus,KadıTarsusî,Siyeru's-Sugur,Emevi,Abbasi.
SayfaAdedi : 107
Tez Danışmanı : Doç.Dr. Süleyman ÖZBEK

TARSUS IN THE EMEVI AND ABBASID PERIOD
(ACCORDING TO SIYAR AL-THUGHUR OF KADI TARSUSI)
(M.S. Thesis)

Semih BALABAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
SEPTEMBER 2019

ABSTRACT

Islam developed from the Arabian Peninsula towards Anatolia within a short time and the Anatolian expeditions increased in the period of Hz. Omar as well. This was also when Muslims came to Tarsus for the first time. However, Tarsus was properly conquered in 711 during the period of Al-Walid bin 'Abd al-Malik. Then, Tarsus became the center of operation for the Anatolian expeditions of Islam armies because it was on the transition route. Tarsus was built by Ferec el-Hâdim during the period of Harun Rashid and became an important border city until the conquest of Nikephoros Phokas in 965. Although the name Tarsus is mentioned many times in Islamic sources, there is no detailed information about the social, historical and cultural structure of Tarsus in this period. Here, the restoration of the book of Qadi Tarsusî, who lived in Tarsus in the 10th century, in pieces titled as ‘‘Siyeru’s-Sugur’’ was needed. The Syrian historian Dr. Shakir Mustafa extracted information from the works of Ibn al-Adim and Ibn Asakir regarding the content of the book and published it in 1998. The work mentioned in this study was translated, the information given about the history of Tarsus was compared to the other sources of the period and analyzed.

ScienceCode :112404

KeyWords :Sugur,Avasım,Tarsus,KadıTarsusî,Siyeru’s-Sugur,Emevi,Abbasi.

PageNumber : 107

Supervisor : Doç.Dr. Süleyman ÖZBEK

TEŞEKKÜR

Çalıőmamda emeği geçen ve önerileriyle yol gösteren tez danıőmanım ve kıymetli hocam Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK'e, eğitimime katkı sağlayan başta ilk ve ortaöğrenimimdeki öğretmenlerim olmak üzere Gazi Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Anabilimdalı'nın, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih ve Arap Dili ve Edebiyatı bölümlerinin değerli akademisyenlerine, bu süreçlerin büyük kısmında yanımda olarak bana destek olan kıymetli eőime, aileme ve her őeyden önemlisi bir gül bahçesine girercesine şu kara toprağa girerek bu vatanda huzurla yaőamamızı sağlayan aziz őehitlerimize teőekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
1. GİRİŞ	1
2. TARSUS'UN SİYASİ TARİHİ	5
2.1. İslam Fetihlerine Kadar Tarsus	5
2.2. Sugur ve Avâsım'ın Tekâmülü.....	11
2.3. Fetihden Abbasîler Dönemine Kadar Tarsus	18
2.4. Abbasiler Döneminde Tarsus	21
2.5. Tolunoğulları Döneminde Tarsus	31
2.6. Yerel Valiler Döneminde Tarsus	36
2.7. Seyfu'd-Devle ve Hamdanîler Döneminde Tarsus.....	49
2.8. Tarsus'un Bizans Hâkimiyetine Girmesi.....	53
3. KADI TARSUSÎ VE SİYERU'S-SUGUR ADLI ESERİN İNCELENMESİ VE TAHLİLİ	59
3.1. Siyeru's-Sugur'a Göre Tarsus'un Coğrafi Konumu ve Tarsus'ta Şehir Yapılanması	65
3.2. Siyeru's-Sugur'a Göre Tarsus'ta Cihat ve Mücahitler	68
3.3. Siyeru's-Sugur'a Göre Tarsus'ta İdarî ve Askerî Teşkilat	71
3.4. Siyeru's-Sugur'a Göre Tarsus'ta Ekonomik Hayat.....	76
3.5. Siyeru's-Sugur'a Göre Tarsus'ta Din ve İnanç	78
3.6. Siyeru's-Sugur'a Göre Tarsus'ta Tarihî Eserler	82
3.7. Siyeru's-Sugur'a Göre Tarsus'un ve Diğer Sugur Şehirlerinin Fazileti.....	84
3.8. Kadı Tarsusî Tarafından Toplanan Şiirler	89
4. SONUÇ	95
KAYNAKÇA	97
EKLER	103
Ek-1	104
Ek-2	105
ÖZGEÇMİŞ	107

1. GİRİŞ

Tarih ilmi bazen karanlık bir sokak, içerisindeki tarihçinin yolculuğu ise, karanlık ve nereye varacağı bilinmeyen bir sokakta yönünü bulmaya çalışmak gibidir. Böyle bir sokakta görülebilecek en ufak bir işaret, tarihçinin yolunu aydınlatmaya yetecektir.

Bu tezimizde ilim âlemi tarafından pek bilinmeyen bir eseri ve müellifini tanıtmakla kalmayıp, Ortaçağ İslam Tarihi'nin çok önemli bir şehri ve coğrafi bölgesi hakkında da bilgi verilecektir.

İlim âleminde Siyeru's-Sugur adlı kitap ve müellifi Kadı Tarsusî tamamen tesadüf eseri ortaya çıkmıştır. Kitap, X. ve XI. asırda Bizans tarafından İslam ülkelerine yapılan askerî seferlere ve Hristiyan âleminin katılımıyla düzenlenen Haçlı seferlerine karşı dimdik ayakta duran başta Tarsus olmak üzere Suguru'ş-Şam bölgesi hakkında tarihi bilgiler vermektedir.

Kitabın kaleme alındığı sırada tarihler Hamdanîler'in "İslamın Kılıcı" olarak adlandırıldığı ve Abbasi halifesinin giderek etkisini kaybettiği X.yy'ı gösteriyordu. Bu tarihlerde Hamdanîler İslam adına başarılı harekâtlarda bulunurlarken, Bizans ve Roma İmparatorluğu da felsefî, askerî, idarî, iktisadî olarak büyük bir tekâmül göstererek çağını aşmış vaziyetteydi.

868 yılından beri Bizans halkı, art arda gelen VII. Konstantinos(913-959), II. Romanos (920-944), Nikephoros Phokas(963-969), Ioannes Çimiskes(969-976) gibi Makedon hanedanından gelen imparatorlar tarafından yönetiliyordu. Bu imparatorların bazıları Nikephoros ve Çimiskes gibi eskiden ordu komutanı olan askeri yeteneği yüksek kişilerdi. Bu imparatorlar ile birlikte Bizans'ın "tasvir kırıcı buhran devresi" yerini bambaşka bir döneme bırakmış, Bizanslı'lar kültürel ve sanatsal açıdan daha önce rafa kaldırdıkları eserleri tekrar gün yüzüne çıkarmışlardı.

Bu imparatorların liderlik ettikleri savaşlar her açıdan yayılmacı bir politika güdüyordu. Bu savaşlar aynı zamanda İslam topraklarına karşı el-Cezire ve Suguru'ş-Şam bölgesinde yeni bir dinî ruhun ortaya çıkışı ile karakterize ediliyordu. Bu dinî ruh ile Kudüs'ü Müslümanlar'ın elinden almak hedefleniyordu. Bizans'ın İslam'a karşı olan duruşu tamamen

sert bir hâl alıyor ve bu durum yaklaşık bir buçuk asır sonra(XI. yy) yaşanan Haçlı seferlerinin müsebbibi oluyordu. Bu seferlerin arkasında Hristiyanlar'ın İslam'a karşı olan asırlık kinlerinin yanında din maskesi altında ekonomik çıkarlar ve genişleme siyaseti yatıyordu.

Tarihçiler, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz Makedon hanedanı imparatorlarının çalışmalarını daha sonraki dönemlerde İslam âlemine karşı düzenlenecek olan Haçlı seferlerinin tetiklenmesinin ilk safhası olarak görüyorlardı. Bu seferlerinin arkasında Katoliklerin dini lideri papa duruyorken, Ortodoks Kilisesi bir varlık sergileyemiyordu.

Tarihler X.yy'ı gösterdiğinde Müslüman kanatta ise Bizanslılar karşısında Abbasî Halifesi duramıyor, Bizanslılar'la mücadele Hamdanî emirlerine kalıyordu. Zira Abbasî Halifeliği bu devirde sadece halifenin temsil ettiği bir dinî makam haline gelmişti. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ve diğer Türk komutanlar halifenin emirleriyle hareket etmeden önce Büveyhî hanedanı 945-946 tarihinden itibaren halifeyi baskı altına almışlardı.

Müslüman surlarının savunmasının yükü ve Bizans ordularının tüm ağırlığı Arap emirlerinin omuzlarına düşüyordu. Hamdanîler bu emirlerin en önemlilerindendi. Halifelğin içine düştüğü iktidar zafiyeti el-Cezire ve Kuzey Şam bölgesinde siyasi boşluğa sebep oluyordu. Merkezî otoritenin zayıflayarak askerî gücünü kaybetmesi üzerine bölgedeki emirler bazen gönüllü bazen gönülsüz olarak Bizans'la mücadelenin içine çekilmişlerdi.

Bu kötü şartlar içerisinde sugur bölgesinde başarılı seferler gerçekleştirmeye devam ediyordu. Sugur halkının cihat ve gazaya karşı tutumları bölgede büyük bir direnişe sebep oluyor, bu direniş karşısında Bizans orduları zaman zaman hezimete uğruyorlardı. Hamdanî Emiri Seyfu'd-Devle'nin başını çektiği bu zaferler, Şakir Mustafa'nın ifadesiyle '*atların taşlı yamaçlarda kaymasıyla ve kanlı saldırılar sonucu kalelerin yerle bir edilmesiyle elde edilmişti. Bu parlak zaferler ruhlarda saldırıların ve kanlı savaşların hatırasını bırakmışlardı.*'

Ancak bu savaşların gerçek yüzü çok farklıydı. Temelde bu savaşlar savunma amaçlı savaşlardı ve sonuç olarak Müslümanlar için belirgin bir hezimet kaçınılmaz olmuştu.

Bizans orduları Araplar'ın bu mücadelelerine rağmen Tarsus, Adana ve birkaç sugur şehrini zaptetmekle kalmamış aynı zamanda Girit ve Kıbrıs adalarını da Müslümanların elinden geri almışlar ve sonunda Halep'e girmişlerdi. İmparator Çimiskes zamanında ise Bizans orduları Şam'a ulaşmıştı.

İşte sugur bölgesinin bu karışık döneminde yazılmış olan Siyeru's-Sugur adlı kitabın askerî, siyasi ve soysa-kültürel açıdan önemi burada daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü kitap başta Tarsus olmak üzere bu dönemde sugur bölgesine ait birçok bilgi içermektedir.

Kitap ile ilgili çalışmalara ilk olarak büyük Halep tarihçisi İbnu'l-Adîm (vefatı: 1262) tarafından yazılan "Bugyetu't-Talep fi Tarihi Haleb" eserini inceleyerek başlandı. Bu eserde Kadı Tarsusî'nin şahsiyeti ve "Siyeru's-Sugur" eseri hakkında verilen bilgiler tercüme edildi. Kitabın yazarının XI. yy. devlet ricalinden Kadı Tarsusî olmasının ve o kritik yılları yaşamasının Suriyeli akademisyen Dr. Şakir Mustafa'nın ve İngiliz tarihçi C.E.Bosworth'un da dikkatini çektiği görüldü. Zaman darlığından ve arşivlere erişimin kolay olmamasından dolayı Dr.Şakir Mustafa'nın "Bekaya Kitabı Siyeri's-Sugur" adlı eserini Arapça'dan dilimize kazandırıldı. Tercüme çalışmasının üzerine başta C.E. Bosworth'un "Abu Amr 'Uthman al-Tarsusi's Siyar al-Thughur and the Last Years of Arab Rule in Tarsus (Fourth/Tenth Century)" adlı eserinden ve İbnu'l-Asakir'in "Tarihu Dımaşk" adlı eserinden alıntılar ekleyerek ve Tarsus tarihi hakkında muhtelif kaynaklardan araştırmalar yaparak bu çalışma kaleme alındı.

Burada Tarsus'un ve sugur bölgesinin eskiçağlardan 965 yılındaki Nikephoros Phokas'ın seferine kadar geçirdiği tarihi safhalar ele alındıktan sonra Siyeru's-Sugur ve Kadı Tarsusî hakkında detaylı bilgiler sunulacaktır.

2. TARSUS'UN SİYASİ TARİHİ

2.1. İslam Fetihlerine Kadar Tarsus

Tarsus, Akdeniz'e kıyısı olan önemli bir liman kenti olması, Anadolu'nun Kıbrıs'a ve Suriye'ye açılan deniz ve karayolları üzerinde olması, etrafındaki surlarla korunaklı bir yapıya sahip olması, ticari faaliyetlerin çokluğu ve bitki örtüsünün tarıma elverişli olması sebebiyle tarih boyunca çeşitli devlet ve uygarlıklar için cazib bir şehir olmuştur. Ayrıca şehrin coğrafi açıdan Toros Dağları ile çevrili olması ve ulaşım imkânlarının sadece belli boğazlar ve yollarla sağlanması da bu şehrin önemini arttırmıştır.

Tarsus'un elimizde mevcut bilgilere göre ilk yerleşim yerinin Kleopatra Kapısı'nın doğusunda yer alan Gözlükule Höyüğü olduğu düşünülmektedir. Bu höyükte yapılan kazılarla ortaya çıkarılan eserlerden anlaşılıyor ki Neolitik çağdan günümüze kadar olan dokuz bin yıllık süreçte bölgenin meskûn olması söz konusudur. Höyük ''Tarsa''olarak adlandırılan ve M.Ö. II. bin yıl olarak tarihlendirilen katmanlara sahiptir. Günümüzdeki Tarsus şehri ise bu höyük üzerinde ve höyüğün çevresinde gelişim göstermiştir.¹

M.Ö. II. bin yılda Anadolu Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndaydı. Araştırmacılara göre bu tarihlerde Anadolu'da Hititler, Palalar ve Luviler olmak üzere üç Hint-Avrupa halkı bulunmaktaydı.

Hititler M.Ö. 1700 yıllarında Anadolu'da büyük bir siyasi başarı elde ederek yeni bir imparatorluğun temelini atmışlardı. Luviler ise Çukurova'nın kuzey ve batı yönlerinde hâkim olmuşlardı.²

Tarsus'un en eski sakini olarak kayıtlara geçen halk Luviler'dir. Luviler M.Ö.2000 ile 1000 yılları arasında çeşitli yerlerde şehirler kurmuşlardır. Hititlerin merkezi Hattuşa'da Luvice tabletler bulunması Luviler'in Hititler ile aralarındaki yakınlığı göstermektedir.³

¹ Belge, B., Aydınöglü, Ü. (2017). Bir Planlama Altlığı Olarak; Roma Dönemi Tarsus Kenti Mekansal Yapısına İlişkin Değerlendirme. *Megaron*. 12(3). 464.

² Taşdöner, K. (2012). Eski Çağ'da Anadolu'nun Siyasi ve Demografik Yapısını Değiştiren Kitleli Göçler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*. 10(13). 86-87.

³ Ramsay, W. M. (2000). *Tarsus: Aziz Pavlus'un Kenti*. (Birinci Baskı). (Çev. L. Zoroğlu). Ankara: TTK Yayınları.

Luvilerden sonra bölge bir süre Asur egemenliğinde kalmıştı. Bölgenin ve dönemin büyük gücü Asur Devleti'nin M.Ö. 612 yılında Med ve Babil işbirliği sonucu yıkılmasıyla Tarsus'un içerisinde bulunduğu Kilikya bölgesindeki dengeler alt üst olmuştu. Kilikya Bölgesi Lidyalılar ve Medler arasında M.Ö. 590 yılında yapılan Güneş Tutulması Savaşı'nda önemli rol oynamıştı. Ardından M.Ö. 585 yılında gerçekleşen bir konferansta Kilikya'nın Kralı Syennesis, Babil ve Med kralları ile eşit statüde sayılmıştı.

Tarsus, Babil kralları II. Nabukadnezar(M.Ö. 605-562) ve Neriglizar(M.Ö. 559-556) dönemlerinde Babil akınlarına maruz kalmıştı. M.Ö. 547 yılında Persler'in Lidyalıları mağlup etmesiyle sonuçlanan savaşın ardından Tarsus dolaylı olarak Pers egemenliğine girmişti. Bunun sebebi bölgede bu tarihlerde de Syennesis idaresinin bulunmasıydı. M.Ö. 521 yılında Pers tahtına oturan Darius zamanında Pers İmparatorluğu satraplıklara ayrılmış ve Tarsus Kilikya Satraplığı'nın baş şehri olmuştu. Bu idari yapının başına da satrap olarak yerel bir kral olan Syennesis getirilmişti.⁴

Perslerin bölgeye hâkim olduğu sırada Tarsus, Kilikya bölgesinin merkezi konumunda idi.⁵ Öyle ki Tarsus'un Pers etkisi altında olduğu M.Ö. 450-400 yıllarında basılan sikkelerde görülmekteydi.⁶

M.Ö. 401 yılından M.Ö. 333 yılına kadar olan süreçte bölgedeki Syennesis hâkimiyeti sona ermiş, Kilikya bölgesi ve Tarsus Pers İmparatoru tarafından atanan satraplar tarafından idare edilmişti. Persler bölgede daha güçlü olmak için büyük yerel kralları satraplığa atamak yerine kendi satraplarını merkezden atamışlardı.⁷

M.Ö. 333 yılında Persler'e karşı bir intikam seferine çıkmak amacıyla hareket eden Büyük İskender, Gordion'a kadar gelmeyi başarmıştı. Daha sonra bu şehirden de ayrılan Büyük İskender, Tarsus'a Kapadokya üzerinden ulaştı. Tarsus'a Büyük İskender'in geldiğini duyan Persli satrap Arseses şehri bırakıp, yağmalamaya dahi fırsat bulamadan Pers kralı 3.Dareios'un yanına kaçmak zorunda kaldı. İskender böylece Kilikya'nın merkezi Tarsus'a sahip oldu.

⁴ Kurt, M. (2015). M.Ö. VI.-V. Yüzyıllarda Kilikya Bölgesi: Küresel Güçler ve Syennesis Krallığı. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 13, 306-311.

⁵ Bilgili, A. İ. (2011). Tarsus. *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (C. 40, s. 111-113). Ankara: TDV Yayınları.

⁶ Belge; Aydınöğlu, 2017: 465.

⁷ Kurt, 2015: 320.

Arrianos'un belirttiğine göre Büyük İskender, Tarsus'a geldiğinde aşırı yorgun olması ve Berdan Nehri'nin soğuk suyuyla yıkanması sebebiyle büyük bir hastalık geçirdi. Burada Akarnania'lı hekim Philippos tarafından iyileştirildi.⁸ İskender Tarsus'tan ayrıldıktan sonra Mersin yakınlarında bulunan Ankhiale kentine ulaştı. Ankhiale kentinin surlarında Asur Kralı Sardanapalos'un mezarı vardı. Mezarın üzerindeki kitabede şöyle yazıyordu: *'Anakyndarakses'in oğlu Sardanapalos, Ankhiale ve Tarsus'u bir günde inşa etti⁹; sen yabancı, ye, iç ve neşeli ol. Çünkü insana özgü diğer şeyler bundan daha değerli değildir.'*¹⁰

İskender'in ölümünden sonra Tarsus, M.Ö. 274 ile M.Ö. 168 yılları arasında Helenistik kavimler olan Suriye'deki Seleukos ve Mısır'daki Ptolemaios'lar tarafından gerçekleştirilen Suriye Savaşları sonucu Seleukos ve Ptolemaios'lar arasında sık sık el değiştirmiştir. Bu dönemde Tarsus, Seleukos'ların batı kanadının güvenli olması, sahip olduğu doğal sınırlar sebebiyle batıdan ve kuzeyden gelen saldırılara karşı korunaklı olması nedeniyle yeterince önemli bir yer olmamıştır. Seleukoslar M.Ö.300 yılından itibaren Antakya'yı kendileri için başkent olarak inşa etmişlerdir.

M.Ö. 64 yılında imparatorluk tarafından kendisine korsanlık sorununa çözüm bulması için geniş yetkiler verilen General Pompeyus, Tarsus merkez olmak üzere Kilikya bölgesi sınırlarını genişletmişti.¹¹

M.Ö. 51 yılında Partlar'ın Kilikya'ya doğru bir sefere çıktığını haber alan Kilikya pro-konsülü Cicero, Tarsus'a gelerek Partlarla sıcak temas kurmuş, zorlu mücadeleler sonucunda bölgede bulunan Tarkondimotoslar'ın desteğiyle Partları bölgeden uzaklaştırmayı başarmıştı.¹²

M.Ö. 47'de İmparator Caesar, Mısır'da kazandığı zaferlerin ardından Anadolu'ya geçerken, bütün eyalet temsilcileri ile Tarsus'ta bir toplantı gerçekleştirerek Kilikya bölgesini yapılandırmıştı. Tarsus ve Kilikya bölgesi, İmparator Octavianus döneminde tekrar

⁸ Lendering, J. (2009). *Büyük İskender*. (Birinci Baskı). (Çev.Burak Sengir). İstanbul: Kitap Yayınevi, 110-111.

⁹ Hikmet Öz, "inşa etti." şeklinde yapılan çeviride hata olduğunu iddia ederek, doğrusunun "zapt etti." olduğunu dile getirmiştir.(Öz, H. (2007). *Tarsus Tarihi*. (Birinci Baskı). Mersin: Tarsus Belediyesi, 14.)

¹⁰ Tekin, O. (2016). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

¹¹ Kurt, 2015: 432.

¹² Kurt, 2015: 434.

düzenlenmişti. Bu tarihten itibaren Tarsus hariç Kilikya'nın büyük bir bölümünde hâkimiyet süren Tarkondimotos Krallığı da Roma İmparatorluğu'nun gücünü tamamen tanımıştı.¹³

Tarsus'un dinî ve sosyo-kültürel açıdan önemli hale gelmesi ise Hz. İsa'nın doğumundan sonra gerçekleşti. I. Yüzyılda yabancıların havarisi¹⁴ olarak adlandırılan Pavlus, Hristiyan olmadan önce çadırcılık ile geçimini sürdüren ve Kudüs ile Tarsus arasında sürekli seyahat eden bir Yahudi'ydi. Hristiyanlık dinini kabul ettikten sonra yeni dini yaymak için Tarsus merkezli olarak faaliyetlerine başladı. Barnaba ile yıllarca Antakya'da misyonerlik faaliyetlerini yürüttü ve insanları irşad etti.¹⁵

Pavlus'un en önemli etkilerinden birisi de Hristiyanlık dinine yeni bir yorum getirmesiydi. Böylece Hristiyanlık Grek-Pagan kültürü ile harmanlanarak, Yahudi inancının gerektirdiği sert kuralların aksine daha ılımlı bir şekle sokulmuş oldu.¹⁶

67 yılında Pavlus'un ölümünden sonra Tarsus tamamen bir Hristiyan şehri haline gelmişti. Pavlus'un Hristiyanlık tarihindeki önemine binaen Tarsus'un adı bu havariyle özdeşleşmiş ve Tarsus Hristiyanlar tarafından kutsal kabul edilen bir şehir olmuştu.¹⁷

Pavlus'un ölümünden sonra yaşandığı bilinen ancak yeri ve zamanı konusunda birçok ihtilafa sebep olan Ashab-ı Kehf hadisesinin Tarsus'ta yaşanmış olabileceğine ilişkin iddialar da bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde Ashab-ı Kehf hadisesinden bahsedilmiştir. Kur'an'ın yorumunu yapan çağdaş tefsircilerden Elmalılı Hamdi Yazır, Ashab-ı Kehf hadisesini şu sözlerle anlatmıştır:

“Hz.İsa'dan bir süre sonra onun dinine mensup olanlar Tevhid inancını unutup başka yollara saptılar. Yöneticiler, putlara tapıyor ve putlara kurban kesiyorlardı. Bunlardan birisi de Rum İmparatorlarından Dekyanus idi. Kendisi putlara tapmakla yetinmiyor, halkı da böyle davranmaya zorluyordu. Gittiği şehirlerde halkı putlara tapmayı kabul etmek veya öldürülmek seçenekleriyle baş başa bırakıyordu. Nihayet Ashab-ı Kehf'in şehrine geldi. Her yerde yaptığını orada da uygulamaya koydu. Yapılan ihbarlarla hakiki müminler yakalanıp söz konusu tercihlerden birisini seçme zorlanıyordu. Bazıları şehadeti seçiyor, bazıları ise korkudan onun dediklerini yapıyorlardı. Ashab-ı

¹³ Kurt, 2015: 437-440.

¹⁴ Hz. İsa'nın inanç ve öğütlerini yaymak için görevlendirdiği öğrencilerinden her biri.

¹⁵ Gündüz, Ş. (2001). *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*. Ankara, 38.

¹⁶ Yıldırım, M. (2006). Tarsus'un Dini Tarihine Tarihsel Bir Yaklaşım. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6(2), 113.

¹⁷ Yıldırım, 2006: 114.

Kehf de ihbar edilip Dekyanus'un huzuruna getirildiler. İşte gençler imanlarını ikrar eden sözleri orada onun yüzüne haykırdılar. İmparator buna çok öfkelenirse de acilen şehir dışına çıkması gerektiğinden düşüncelerini değiştirmeleri için onlara süre verdi. Gençler bu süre zarfında bir mağaraya sığındılar. Orada vakitlerini ibadetle geçirdiler. İmparator şehre dönüp, gençleri bulamayınca ailelerini sıkıştırdı. Bunlardan haberdar olan gençler üzüлüp hallerini Allah'a arz ettiler. Allah Teâla da onları akla hayale gelemeyecek olan ilahi bir yardımla, yüzyıllarca uyutarak zalimlerin ellerinden kurtardı.'¹⁸

Elmalılı Hamdi Yazır'ın bahsettiği Dekyanus ismi üzerinde birçok tarihçi mutabikken Dekyanus'un 249-251 yıllarında hüküm süren İmparator Decius olup olmadığı konusunda ihtilaflar bulunmaktadır.

Tarsus'un Hristiyanlık için bu kadar önemli bir konuma gelmesinin ardından 611 yılında Bizans-Sasani hududunu aşan Sasani orduları 616 yılında şehri ele geçirmiş, Tarsus böylece bir müddet Sasaniler'in elinde kalmıştı.¹⁹

Roma İmparatorluğu bu dönemde kuzeyden Avarlar tarafından baskı altındaydı. Bu durum İranlılar'ın Anadolu'daki hareketini de kolaylaştırmaktaydı. İranlılar Tarsus'tan sonra Suriye ve Mısır üzerine de hareket ettiler. Bu olaylar Bizans ve İslam dünyası için önemli sayılmaktaydı. Öyle ki Bizans'ın Sasani İmparatorluğu'na yenik düşmesi Kur'an-ı Kerim'de de şöyle zikredilmiştir: *'Rumlar yakın bir yerde mağlup oldular. Ama bu yenilgilerinden sonra galip gelecekler. Birkaç yıl içinde. Çünkü işleri karara bağlama yetkisi, başında da sonunda da Allah'a aittir. O gün, mü'minlerde Allah'ın verdiği zafer sayesinde sevinecekler.'*²⁰

Sasanilerin galibiyeti İslam dinine inananlar ile inanmayanlar arasında da tartışmaya sebep olmuştu. Hristiyanlar Müslümanlara göre "ehl-i kitap" idi. Dolayısıyla Zerdüşt inancına mensup olan Sasaniler'e karşı bu savaşı ehl-i kitap olanlar kazanacaklardı. İslam dinine inanmayanlar ise Sasaniler'in Bizans'ı mağlup etmesini geleneksel inanca sahip olanların ehl-i kitaba üstünlüğü olarak yorumlamışlar ve Müslümanları da tıpkı Sasanilerin yaptığı gibi birgün yenecekleri konusunda tehdit etmişlerdi. Ancak kısa bir süre sonra 622

¹⁸ Yazır Elmalılı, M. H. (1979). *Hak Dini Kur'an Dili*. (C.6). İstanbul: Eser Neşriyat, 3231-3232.

¹⁹ Bahadır, G. (2011). Anadolu'da Bizans-Sasani Etkileşimi(IV.-VII. Yüzyıllar). *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 6(1). 717.

²⁰ Rum Suresi, 2-5.

yılında Ninova’da yapılan savaşta Bizans ordularının galip gelmesiyle Müslümanlar büyük bir sevince kapılmışlar, bu olayı Allah’ın bir müjdesi olarak nitelendirmişlerdi.

Sasanilerin Bizans’ı mağlup etmelerinin İslam dünyasına tek yansıması bu değildi. Bizans hem Avarların hem de İranlıların saldırılarından oldukça yara almış ve Diolectianus ve Konstantin zamanlarında kurulan sistemin yerine thema sistemini uygulamaya koymuştur.²¹ Thema sistemi yerli ve milli bir ordunun oluşması için etkili olmuş ve yeterli sayıda bulunamayan paralı askerlerin pahalıya mal olan görevlendirilmelerinden Bizans’ı kurtarmıştır. İmparator Herakleios zamanında gelişim gösteren ve sayıları arttırılan themalarla Bizans orduları güçlü bir hale gelmişti. Bu durum İslam dünyasında daha sonra kurulacak olan sugur ve avâsım şehirlerinin oluşumunda rol oynadığını kabul edersek; Sasani işgalinin önemini vurgulamış oluruz.

Hristiyan olmayanların Anadolu’dan çıkarılmasına karşı tüm hazinelerini Bizans’ın emrine veren kilisenin de desteğini arkasına alan Herakleios, 5 Nisan 622 tarihinde Anadolu’ya yöneldi. 622 sonbaharında Armenia dolaylarına ulaşan Herakleios burada Sasani komutanı Şahrabaz’ı yenilgiye uğrattı. Böylece Anadolu düşmandan temizlenmiş oldu. İmparator 625 yılında Sasani topraklarına Kilikya’dan ulaşmayı denediyse de başarılı olamadı. Bizans’ın kesin zaferi 627 yılında Ninova’da yapılan savaşla gerçekleşti.²²

Arap Yarımadası’nda hızla büyüyen yeni dinin ilk muhatabı Müslümanlar, 629 yılına gelindiğinde Suriye yolu üzerindeki Yahudilere ait Hayber Kalesi’ni fethedince Bizans sınırlarına biraz daha yaklaşmışlardı. Böylece Bizans’ın Sasaniler’den sonra doğudaki yeni rakibi Müslümanlar olmuştu.

Aynı yıl Hz. Muhammed(s.a.v.) Bizans’a bağlı Busra valisini İslam’a davet etmek için bir elçi ile mektup yollamak istedi. Ancak Müslüman elçinin yolda öldürülmesi üzerine Müslümanlar 3 bin kişilik bir ordu ile Lut Gölü’nün güneyinde Kudüs’e 50 km mesafede olan Mûte üzerine sefere çıkmak zorunda kaldılar. Mûte’ye ulaştıklarında içerisinde Hristiyan Arap kabilelerinin de olduğu, Herakleios’un kardeşi Theodora komutasında büyük bir orduyla karşılaştılar. Müslümanlar en son Halid bin Velid komutasındayken fazla zayıf vermeden Medine’ye geri dönmeyi başardılar. Bu olay Müslümanlar ile Bizans’ın ilk savaşı olması

²¹ Ostrogorsky, 2011: 89.

²² Ostrogorsky, 2011: 94-96.

sebebiyle önemlidir. Bu olay sonucu Müslümanlar Bizans ordusunu yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır.²³

Bu tarihten sonra Arap yarımadasındaki Müslümanlar, 630 yılında Mekke'yi fethedince, 631 yılında 30 bin kişilik bir orduyla Tebük üzerine sefere çıktılar. Mûte Savaşı ile Tebük Gazvesi arasındaki 4 yılı tarihçi Vakıdî, Müslümanların Bizans'ın saldırmasından endişe ettikleri bir dönem olarak nitelemiştir.²⁴ Ancak Tebük Gazvesi ile Müslümanlar çok net başarılar elde edemeseler de 4 yıl içerisinde 3 bin olan asker sayısını 30 bine kadar çıkarabilmiş ve Bizans üzerine harekete geçebilecek cesareti kendilerinde bulabilmiş oldukları görülmektedir. Hz. Muhammed'in son seferi olan Tebük Gazvesi, Hz. Muhammed'in Şam'a girmek istemeyip geri çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Müslümanlar bu tarihlerden sonra Bizans'la çok defa temas halinde olmuşlardır.

2.2. Sugur ve Avâsım'ın Tekâmülü

Arapça ‘نَعْرٌ’ kelimesinin فُعُولٌ vezninde cem'i mükesser şekli olan ‘نُعُورٌ’ kelimesi sözcük anlamı olarak gedikler²⁵, tabyalar²⁶, serhatlar²⁷ gibi anlamlar taşımaktadır.

Arapça ‘عَصْمٌ’ kelimesinin فَوَاعِلٌ vezninde cem'i mükesser şekli olan ‘عَوَاصِمٌ’ kelimesi sözcük anlamı olarak korumak, önlemek, alıkoymak, men etmek, sığınmak, tutmak gibi anlamlara sahiptir.²⁸

Sugur ve avâsımın ilk olarak ortaya çıkması Roma İmparatoru Herakleios'un ordularının güvenliğini sağlamak için sınırdaki belli bölgeyi boş bırakmasıyla oldu.²⁹ Bunun üzerine bölgedeki Müslüman Arap idarecileri Arapça'da ‘الضواحي’ yani ‘dış bölge’ dedikleri bu boş arazide bulunan bölgelerde bir takım askeri tahkimatlar yapmaya başladı.³⁰

²³ Balçık, S. (2011). *Sebep ve Sonuçlarıyla Mûte Savaşı*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

²⁴ Yiğit, İ. (2011). Tebük Gazvesi. *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (C. 40, s. 228). Ankara: TDV Yayınları.

²⁵ Dağlar arasındaki yada dağın belli bir yerindeki geçit yada üzerinden aşılabilen tepe.

²⁶ Bir yerin savunması için özel olarak yapılmış ve silahlarla donatılmış istihkâm.

²⁷ Sınır boyu.

²⁸ Erkan, A. (2012). *El-Beyan / Arapça Türkçe Büyük Sözlük*. (İkinci Baskı). İstanbul: Yasin Yayınevi.

²⁹ Honigmann, E. (1970). *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*. (Birinci Baskı). (Çev.Fikret Işıltan). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 37.

³⁰ Avcı, C. (2009). Sugûr. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C.37, s. 473-474). Ankara: TDV Yayınları.

VII. ve VIII. yy'lardan itibaren İslam fetihleri bir kısmı Suriye ve Anadolu, bir kısmı da Lübnan, Filistin ve Mısır yönünde olmak üzere artmaya başladı. Müslümanlar fethettikleri yerlerde güvenliği sağlamak ve bölgeyi İslamlaştırmak amacıyla ordular bıraktı. Kaldıkları yerde yeme, içme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalan ordular, zamanla buralarda "cünd" adı verilen ordugâh şehirler kurmaya başladılar.³¹

Belâzurî, "Fütuhu'l-Buldân" adlı eserinde ilk sugur ve avasım şehirlerinin temeli olacak olan cünderin kuruluşu hakkında şöyle söylemektedir:

*"Ebu Ubeyde bin el-Cerrah, Dimaşk'ı fethedince, Yezîd bin Ebi Süfyan'ı Dimaşk'a, Amr bin el-Âs'ı Filistin'e, Şurahbil'i Ürdün'e vekil bıraktı; Hıms'a geldi ve oranın halkıyla Ba'albek Antlaşması'na benzer bir şekilde antlaşma yaptı. Sonra Hıms'a, Ubâde bin es-Sâmit el-Ensârî'yi vekil bıraktı. Daha sonra Hama'ya yürüdü. Ebu Ubeyde'nin süvarileri Zerrâ'a ve Kastal'a ulaştılar. Ebu Ubeyde; Hıms Maarra'sına uğradı. Maarra, Numan bin Beşîr'in nisbet edildiği yerdir. Daha sonra Fâmiye'ye geldi; oranın halkı da cizye ve haraç ödemeyi kabul ettiler. Böylece Hıms'ın işi tamamlandı."*³²

Hıms ile Kınnesrîn'in aynı yer olduğunu söyleyen Belâzurî³³, bu fethedilen bölgenin insanlar tarafından "Cünd" kelimesinin cem'i mükesseri olan "ecnad" adıyla anıldığını belirtir. Müslümanlar bu esnada Filistin'e de "cünd" demişlerdir.

İlk dönemde el-Cezire bölgesi Kınnesrîn'e bağlı iken Halife Abdulmelik bin Mervan döneminde el-Cezire müstakil bir cünd olmuştur. Harun Reşîd döneminde Kınnesrin şehri ilçeleriyle birlikte "cünd" haline getirilmiştir.³⁴

Cünderin sayısının artması, merkezî idarenin zorlaşması, toprakları genişlemesi ve İslam Devleti'nin zenginleşmesi gibi birçok sebepten dolayı bu sistemin ıslahına ve tanzimine gerek duyuldu. Cünderin zamanla daha ma'mur hale gelmesi ise ancak VIII. yy sonu ve IX. yy başında mümkün oldu. Harun Reşîd, Menbic, Dülûk, Ra'bân, Kuruş, Antakya ve Tizin şehirlerini birleştirdi ve bunlara "Avâsım" adını verdi.³⁵ Çünkü Müslümanlar bir sefere çıktıklarında ya da Bizans ordularıyla sıcak temas sağladıklarında buralarda toplanırlardı. Harun Reşîd'in kendisi savaş esnasında konaklamak için Menbic şehrini tercih etti ve orayı

³¹ Yıldız, H.D. (1991). Avâsım, *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (C. 4, s. 111-112). Ankara: TDV Yayınları.

³² Belâzurî. (2002). *Fütuhu'l-Buldân*. (İkinci Baskı). (Çevr.Mustafa Fayda). Ankara: TTK Basımevi, 187.

³³ Kınnesrîn ve ilçeleri Hıms'a bağlı idi.

³⁴ Belâzurî, 2002: 188.

³⁵ Belâzurî, 2002: 188.

imar ettirdi. Daha sonra bu avâsım şehirleri içerisinde Antakya, stratejik ve jeopolitik öneminden dolayı ön plana çıktı ve bölgede merkez konumuna geldi.³⁶

Sugur kavramıyla İslamî dönem gaza ve cihatlarının yapıldığı sırada, hudut bölgelerinde güvenliği sağlamak ve ordunun hareketlerini yönlendirmek için oluşturulan askeri bölgeler kastedilmektedir.

Sugur ve avâsım kavramları tarihi kaynaklarda çoğu zaman bir arada kullanılmıştır. İki kavram arasındaki farkı belirgin bir şekilde ortaya koymak oldukça zordur. Çünkü sugur şehirlerinin kısmen avâsım adı ile adlandırıldığı da görülmektedir.

Corci Zeydan'a göre avâsım, Şam kıt'asının Halep'in arkasından İskenderun'a kadar olan yukarı taraflarından ibarettir. Sugur ise avâsımın arkasında olup, Anadolu'da Toros Dağları hududuna kadar uzanan yerlerden oluşurdu. Yani, Sümeysat, Malatya, Hısn-ı Mansur, Maraş, Masisa, Adana ve Tarsus sugur bölgesi içinde zikredilirken; Antakya, Kınnesrin ve Halep bölgesi ise avâsım içinde zikredilmektedir.³⁷

Corci Zeydan'ın bu tezinin üzerine şunları söylemek, sugur ve avasım arasındaki farkı belirginleştirmenin ne kadar zor olduğunu gözler önüne sermektedir:

- a. Sugur, Endülüs'ün kuzeyindeki Hristiyan krallıklarla aradaki uç noktalarını işaret eder.
- b. Sugur, bazen Mısır bazen de Kafkasya gibi hudut bölgelerini içerir.
- c. Ebu Muhammed Abdullah Tayyib bin Abdullah'ın Aden tarihi hakkında yazdığı eserine "Tarihu's-Sagri Aden" adını vermesi ve Kudâme bin Ca'fer'in Suriye, Filistin ve Mısır'da bulunan sahil şehirlerini "es-Suguru'l-Bahriyye" başlığı altında zikretmesi Müslümanlar'ın sahil kıyısındaki uç şehirlerini de sugur olarak tanımladıklarına işaretir.³⁸

Bu bilgiler ışığında sugurun Anadolu topraklarından ibaret olup, avâsımın Şam bölgesi olması gibi bir şey söylemek mümkün olmayacaktır. Muhtemelen Corci Zeydan'ın,

³⁶ Seyithanoğlu, K., Çelebi, A. R., Hurşitoğlu, A., Vakkasoğlu, V. (1986). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. (C.3.). (Red.Hakkı Dursun YILDIZ). İstanbul: Çağ Yayınları, 345.

³⁷Zeydan, C. (1976). *İslâm Medeniyeti Tarihi*. (C.2.). (İkinci Baskı). (Çev.Zeki Megamiz). İstanbul: Üçdal Neşriyat, 72.

³⁸ Avcı, 2009: (Cilt.37), 474.

Anadolu-Bizans sınırındaki İslam Devleti'nin en uç bölgesi olan Halep'ten Adana ve Mersin'e kadar olan bu bölgeyi sugur ve avâsım olarak işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Sugur ve avasımın ortaya çıkışı hakkında Bizans tarihçisi Honigmann ise şu şekilde bir kayıt düşmektedir:

*“800 yılı civarında Araplar hudut bölgesindeki şehirleri kuvvetle tahkim etmeye başladılar. O vakte kadar gönüllü olan müdafaa enstitüsünü, planlı olarak organize edildi ve Roma İmparatorları zamanındaki imparator eyaletleri veya Bizans hudut themalarına tekabül eden hudut eyaletleri, Avasım yanında; hususi suretle tahkim edilmiş bir hudut bölgesi, sugur yaratıldı.”*³⁹

Burada Honigmann, sugur ve avâsım konusunu açıklarken Bizans idari teşkilatı ile aradaki bağlantıyı da vurgulamaktadır. Dolayısıyla Thema, Kleisura ve Turma gibi Bizans kavramlarını da gözden geçirmek faydalı olacaktır.

Thema sisteminin Türk askeri tarihindeki “tümen” kavramıyla arasındaki etimolojik ve tarihi bağı birçok tarihçi tarafından tartışılan bir husus olsa da; Ostrogorsky'nin ifadesine göre Bizans idari geleneğinde kolordu anlamına gelen kelimenin,⁴⁰ Anadolu'da askeri birliklerin çeşitli bölgelere yerleştirilmesi şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Thema sistemi askeri bir sistem olduğu kadar ekonomik bir sistemdir. Herakleios'tan itibaren yaygınlaşan bu sistemde devletin ücretli asker ihtiyacını azaltmak için çiftçi-asker uygulaması hayata geçirilmiştir. Askerler savaş olmadığı zamanlarda tarımla ilgilenmekteydiler. Bu sistemin başında strategos isimli valiler bulunurdu ve savaş dışı zamanlarda tarımla ilgilenen köylülere de stratiotes adı verilirdi. Bu köylüler savaş başladığında atıyla birlikte orduya katılmakla yükümlüydüler.⁴¹

Kadı Tarsusî'nin eserinde sugur bölgesinde de bu şekilde bir uygulamanın olduğuna çokça şahit olmaktadır.

Thema'lar bünyesinde alaya tekabül eden turmaları barındırırdı.

³⁹ Honigmann, 1970: 39.

⁴⁰ Ostrogorsky, 2011: 90.

⁴¹ Keçiş, M., Güneş, C. (2018). Bizans'ın Anadolu'daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Problemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 19(43). 95-108.; Güçlüay, S. (2013). Bizans İmparatorluğu'nda Toprak Sistemi İçerisinde Thema'lar(IV-VII. Yüzyıllar). *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*. 10(1). 63-90.

Kleisura ise dağ geçitlerini koruma maksatlı kurulan askeri yerleşimlerdir. VII. yy'ın sonunda imparatorluğun sınır bölgelerinde yaygınlaşmıştır. Themalar'dan farkı daha küçük ölçekli olmalarıdır. Kleisura'nın başında "kleisurarchesler" bulunurdu.

Honigmann ve Ostrogorsky'nin eserlerinde kleisuraların zamanla büyüyüp önemli hale gelerek themalığa yükseltildiklerine şahit olmaktayız.

Themalar ve kleisuralar arasında iki önemli fark dikkatimizi celp etmektedir; buna göre:

- a. Themalar daha sistemli birliklerken kleisuralar küçük çaplı thema adaylarıdır.
- b. Kleisuraların oluşumu için sınır bölgesi olma şartı varken, themalar için böyle bir zorunluluk yoktur.

Sugurun, cündlerin ve davahilerin geliştirilmesiyle oluştuklarını söylemek mümkündür. Müslüman Araplar'ın sınırdaki askeri müstahkem mevkiilerinin tamamına "sagr" ya da "sugur" dediklerini de düşünürsek, sugur; Bizans tarihindeki "kleisura" kavramıyla benzerlik göstermektedir. Avâsım ise Harun Reşid döneminden itibaren oluşturulan daha sistemli ve surlarla donatılmış askeri şehirleri ifade etmektedir. Avâsım şehirlerinin de sadece sınırlarda oluşturulduğunu bildiğimiz için tam olarak olmasa da avâsım ve thema arasında ilişki kurulabilir. Zirâ, themalarda uygulanan ekonomik sistemin benzeri sugur ve avâsım şehirlerinde de uygulanmaktadır.

Buna göre Sugur, sınırlarda oluşturulan askeri yapıların tümüne verilen addır. Avâsım ise Harun Reşid'in Menbic'te konaklaması gibi zaman zaman halifenin dahi konakladığı, sınırlarda oluşturulan, sistemli yapının adıdır. Bu nedenle sugur bölgeleri özellikle faal ve güçlü oldukları dönemde "avâsım" olarak da adlandırılmış olabilirler.

Sugur bölgesi Diyar-ı Bekir, Diyar-ı Mudar ve Diyar-ı Rebia topraklarından oluşan el-Cezire bölgesinin batısında yer alır. İki bölgeyi birbirinden Fırat nehri⁴² ayırır.

⁴² İbn-i Hurdazbih'in eserinde Fırat Nehri şöyle tarif edilmektedir: "Fırat nehri: Kalkala yöresinin bir nehri olan Fırat nehri Rum topraklarından geçmektedir. Pek çok akarsu bu nehre katılmaktadır. Örneğin, Şimşat bölgesinin bir nehri olan Arsinas buna katılmaktadır. Fırat nehri, önce Kemah'a gelir; Malatiyye'den iki mil ilerler. Buradan Cebeleta'ya ve Sumeysat'a ulaşır. Buradan itibaren gemileri ve gemilerle dolaşanları taşımaya

İstahrî sugur bölgesini, Malatya, Hades, Maraş, Haruniye, Kenîsetu's-Sevda, Aynizerba, Massisa, Adana ve Tarsus şehirlerinden oluşmaktadır. Malatya ve Maraş arasında kalan bölgeyi Suguru'l-Cezîre olarak ayırır da bu adlandırmanın sadece el-Cezîre bölgesinden bölgeye gelen kişi sayısının fazla olmasından dolayı yapıldığını da belirtmiştir. Amanos Dağları'nın batı tarafını da Suguru'ş-Şam olarak adlandırmaktadır.⁴³

İbn Hurdazbih ise Suguru'ş-Şam yolunu eserinde şöyle tarif etmektedir:

“Halep'ten Kınnesrin'e 7, Kınnesrin'den Antakiye'ye 4, Antakiye'den İskenderiye'ye(İskenderun?) 4, İskenderiye'den Massisa'ya 7 konaklama yeri⁴⁴ vardır. Ceyhan Nehri⁴⁵ Massisâ'yı ikiye bölmektedir. Massisa'nın ismi ‘Mabsubastıya’dır. Massisa'dan Adana'ya 3 konaklama yeri vardır. Adana'nın ismi ‘Ezanum’dur. Bu şehir Seyhan⁴⁶ kenarındadır. Adana'dan Tarsus'a 5 konaklama yeri vardır. Tarsus'un Rumca'daki ismi ise ‘Tarsim’dır.”⁴⁷

İbn Hurdazbih Rakka ile Suguru'l-Cezire arası yolu ise şöyle tarif etmektedir:

“Bunlar, Rakka'dan Aynu'r-Rumî'ye 6 fersahtır⁴⁸. Oradan Tell-i Abdâ'ya 7 fersah, Suruc'a 7 fersah, oradan Müzenniye'ye 6 fersah, Sumeysat'a 6 fersah, Hısn-ı Mansûr'a 6 fersah, oradan Malatya'ya 10 fersah, Zibetra'ya 5 fersah, Hades'e 4 fersah, oradan Mar'aş'a 5 fersahtır.”⁴⁹

Yani İbn Hurdazbih İstahrî'yi bu coğrafi tesbitinde desteklemektedir.

başlar ve Irak bölgesinin ekilebilir arazilerine (Sevad) ulaşır. Bu nehirden bazı küçük nehirler Bağdat'ın ekilebilir arazilerinde kollara ayrılmakta ve Dicle'ye dökülmektedir. Fırat'tan ayrılan bazı kolları ise Kılfe'ye yönelir ve bu bölgenin ekilebilir arazilerini baştan başa geçer. Fırat nehri Medain'in alt kesimlerinde Dicle'ye dökülür.”(İbn Hurdazbih. (2008). Yollar ve Ülkeler Kitabı. (Çev. Murat Ağarı). İstanbul: Kitabevi, 149.)

⁴³ Yıldız, 1991: 111-112.

⁴⁴ İbn Hurdazbih'in eserinde “sekek”olarak geçen kelimeyi çevirmen Ağarı, Hurdazbih, 2008: 49'da” konaklama yeri” olarak tercüme etmiştir. Bölgeler arasındaki güncel mesafeleri ve Selçuklu Kervansarayları arasındaki mesafeyi göz önünde bulundurduğumuzda iki konaklama yeri arasındaki mesafe aralıksız olarak bir insanın sekiz saatte yürüyebileceği yer kadar olduğunu söyleyebiliriz. Bu da yaklaşık 30-35 km'ye tekâbül etmektedir. (Turan, O. (1964). Selçuklu Kervansarayları. *Belleten*. 10(39), 471-496.)

⁴⁵ “Ceyhan nehrinin çıkış yeri Rum topraklarında bulunan Massisa'dır. Altinat nehrine dökülmekte ve Zenc vadisinden akan ırmaklar bu nehre katılmaktadır. O da Şam nehrine dökülmektedir.”(Hurdazbih, 2008: 152.)

⁴⁶ “Seyhan nehrinin çıkış yeri Rum topraklarında bulunan Adana'dır. Bu nehir Rum denizine dökülmektedir.”(Hurdazbih, 2008: 152.)

⁴⁷ Hurdazbih, 2008: 86-87.

⁴⁸ Bir Arap Fersahı yaklaşık 3 mil olup 5762 m'ye tekabül etmektedir. (Huart, H. (1948). Fersah. *MEB İslam Ansiklopedisi İçinde*, (Cilt.40). 574. İstanbul: Milli Eğitim Vakfı Basımevi.)

⁴⁹ Hurdazbih, 2011: 85,86.

Suguru’ş-Şam ve Suguru’l-Cezire bölgeleri İstahri’ye göre Şam’a bağlı merkezlerdi. Harun Reşid dönemi öncesi ve sonrasında ise bölgenin Kınnesrin ordugâhına bağlı olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Hurdazbih, ünlü eserinde Müslim bin Ebî Müslim el-Cermî’den naklettiği bilgilerde Rumlar’a ait 14 bölgeden bahsetmektedir. Bu 14 bölgeden 3 tanesi sugur bölgeleriyle hemen hemen bağlantılıdır. Buna göre bu 14 bölgeden Harsiyyûn bölgesi Malatya yolu üzerindedir.

Bir diğer bölge olan Selûkiye bölgesi⁵⁰ ise Şam denizi tarafından Tarsus’a doğru olan bir bölgedir. Selûkiye bölgesi tam olarak Tarsus yakınlarına tekabül ederken, burada Selûkiye kalesi ile birlikte 10 kale daha vardır.

Kabâduk Bölgesi ise Tarsus dağlarından Adana ve Massisa’ya kadar olan bölgedir. İçerisinde Kurra Kalesi, Antigû ve Ecrab kaleleri vardır. Burada aynı zamanda ‘‘Zü’l-Killa’’adı verilen üzerinde bacalar bulunan bir dağ mevcuttur. Roma dönemindeki ismi ‘‘Cusastarun’’dur. Matamir, Macide, Belnese, Melendise, Kuniye, Melekubiye, Beddale, Barenu ve Salimun adlarında 14 tane kale mevcuttur.⁵¹

Sugur bölgeleri Harsiyyûn, Selûkiye ya da Selefkiye ve Kabadûk bölgelerinin tamamını içermektedir.

Sugurun oluşumuyla ilgili 797 yılında Mervan bin Ebi Hafsa’nın Harun Reşid’e ithafen yazdığı şu şiir Taberî ve İbnu’l-Esir’in eserlerinde aktarılmıştır:

‘‘Harun döneminde sugur tahkim edildi. / Müslümanların işleri yoluna girdi.

Bayrağı zaferlerle dalgalandı hep / Ordusuyla ordular parçalandı hep.

Bütün Bizans kralları geldiler birer birer / Eğilerek cizyelerini sundular birer birer.’’⁵²

⁵⁰ Selûkiye bölgesinin ismini Büyük İskender’in komutanı Selefkos Nikador’dan alması muhtemeldir. Selefkos Nikador’un İ.Ö.280 yılında ölümüne kadar geçen sürede 4 adet şehir kurduğu söylene de günümüzdeki Mersin’in Silifke ilçesi bu şehirlerden tek ayakta kalanıdır.

⁵¹ Hurdazbih, 2011: 90-93.

⁵² Avcı, C. (2003). *İslâm-Bizans İlişkileri*. İstanbul: Klasik Yayınları, 255.

2.3. Fetihden Abbasîler Dönemine Kadar Tarsus

Müslümanlar Hz.Muhammed(s.a.v.)'in vefatından sonraki birkaç yıl içinde hızlıca Suriye topraklarına ilerlemeye başladılar. Bu durumu öğrenen İmparator Herakleios, içerisinde Ermeniler'den ve Gassanî kralı Cebele bin Eyhem gibi Hristiyan Araplardan müteşekkil bir ordu hazırlama yoluna gitti. Hazırlanan Bizans ordusundaki asker sayısı konusunda tarihçiler arasında ihtilaf olsa da bu sayının yüz ile iki yüz bin civarı olduğu söylenilebilir.^{53 54}

Bizanslıların bu hareketinden haberdar olan Suriye Orduları Komutanı Ubeyde bin el-Cerrah komutasındaki Müslümanlar Yermük dolaylarında konuşlandılar.⁵⁵ Müslümanlar Bizans kuvvetlerine karşı İbnu'l-Esir'in rivayetine göre 46 bin civarı,⁵⁶ Belazurî'ye göre 24 bin asker⁵⁷ toplayabildiler. Belâzurî'ye⁵⁸ göre 15 yılı Recep ayında (636) vukuu bulan⁵⁹ Yermük Savaşı sonucunda Bizans İmparatoru Herakleios savaşı idare ettiği Antakya'dan İstanbul'a kaçmak zorunda kalmış, meşhur komutanı Teodoros da dâhil olmak üzere yetmiş bin askeri kaybetmiştir.⁶⁰

Müslümanlar bu savaş sonucunda Şam şehirlerine ve Antakya'ya kadar ulaşmayı başardılar.

Belâzurî Bizans İmparatoru Herakleios'un Suriye'yi terk ederken şu cümleleri söylediğini rivayet etmektedir: '*Ey Suriye, sana selam olsun. Sen düşman için ne güzel bir ülkesin.*'^{61 62} Ancak Herakleios'un Suriye'den çekilmesi bu kadar sessiz sedasız olmamıştı.

⁵³ Apak, A. (2011). *Anahatlarıyla İslam Tarihi(2)(Hulefâ-i Raşidîn Dönemi)*. (Altıncı Baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat, 150-151.

⁵⁴ Anonim bir Süryani kaynağına göre Herakleios'un ordusu üç yüz bin kişiden oluşmaktadır.(Can, U. (2018). 1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği'nde Yermük Savaşı(636)-İlgili Kısmın Tercüme ve Tahlili. *The Journal of Mesopotamian Studies*. 3(1). 10.)

⁵⁵ Apak, A., 2011: 151.

⁵⁶ İbnu'l-Esir. (1991). *İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*. (C.2). (Çev.Beşir Eryaysoy). İstanbul: Bahar Yayınları, 376.

⁵⁷ Belâzurî, 2002: 192.

⁵⁸ Belâzurî, 2002: 195.

⁵⁹ İbnu'l-Esir, Yermük Savaşı'nı 634 yılı olayları arasında anlatmaktadır. (İbnu'l-Esir, 1991: 376) Ancak aynı eserde Şam'ın fethinden bahsettikten sonra Yermük Vak'a'sının 636 yılında olduğu konusundaki iddialara da yer vermiştir. (İbnu'l-Esir, 1991: 396)

⁶⁰ Vakıdî. (2000). *The Islamic Conquest of Syria, A Translation of Futûhushâm: The Inspiring History of the Sahâbah's*.(Trans.Mawlana S. Al-Kindî). London: Ta-Ha Publishers, 366.

⁶¹ Belâzurî, 2002: 195.

Herakleios geri çekildiği esnada bölgeyi tahrip etti ve halkı tehcire zorladı. Bunu yapmasındaki amaç ise bölgede hiçbir yaşam ve kültürel birikim olmadığını gören Müslümanların geri çekilmesini sağlamaktı. Honigmann, Yermük Savaşı'nda muzaffer olan, Mısır ve Kudüs gibi bölgelerde mücadele eden Müslümanların arkalarında müstahkem mevki bırakmama amacıyla bölgeyi yakıp yıktıklarını ve halkını tehcire zorladıklarını söylemektedir.⁶³ Bu iki durumu da düşündüğümüzde bölgenin Bizans'ın çekilmesinden sonra uzun süre yıkık ve muharrep bir biçimde bulunduğunu söyleyebiliriz.

Bu yıkım ve tahribattan bu dönemde Tarsus da nasibini almış gözükmektedir.

Müslümanların Tarsus'a ilk gelişleri konusundaki bilgileri Belazurî'nin eserinde görmekteyiz. Belazurî eserinde Tarsus'a geliş konusunda iki rivayet öne sürmektedir. Bu rivayetlerden birincisine göre Belazurî şöyle söylemektedir: *‘‘Ebu'l-Hattab el-Ezdî şöyle söyledi: Bana ulaşan haberlere göre, bizzat Ebu Ubeyde, yazın savaşa çıktı. Massisa ve Tarsus'a uğradığında buradaki ve çevresindeki kalelerin halkları göç etmişlerdi. Ebu Ubeyde (Bağras) geçidi geçti ve Zende'ye ulaştı.’’* demektedir. İkinci rivayette ise Belazurî'nin Ebu'l-Hattab el-Ezdî'den başkaları diye bahsettiği kaynaklara göre ise Ebu Ubeyde'nin bölgeye Meysere bin Mesrûk'u gönderdiğini ve Zende'ye ulaşan da o olduğunu söylemiştir.⁶⁴

Bu iki rivayetten hangisinin doğru olup olmadığı konusunda tahmin yürütmek için diğer tarihi kaynaklara bakılmalıdır. İbnu'l-Esir, eserinde Belazurî'nin rivayetlerinden ikincisini 636 yılı olayları arasında *‘‘Halep, Antakya ve Diğer Büyük Şehirlerin Fethi’’* başlığı ile vermektedir.⁶⁵ Bu bilgiler ışığında Meysere bin Mesrûk'un Halep ve Rakka-Suguru'l-Cezire⁶⁶ yolundaki kaleleri fethettiğini görülmektedir.

Bu tarihlerde Ebu Ubeyde'nin Antakya'yı bırakıp başka yere gitmektense yerine Meysere bin Mesrûk'u Tarsus dolaylarına göndermesi gayet mantıklı gözükmektedir. Bu

⁶² 1234 tarihli Süryani Kroniği'ne göre Herakleios'un *‘‘Sozou Suriya’’*-*‘‘Barışla kal Suriye’’* dediği yazmaktadır.(Can, 2018: 17)

⁶³ Honigmann, 1970: 37.

⁶⁴ Belâzurî, 2002: 235.

⁶⁵ İbnu'l-Esir, 1991: 453.

⁶⁶ Hurdazbih, 2011: 85,86.

durumu Belazurî'nin Bağras Geçidi'ni geçen ilk kişinin Meysere bin Mesrûk olduğunu söylemesi de doğrulamaktadır.⁶⁷

Sait Yılmaz, Anadolu ve –kuvvetle muhtemel aynı yolu kullanarak- Tarsus'a Müslümanların toplamda üç seferinin olduğunu iddia etmektedir. Ona göre ilk sefer, Meysere bin Mesrûk'un gerçekleştirdiği seferdir. Bu seferin daha önce belirttiğimiz gibi 636 tarihinden sonra yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. Taberî'yi kaynak gösteren Yılmaz, ikinci seferin Ebû Bahriyye el-Kindî komutasında 640-641 tarihlerinde gerçekleştiğini söylemektedir. Üçüncü seferin ise Belazurî'nin de eserinde zikrettiği gibi Umeyr bin Sa'd el-Ensari'nin, Yermük Savaşı'nda Bizans'ın öncü birliklerine komuta etmiş olan Cebele bin Eyhem'in İslam topraklarına geri dönmesini sağlamak üzere 641-642 yıllarında yaptığı seferdir.⁶⁸

Bu seferlerin çeşitli görevler nedeniyle ya da keşif amaçlı yapıldığını söylemek daha doğru olacaktır. Bu seferlerden tam anlamıyla fetih sonucu çıkarmak için henüz erkendir. Bu sebeple İslam Ansiklopedisi "Tarsus" maddesi yazarı Ali Sinan Bilgili'nin, Meysere bin Mesrûk'un Tarsus'u fethettiği iddiası tartışmaya muhtaç bir konudur.

Şam valisi Muaviye bin Ebi Süfyan'ın 641-642 yıllarında Amuriyye Seferi'ne çıktığı sırada Tarsus'un çevresindeki birçok yerin Müslümanlar'ın kontrolü altında olduğunu söylemek mümkündür.⁶⁹ Ancak Tarsus'un fethi ile alakalı en kesin bilgiyi İbnu'l-Esir vermektedir. Sebastiyeye, Merzubanın ve Tarsus 711 yılında Abbas bin Velîd tarafından fethedilmiştir.⁷⁰

Bu tarihe kadar Belazurî'nin "Mervan zamanındaki fitne" olarak adlandırdığı Abdülmelik bin Mervan dönemindeki iç karışıklıkları fırsat bilen Bizans İmparatoru IV. Konstantin 684 yılında Misis'e kadar gelmiş, 703 yılında ancak bölgeden çıkarılabilmişlerdir. Ayrıca Amanoslardaki Cerâcime halkına karşı düzenlenen seferler de en sonunda

⁶⁷ Belâzurî, 2002: 235.

⁶⁸ Yılmaz, S. (2010). Tarsus'un Müslümanlar Tarafından Fethi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 10(1), 92-93.

⁶⁹ Apak, 2011: 216.

⁷⁰ İbnu'l-Esir, 1991: (C.4). 519.

Amanosların tamamen İslam hâkimiyetine girmesini sağlamış ve Ceracime halkı 705 yılından sonra bölgeden çıkarılarak kovulmuştur.⁷¹

Bütün bu durumlar gösteriyor ki, Tarsus'un tam anlamıyla fethedildiği tarih İbnu'l-Esir'in de zikrettiği gibi 711-712 tarihleri olmuştur. Bu tarihten önce bölgenin sürekli çatışma halinde bulunması kesin bir galibiyet kazanılmadığına işaret etmektedir. Bölge yapılan seferler ve savaşlar neticesinde iyice ıssız hale gelmiş, yakılıp yıkılmıştı. Belazurî, ıssızlaşan bu bölgelerde insanlara zarar veren yırtıcı aslanların peyda olduklarını, buna önlem olarak Halife Velid bin Abdulmelik'in bölgeye mandalar yolladığını da anlatır.⁷²

Velid bin Abdulmelik zamanında fethedilen Tarsus, bu tarihten Abbasi halifesi Mehdi zamanına kadar tam anlamıyla bir "davahi" bölgesi haline gelmiştir.⁷³

Müslümanlar bu tarihlerden sonra uzun bir dönem boyunca gerek coğrafyanın elverişsizliği, gerekse iç karışıklıkların artması sebebiyle Tarsus'un ötesine geçmek için bir çaba göstermemişlerdir.

2.4. Abbasiler Döneminde Tarsus

Tüm bu gelişmelerden sonra 750 yılında Ümeyyeoğularının hâkimiyetine karşı Hz.Muhammed'in(s.a.v.) soyundan gelen Haşimoğulları, kendisini daha sonra Kûfe'de okuduğu hutbe sırasında "kan dökücü" anlamına gelen "es-Seffah" adıyla tanıtacak olan Ebu'l-Abbas tarafından gerçekleştirilen ihtilâl ile İslam Devleti'nin iktidarına sahip oldular.⁷⁴

Abbasî Devleti olarak isimlendirilecek bu devlet ilk kuruluş yıllarında birçok iç karışıklık ve isyanla uğraşmak zorunda kaldı. Ancak Abbasîler'in bu isyanları bastırma konusundaki sert tavırları, İslam Devleti'nin Bizans üzerine yaptığı seferleri engellemedi. Halife Mehdî(775-785) dönemine kadar İslam-Bizans mücadelesi kâh İstanbul önlerinde kâh sugur bölgesinde ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde devam etti.

⁷¹ Belâzurî, 2002: 228-233.

⁷² Belâzurî, 2002: 240

⁷³ Yılmaz, 2010: 99.

⁷⁴ Apak, Adem. (2011). *Anahatlarıyla İslam Tarihi(4)(Abbasiler Dönemi)*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat, 37.

Halife Mehdî döneminde İslam orduları 775-76 yılında Abbas bin Muhammed komutasında Tarsus üzerine yola çıkmıştı. Bu ordunun komutanı Hasan bin Vasıf Tarsus üzerinden hareket ederek, Niğde-Aksaray yoluyla Ankara'ya kadar ulaşabilmişti.⁷⁵

İslam orduları 778 yılında Sümame bin Velid el-Absî komutasında,⁷⁶ 779 yılında Hasan bin Kahtebe komutasında,⁷⁷ Anadolu üzerine seferlere çıktı.

Bu bölgenin imar edilme ve güçlendirilme fikrini veren kişi de Hasan bin Kahtebe et-Tâi olmuştur.

Kahtebe et-Tâi'nin 778 yılında sefere çıktığı tarihe kadar Müslümanlar Tarsus'tan ziyade kendilerine daha yakın bölgeler olan Antakya, Bagras ve Massisa gibi şehirlerin inşasıyla ilgilenmişlerdir. 768-769 yıllarında daha önce Massisa ile Tarsus arasında Adana şehri kurulmuştur.⁷⁸

Bilindiği üzere Halife Mehdi, Kahtebe et-Tâi'ye Tarsus'a imar etmesini söylese de Tarsus'un tam anlamıyla imar edilmesi oğlu Harun Reşid döneminde olmuştur.

Halife Mehdî'nin tahta çıkmasından itibaren bir amacı da oğullarını kendisinden sonra halifelik makamına oturtmaktı. Hâlbuki babası Halife Mansur Mehdî'ye amcasının çocuklarının tahta geçirilmesini vasiyet etmişti.⁷⁹ Aynı tarihlerde Bizans İmparatorluğu'nda da tahta oturacak veliiahtlarla alakalı mücadeleler başlamış ve Bizans İmparatorluğu IV. Leon'un ölümünden(780) sonra oğlu 10 yaşındaki VI. Konstantin'e kalmıştı. İmparatorluğunun ilk döneminde devlet yönetecek ehliyete sahip olmayan VI. Konstantin'in yerine naib olarak annesi İmparatoriçe İrene'nin imparatorluğu idare ettiğini görmekteyiz. Bizans içerisinde başta naib olarak görünüp, daha sonra imparatorluk makamını elinde tutmaya başlayan İrene'nin hâkimiyet mücadelesi ve onun tahtına gözünü diken Nikephoros ile olan mücadelesine şahit olmaktadır.⁸⁰

⁷⁵ İbnu'-Esir, 1991: (C.6). 44.

⁷⁶ İbnu'l-Esir, 1991: (C.6). 55.

⁷⁷ İbnu'l-Esir, 1991: (C.6). 58.

⁷⁸ Belâzurî, 2002: 241.

⁷⁹ Apak, 2011: (C.4). 120.

⁸⁰ Ostrogorsky, 2011: 168-169.

Abbasilerde ise Halife Mehdi kendisinden sonra veliahdı olacağını düşündüğü çocuklarından Harun'u 780-781 ve 782 yıllarında beraberinde başarılı komutanlar olduğu halde Bizans üzerine sefere göndermiştir. Arap orduları bu seferlerde Kadıköy önlerine kadar yaklaşmayı başarmışlardır.⁸¹ Ostrogorsky bu olayı şöyle zikretmektedir: “...*Daha 781 yılında Araplar İmparatorluk arazisinin derinliğine girmişler ve Thrakesion teması içinde büyük ve çok kanlı savaşlar kazanmışlardı. Bunun üzerine Bizans hükümeti Araplarla bir barış antlaşması yapmış ve hilafet devletine haraç vermeyi kabul etmişlerdi.*”⁸² İbnu'l-Esîr ve İbnu'l-Cevzi'e göre bu anlaşma üç yıl süreliğine imzalanmıştı ve Bizans'ın ödeyeceği vergi miktarı 70 bin dinardı.⁸³

Halife Mehdi'nin ölümünden sonra 785 yılında yerine geçen oğlu Hâdi, ilk önce amcasının çocuklarıyla daha sonra annesiyle taht mücadelesi içine girdi. Hâdi'nin hilafet dönemi iç karışıklıklar ve isyanlarla dolu bir şekilde geçti. Onun en son annesi Hayzüran ile olan mücadelesi tarihi kaynakların aktardığına göre acı bir sonuçla sona ermiş,⁸⁴ böylece Hâdi'den boşalan hilafet makamına kısa bir süre sonra 786 yılında Harun Reşid oturmuştu.

Halife Mehdi döneminde Müslümanlar Bizans ile yaptıkları anlaşmaya bağlı kaldılar ve herhangi bir mücadele içine girmediler. Zaten devletteki iç karışıklıklar sebebiyle Bizans ile uğraşacak bir imkan yoktu.

Ostrogorsky Araplar'ın İrene ile yapılan anlaşmaya sadık kalmayarak Bizans üzerine seferlerin devam ettiğini yazdıysa da⁸⁵ 781'deki anlaşma 3 yıllık bir anlaşmaydı ve bu anlaşmanın süresi de dolunca Abbasi orduları Harun Reşid'in hilafet dönemiyle birlikte tekrar Bizans topraklarına hücum etmeye başladılar.

Harun Reşid'in Tarsus'u Ferec bin Süleym el-Hadim'e inşa ettirdikten sonra, bölgeye Horasan'dan ve çeşitli bölgelerden askerler getirilmişti. Bu gelenler arasında Horasan'dan gelenler çoğunlukta idi. Daha sonra 789 yılında Tarsus'a Ebu'l-Fevaris isimli komutan vekil

⁸¹ Apak, 2011: (C.4). 120

⁸² Ostrogorsky, 2011: 168-169.

⁸³ Apak, 2011: (C.4). 119.

⁸⁴ İbnu'l-Esir, 1991: (C. 6). 92-93.

⁸⁵ Ostrogorsky, 2011: 169.

birakıldı.⁸⁶ Tarsus'un inşa edildiği bu tarihten itibaren Anadolu'ya karşı yapılan seferlerde harekât noktası olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Harun Reşid'in askeri anlamda tecrübeli ve kendini yetiştirmiş bir halife olması beraberinde başarılı seferleri de getirdi.

797 yılında Harun Reşid'in orduları Tarsus dolaylarındaki Safsaf Kalesi'ni ele geçirdiler.⁸⁷ Başka bir taraftan Abdulmelik bin Salih komutasındaki ordular Niğde ile Aksaray arasındaki bölgeyi zaptettiler.⁸⁸ Bizans İmparatoriçesi İrene 798 yılında bir barış antlaşması daha teklif etmek zorunda kaldı ve daha önce yapılan antlaşma yenilendi.⁸⁹

Fakat İrene'den sonra 802 yılında İmparator olan Nikephoros, vergi vermeyi kestigi gibi, yazdığı mektubunda halifeden daha önce alınan vergilerin de iadesini istedi.⁹⁰ Buna göre Nikephoros, Harun Reşid'e yazdığı mektubunda şöyle diyordu:

“Bizanslıların Kralı Nikefor'dan, Arapların Kralı Harun'a! Benden önce hüküm süren kraliçe seni göklere çıkardı, kendi eliyle kendini bsit bir piyona çevirdi. Aslında sen ona vermeliyken, sana çok büyük paralar ödedi. Kadın zayıflığı ve aptallığı... Bu mektubu okuduğunda o kadının gönderdiği paraları geri gönderdiğin gibi üzerine de ülkemi ayağa kaldırmam için sana düşen payını ekle. Aksi halde aramıza kılıç girer.”⁹¹

Harun Reşid'in imparatora bu mektup üzerine yazdığı mektubu, bu duruma Abbasi halifesinin ne kadar kızdığını da göstermektedir. Bu mektupta Harun Reşid şöyle diyordu: *“Mü'minlerin emiri Harun'dan Rum köpeği Nikefor'a! (Vergi iadesi için) Yazdığın mektubu okudum. Mektubun cevabına gelince bu; senin kulakların işitmesi için değil, gözünle göreceğin bir şekilde olacaktır.”⁹²*

Bu mektuptan sonra hemen sefere çıkan iki taraf 803, 804 ve 806 yıllarında Abbasilerin lehine sonuçlanan bir dizi savaşlarla karşı karşıya gelmiştir. Abbasilerin Anadolu üzerinde istedikleri zaman sugurlardan hareket edebilecek hale gelmeleri onların sık sık fetih

⁸⁶ Belâzurî, 2002: 243.

⁸⁷ İbn Kesir. (2017). *Büyük İslam Tarihi el-Bidaye ve'n-Nihaye*. (C.10). (Birinci Baskı). (Çev. Mehmet Keskin). İstanbul: Çağrı Yayınları, 299.

⁸⁸ İbnu'l-Esir, 1991: (C.6). 145.

⁸⁹ Ostrogorsky, 2011: 169.

⁹⁰ Apak, 2011: (C.4.). 154-155.

⁹¹ Clot, A. (2007). Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi. (Birinci Baskı). (Çev.Nedim Demirtaş). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 136.

⁹² Clot, 2007: 136.

hareketlerine girişmelerine ve çok sayıda esir almalarına sebep oldu. 806 yılından Harun Reşid'in 809 yılındaki ölümüne kadar olan sürece Abbasilerin galibiyetleri ve Bizansla aralarındaki esir değişimleri hâkim oldu. Abbasi Devleti zenginleşti ve Anadolu Abbasiler tarafından keşfedildi.

Tarsus'ta ve diğer sugur bölgelerinde ordular genellikle "ebna" yani "oğlanlar" adı verilen Horasanlı askerlerden oluşurdu. Bu orduların savaş sırasında nasıl hareket ettikleri Andre Clot tarafından Harun'un 806 yılındaki seferi anlatılırken şöyle tarif edilmiştir:

"Öncü kuvvetler önde yer almakta, bunu sağ kanat, merkez kuvvetler, sol kanat ve artçı birlikler izlemektedir. Keşif birlikleri tüm ülkeyi denetleyip, kuşku hareketeri anında bildirirler. Ana kuvvetlerin güvenlik içinde konaklayıp, gereksinimlerini edekleyebilecekleri kamp yerleri önceden saptanır, ana kuvvetler bölgeye ulaşmadan önce öncü birlikler güvenliği sağlarlardı."

Amir'in komutası altındaki tüm birliklere "hamis" adı verilirdi. Savaş hattının ilk sırasında silahlı askerler, arkasında ise yayalar bulunurdu.⁹³

İşte bu eğitilmiş ve hazırlıklı askerler, 809 yılına gelindiğinde sugur ve avasım şehirlerinin güvenliğini sağlamakla kalmayıp, Anadolu'ya ve Horasan'a başarılı seferlerde bulunmuşlardır.

Bizans İmparatoru ise bu durum üzerine Torosların öte yanındaki kaleleri güçlendirmiş ve yıkılan kaleleri tekrar onarmıştır.

Abbasîler'in bu parlak dönemi 809 yılında Emin'in halife olmasıyla duraklama içerisine girdi. Emin döneminde devlet içerisindeki karışıklıklar ve devletin kötü yönetiminden dolayı Abbasîler Anadolu gazasına çıkamadılar. Emin kardeşi Mu'temen'i avasım valiliğine getirmişti.⁹⁴

Bir takım araştırmacılar, Tarsus'un 807 yılında yeniden inşa edilmiş olmasına rağmen uzunca bir süre Bizans işgali altında kaldığını söyleseler de,⁹⁵ İlyas Theophanes'e göre 813

⁹³ Clot, 2007: 139-140.

⁹⁴ İbnu'l-Esir, 1991: (C.6). 197-256.

⁹⁵ Paydaş, K. (2012). Emeviler ve Abbasiler Döneminde Önemli Bir Sugur Şehri Tarsus. *AÜDTCFD*, (51) (Kontrol No: 370138), 173.

yılında Bizans İmparatoru Heraklia'ya kadar sefer yapmış, Tarsus'a yaklaşmış olmalarına rağmen şehre girememişlerdir.⁹⁶

Tarsus'un bu dönemde müstahkem bir hale getirilmiş olması, Bizans'ın bu tarihlerde dış politikasını Balkanlar ağırlıklı konuma getirmesi⁹⁷ ve 811 yılında tahta çıkan 1. Mikhail Ragnabe'nin zayıf bir hükümdar olması⁹⁸ gibi sebeplerden dolayı Theophanes'in iddiasının gerçeğe daha uygun olduğu düşünülebilir.

813 yılında Emin'in kardeşi Me'mun tarafından öldürülmesinden sonra Me'mun halifelik makamına geçti.⁹⁹ Me'mun döneminin sonlarına kadar Bizans ile Abbasîler arasında herhangi bir sıcak temas sağlanmamıştır.¹⁰⁰

Emin döneminde kardeşi Me'mun ile olan taht mücadelesi, Me'mun döneminde ise yerini İbrahim ile olan taht mücadelesine bıraktı.¹⁰¹

Öte yandan Bizans'ta Nikephoros'un ölümünden sonra yerine geçen farklı sülalelerden 5.Leon ve 2.Mikhail gibi imparatorlar bilgisiz ve ihmalkâr kişilikleriyle bilinirlerdi. Bizans bir taraftan batıda Büyük Karl'ın imparatorlukta açtığı gediklerle uğraşırken bir taraftan taht kavgalarıyla uğraştı. 829 yılında Mikhail'in imparator olan oğlu Theophilos, gayet bilgili ve nazik bir insandı. Ayrıca Theophilos, Arap kültür ve sanatına da oldukça meraklıydı. Tarihçiler onun bir Arap hayranı olduğu konusunda ittifak etmektedirler.¹⁰²

Ancak Theophilos imparator tahtına geçer geçmez Araplar ile mücadele içine girmek zorunda kalmıştı.

İbrahim'le olan mücadele ve Azerbaycan'da ortaya çıkan Bâbek İsyanı gibi birçok devleti zayıflatmaya yönelik harekete rağmen Me'mun duruma hâkim oldu ve Bizans üzerine

⁹⁶ Gökhan, İ. (2013). Harun Reşid ve Oğulları Döneminde Tarsus(786-842). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 203.

⁹⁷ Ostrogorsky, 2011: 182.

⁹⁸ Ostrogorsky, 2011: 184.

⁹⁹ Apak, 2011: (C.4). 176.

¹⁰⁰ Apak, 2011: (C.4). 194.

¹⁰¹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.6). 306-309.

¹⁰² Ostrogorsky, 2011: 190-195.

üç sefer düzenledi.¹⁰³ Bu seferlerin sebebi tam olarak bilinmese de elimizdeki veriler ışığında yaptığımız değerlendirmelerde üç sebebinin de olduğunu düşünmekteyiz. Bu sebepleri;

- a. Bizans İmparatorluğu'nun Bâbek İsyanı'na olan desteğini cezalandırmak,
- b. Heraklia'ya kadar olan toprakları ele geçiren Bizans'ın sugur ve avasım bölgelerine saldırılarını önlemek,
- c. Bizans İmparatorluğu'na büyük bir darbe vurmak,

olarak sıralayabiliriz.

Halife Me'mun sugur ve avasım bölgesinin valiliğine oğlu Abdullah'ı getirmişti. 830 yılında ise Tarsus'a uğrayarak Anadolu üzerine sefere çıktı. Abbasi halifesinin Şam'a geri dönmesi üzerine 831 yılında Tarsus'a yürüyen Bizans ordusu, Tarsus ve Massisa dolaylarında 1600 müslümanı katletti. Bunun üzerine ikinci kez Halife Me'mun ordularıyla beraber geri dönerek Herakliya'ya¹⁰⁴ kadar ilerlemeyi başardı. Üçüncü ve son seferinde Me'mun 832 yılında Lülü'e'yi¹⁰⁵ ele geçirdi.¹⁰⁶

Abbasi ordularının bu başarılı hareketlerinden sonra İmparator Theophilos Halife Me'mun'dan barış istemek zorunda kaldı. Bunun üzerine Me'mun'dan şu şekilde bir karşılık aldı: *“Sulhu şu şart dâhilinde yaparım; o da beni hükümdarınız olarak ilan etmenizdir. Vergi miktarına gelince; çokluğundan ve azlığından şikayet etmeyeceğim.”* İmparator bu cevap karşısında susmayı tercih etti ve hiç haber göndermedi.¹⁰⁷

Abu'l-Farac'ın bu olayı anlattıktan sonra Me'mun'un ölümünden bahsetmesi bu cevabın 832 yada 833 yılında verildiğini bize göstermektedir.¹⁰⁸

833 yılında ayaklarını Pozantı Suyu'na sokup serinlediği esnada, Bağdat'tan getirilen bir hurmanın üzerine soğuk su içerek humma hastalığından ölen¹⁰⁹ Me'mun'un naaşı Tarsus'a

¹⁰³ Apak, 2011: (C.4). 194-197.

¹⁰⁴ Konya Ereğlisi.

¹⁰⁵ Niğde-Ulukışla.

¹⁰⁶ İbnu'l-Esir, 1991: (C.6). 361-365.

¹⁰⁷ Abu'l-Farac, G. (1945). *Abu'l-Farac Tarihi*. (C.1.). (İkinci Baskı). (Çev.Ömer Rıza Doğrul). Ankara: TTK Basımevi, 222.

¹⁰⁸ Gürhan Bahadır'a göre bu cevabın verildiği tarih 831'dir.(Bahadır, G. (2011). Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı. *AÜDTCFD*, 28(46), 168)

¹⁰⁹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.6). 375.

getirilmiştir. ¹¹⁰ Cenazesi günümüzde Ulu Camii olarak bilinen caminin yakınına defnedilmiştir. ¹¹¹

Me'mun döneminde Tarsus'a alternatif olarak bir uç noktası inşa etme girişimi olmuştur. Halife Me'mun Tyana'nın korunaklı bir bölge olarak yapılandırılmasını istemiştir. ¹¹² Tyana'nın korunaklı bir bölge haline gelmesi Tarsus'un ve Gülek Boğazı'nın önemini kaybetmesine sebep olabilirdi.

833 yılında Me'mun'un öldüğü esnada yerini kardeşi Mu'tasım'a bıraktığını söylemesi üzerine hilafet makamına Mu'tasım oturdu. Me'mun'un yerine oğlunu değil de kardeşini bırakması bazı kaynaklarda ordudaki Türk komutanların etkisi olarak ifade edilmiştir. ¹¹³

Mu'tasım'ın halife olduğu andan itibaren abisi Me'mun'un inşasına önem verdiği Tyana şehrini yıktırması ¹¹⁴ Tarsus'un sugur şehirlerinin en uç noktası olarak kalmasını beraberinde getirmiştir. Bu hamle Tarsus'un önemini yitirmesine engel olmuştur.

Mu'tasım döneminin bir başka önemli olayı da orduda Araplar'dan ziyade Türk unsurlara öncelik verilmesi, hatta bu Türk unsurların komuta kademesinde görev almalarıdır. Bu durumun başlıca sebepleri şunlardır: Me'mun döneminde Türklerin orduya alınması emrini veren kişi olması sebebiyle Türklerle Mu'tasım arasındaki samimiyet, Mu'tasım'ın halife seçilmesinde Türk komutanların rolü, savaşçı karakteri olan Mu'tasım'ın kendi gibi savaşçı olan Türklere yönelmesi, Araplar'ın lüks ve şatafata meraklarından dolayı askerliği istememeleri, Arap kabileleri arasında süregelen kavgalar, Mu'tasım'ın halife olmasını desteklemeyen Bağdat Arapları'na ve yeğeni Abbas'a güvenmemesi, savaş yöntemlerinde usta olan unsurlara ihtiyacın artması, Araplar ve İranlılar arasındaki çatışmalar, annesinin Türk asıllı olması... ¹¹⁵

¹¹⁰ Abu'l-Farac, 1945: 222.

¹¹¹ İbnu Asâkir. (1995). *Tarihu Dimeşk*. (Birinci Baskı). (Der. Amr bin Garrame el-Umrevî). Şam: Daru'l-Fikr, 337-340.

¹¹² Gökhan, 2013: 203.

¹¹³ Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, 1986: (C.3). 200-203.

¹¹⁴ İbnu'l-Esir, 1991: (C.6). 382.

¹¹⁵ Topuz, H. (2011). Abbasi Başşehri Samerra ve Abbasi Tarihinde Samerra Dönemi. *İstem*, 9(18), 83-112.

Bu döneme damga vuran Türk komutanlardan en önemlisi Belazurî'nin Me'mun ile olan mücadelesini anlattığı Uşrusene hükümdarı Kavuş'un¹¹⁶ oğlu Afşin idi. Arap kaynaklarında Afşin Haydar bin Kâvus olarak bahsedilen Afşin, Bâbek isyanının bastırılmasında önemli bir rol oynamıştı.¹¹⁷

837 yılında Bâbek'in kendisini kışkırtması sonucu İmparator Theophilos, Erzurum ve Fırat havzası üzerine sefere çıktı.¹¹⁸

İmparatorun bu seferine karşılık bir sene sonra 838 yılında Mu'tasım Ankara ve Amorion'un hedef olduğu bir sefere çıktı. Bu seferde Abbasî orduları iki kola ayrıldı. Afşin komutasındaki kanat, Malatya'dan Ankara üzerine hareket etti. Mu'tasım ve öncü kuvvetler komutanı Aşnas ise Tarsus üzerinden Ankara'ya gidecek ve Ankara'da birleşen ordular Amuriye'ye hareket edeceklerdi.

Bu sefer sırasında Eskişehir'e gelen Bizans İmparatoru Theophilos, Kızılırmak sahiline geldiğinde, halife ile karşılaşmak için Yeşilirmak ovasına doğru ilerledi. Yeşilirmak'ın güneyindeki Dazmana(Kazova)'da karşılaşan iki ordu arasında cereyan eden savaşta Türk okçuları etkili olmuş ve Bizans İmparatoru Theophilos savaş alanından gece karanlığı sayesinde kaçarak canını kurtarabilmiştir. Ankara'yı ele geçiren İslam birlikleri uzunca bir süre Amorion'u kuşatmış ve böylece Amorion 12 Ağustos 838 tarihinde ele geçirilmiştir.¹¹⁹

Bizans'tan ele geçirilen bu bölgeler isyan politikası izlenmediği için elde tutulamadı ancak Mu'tasım döneminin sonlarına kadar sugur bölgelerinden bu seferler devam etti.

Mu'tasım döneminin önemli olaylarından biri de Abbasi Devleti'nin başkentinin Bağdat'tan Samarra şehrine taşınmasıdır. Bunda etkili olan hususlar; orduda görev alan Türkler'in Bağdat'ta karışıklığa sebep olmaları, Bağdat'ın askeri niteliğini kaybedip ilim ve kültür şehri haline gelmesi, Bağdat halkının Türklerin devlet yönetiminde aktif hale

¹¹⁶ Belâzurî, 2002: 656.

¹¹⁷ İbnu'l-Esir, 1991: 389.

¹¹⁸ Yıldız, H.D. (2014). *İslamiyet ve Türkler*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayınları, 142-149.

¹¹⁹ Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, 1986: (C.3). 222. ; Abu'l-Farac, 1945: 245-249.

gelmelerinden rahatsızlık duymalarıdır. Öyle ki Bağdat halkı şehrin ücra köşelerinde yalnız gördükleri Türk askerlerini öldürmeye başlamıştı.¹²⁰

Mu'tasım 838 seferinden sonra Bizans İmparatoru'nun barış isteğini reddetmişti. Bu durum onun Bizans seferlerine devam edeceğini gösterse de ordunun içerisinde karışıklık çıkması ve Fars ve Arap komutanların Abbas bin Me'mun'un halife olması konusundaki girişimleri gibi sebeplerden dolayı gerçekleşmemiştir.

Mu'tasım 842 yılında Samarra'da vefat etmiştir.¹²¹

Mu'tasım'ın ölümünden sonra özellikle Mütevekkil döneminden itibaren halifelerin Türk komutanlarla mücadele içinde olmaları ve bu sebeple uzun süre hilafet makamında kalamamaları sebebiyle Bizans üzerinde gerçekleştirilecek gaza ve cihat hareketleri sekteye uğramıştır.¹²²

843 yılı martında Bizans Kraliçesi Theodora, tasvirler kültürünün yeniden kabuünü törenle ilan etmişti. Bizans bu olay üzerine başta kültür ve sanat olmak üzere birçok alanda gelişme sürecine girmiştir.¹²³

Tarihler 859 yılını gösterdiğinde Urfa, Rakka gibi el-Cezire bölgelerinde ve Tarsus, Massisa, Adana ve Şam bölgesinde büyük depremler meydana gelmiştir. Özellikle Mağrib ve Antakya'da birçok kale, ev ve köprüler yıkılmıştır. Bu durum Abbasi halifesini oldukça zor duruma sokmuş, birçok insan hayatını kaybetmiştir.¹²⁴

IX. yy'ın üçüncü çeyreğinde (862) Halife Muntasır, ölümünden kısa bir süre önce Bizans topraklarına akın yapması için Türk asıllı komutan Vasıf'ı Tarsus'a göndermişti ancak Vasıf sadece Fururiye'yi ele geçirmeyi başarabildi.¹²⁵

¹²⁰ Apak, 2011: (C.4). 239-240.

¹²¹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.6). 458.

¹²² Yıldız, H. D. (1988). Abbasiler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 1, s. 31-48). Ankara: TDV Yayınları.

¹²³ Ostrogorsky, 2011: 205.

¹²⁴ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 77-78. ; İbnu Kesir, 2017: (C.11). 11-12.

¹²⁵ Bosworth, C.E. (1992). The city of Tarsus and The Arab-Byzantine Frontiers in Early and Middle Abasid Times. *Oriens*, 33(1), 274.

Bizans'ta hüküm süren Amorion sülalesinin son devrinde, 863 yılında Abbasiler'in Meliten emiri Ömer bin Ubeydullah Karadeniz sahillerindeki Bizans şehri Amisos'u(Samsun) tahrip ettikten sonra Petronas komutasındaki birliklerin dönüş yolunu kapatmalarına şahit olmuştur. Ömer bin Ubeydullah dönüş yolundayken Bizans kuvvetleri tarafından mağlup edilmiş ve öldürülmüştür.¹²⁶ Ömer bin Ubeydullah'ın ölümünden sonra Rumların el-Cezire'ye bölgesine kadar ilerlemelerine engel olunamamış, Ali bin Yahya tarafından karşı harekete geçilsede bu hareket, Müslümanlar tarafında ramazan ayında dört yüz kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır.¹²⁷

Ali bin Yahya ile Ömer bin Ubeydullah'ın bu seferler sırasında ölmeleri sonucu Abbasi Devleti'nin çeşitli bölgelerinde isyanlar ve iç karışıklıklar meydana gelmiştir. İbnu'-Esir bu durumu şu cümlelerle açıklamaktadır: “...çünkü adı geçen bu iki komutan, Müslümanların ileri gelen cesur şahsiyetlerinden, güçlülerinden ve sınır boylarındaki gazi askerlerin en büyüklerinden idiler. Bunların öldürülmeleri Bağdat halkına bir hayli ağır gelmişti.”¹²⁸ Bu durum Türkler ve Araplar arasındaki gerginliği de arttırmış oldu ve iki unsurun devlet içerisindeki mücadelesi kızgınlaştı.¹²⁹

Bizans Devleti'nin 863 zaferinden sonra Anadolu'daki konumu savunma durumundan, saldırı durumuna geçmiş oldu. Mu'tasım döneminde tahrip edilmiş olan Ankara ve İznik bu tarihlerde yeniden tahkim ettirilmişti. III. Mikhail'in ölümünden sonra imparatorluk 867 yılında Makedonya hanedanından I. Basileios'in hâkimiyeti altına girmiş,¹³⁰ bu hanedan döneminde ise Araplar'a karşı saldırılar artarak devam etmişti.

2.5. Tolunoğulları Döneminde Tarsus

Ahmet bin Tolun'un babası Tolun, Halife Me'mun zamanında Bağdat'ta önemli bir otoriteye sahip olmuştu. 854 yılında 20'li yaşlarında babasını kaybeden Ahmet bin Tolun, daha önce Mu'tasım döneminde Samarra inşa edildikten kısa bir süre sonra buraya babasıyla gelmişti. İbn Hallikan Ahmet bin Tolun'un doğum yerinin Samarra olduğunu aktarmaktadır.

¹²⁶ Vasiliev, A. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. (C.1). (Birinci Baskı). (Çev.Arif Müfit Mansel). Ankara: Maarif Matbaası, 348.

¹²⁷ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 107.

¹²⁸ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 108.

¹²⁹ İbnu Kesir, 2017: (C.11). 26-28.

¹³⁰ Vasiliev, 1943: 379.

Gençlik döneminde halifelerle Türk komutanlar arasındaki mücadelelere epey şahit olan Ahmet bin Tolun, Samarra'daki mücadele ortamında kalmaktansa sugur ve avasım bölgelerine giderek cihat etmeyi daha uygun buldu. Türk asıllı Vezir Ubeydullah bin Yahya bin Hakan'ın takdirleriyle beraber, Tarsus'a gelen Ahmet bin Tolun burada yaklaşık olarak 7 yıl kadar kaldı.¹³¹

863 yılının ilk aylarında Bağdat'a dönen Ahmed bin Tolun Halife Musta'in Billah ile Mu'tezz Billah arasındaki halifelik mücadelesinin sonunda Musta'in Billah'ın yanında bulunmuş, Musta'in Billah'ın cenazesini defnettikten sonra Samarra'da kalmıştır. Devletin içerisindeki Türk hakimiyeti 866 yılına gelindiğinde öyle bir hal almıştır ki; Taberî Mağriplilerin Türklere: *'Her gün bir halife öldürerek yeni birisini halife ilan ediyor, vezir öldürüyorsunuz.'* dediklerini rivayet etmiştir.¹³²

868 yılında Ahmet bin Tolun, üvey babası Bayık Bey'in Mısır'a gitmek istememesi sebebiyle Mısır'a naib olarak gönderildi. Fustat şehrine yerleşen Ahmet bin Tolun burada bağımsızlığını ilan etti.¹³³

870 tarihinden sonra Bizans'ın sugur ve avasım bölgelerine tacizi başladı. 873 yılında I.Basileios komutasındaki Bizans orduları Fırat bölgesine ilerleyerek Zabatra ve Sümeysat bölgelerini ele geçirdi. İmparator Malatya kalesini alma teşebbüsünde bulunduğu esnada burada mağlubiyete uğradı.¹³⁴

876 yılında Sümeysat'a kadar gelen Bizans orduları Halife Me'mun döneminde inşası tamamlanan Lü'lü'e Kalesi'ni kuşattılar. Kale halkı Tarsus halkına mektup yazıp yardım istediler ancak Tarsuslular tarafından toplanan yardımların Tarsus valisi Ercuz bin Yuluğ bin Turhan et-Turkî'nin alıkoyması ve kale halkına ulaştırmaması sebebiyle Bizans orduları kaleyi geçirmeye muvaffak oldular.¹³⁵

¹³¹ Yıldız, H. D. (1989). Ahmed b. Tolun, *TDV İslam Ansiklopedisi İçinde*. (C.2). 141-143. Ankara: TDV Yayınları. ; Koprıman, K. (1992). Tolunoğulları. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Ansiklopedisi İçinde*. (C.6). İstanbul: Çağ Yayınları, 56.

¹³² Elçibey, E. (1997). *Tolunoğulları Devleti(868-905)*. (Birinci Baskı). (Haz. Fazıl Gezenferoğlu). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 55-57.

¹³³ Elçibey, 1997: 60, 61.

¹³⁴ Ostrogorsky, 2011: 221.

¹³⁵ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 256.

Bizans ordularının sugur ve avasım bölgelerine tacizini ve Ercuz'un bu başıboş hareketini gören Abbasi Halifesi Mu'temid, Suguru's-Şam bölgesine Ahmet bin Tolun'u görevlendirdi.¹³⁶ Ahmet bin Tolun ise Tarsus'un sorumluluğunu kardeşi Musa bin Tolun'a verdi.¹³⁷

Kazım Paydaş, Ahmet bin Tolun'un bu bölgeye vali bulmakta zorlandığını ve 887 yılında Musa bin Tolun'un bu teklifi reddettiğini ileri sürse de;¹³⁸ Gürhan Bahadır, Tarsus valisi Musa bin Tolun'un Bizans ordusu başkomutanı Andrew'e Malatya önünde Bizans ordusunun bozguna uğradığı gibi diğer şehirlerde de bozguna uğrayacağı konusunda bir mektup yazdığını ve bu mektup üzerine Andrew'in Tarsus'a girdiğini ancak İmparator Basileios'a bu durumu haber verdikten sonra imparatorun bu olaya inanmadığını iddia etmektedir.¹³⁹

Ahmet bin Tolun'un 884 yılında ölmesi, 887 tarihinde böyle bir olayın yaşanmış olamayacağını gösterse de tarihin yazımı konusunda bir hata olabileceğini düşünebiliriz. Musa bin Tolun'un bu görevi reddettiği iddiasını Kazım Paydaş'ın Randa'dan aktardığını; Gürhan Bahadır'ın ise bu anekdotu Scylitzes'den aktardığını görmekteyiz.

Burada Mu'temid tarafından sugur valisi ilan edilen Ahmet bin Tolun'un Mu'temid'in kardeşi Muvaffak ile sorunlar yaşamasını ve Tarsus'ta Yazman el-Hâdim'in güçlü konumda olmasını düşünürsek, Musa bin Tolun'un Tarsus valiliğini kabul etmemesini makul karşılayabiliriz. Ancak bu konu yinede detaylı olarak izaha muhtaç bir konudur.

Ahmet bin Tolun 878 yılında Şam üzerine sefere çıkmadan önce Şam Valisi Amacûr'un oğlu Ali bin Amacûr'a mektup yazarak kendisine biat istemişti. Bu olay üzerine Ali'yi Remle'ye vali olarak atayan Ahmet bin Tolun; Dımaşk, Halep, Humus ve Hama'yı ele geçirmişti. Daha sonra Antakya sahibi Sima et-Tavil'den biat istedi ancak Sima et-Tavil buna

¹³⁶ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 257.

¹³⁷ Elçibey, 1997: 71.

¹³⁸ Paydaş, K. (2012). Emeviler ve Abbasiler Döneminde Önemli Bir Sugur Şehri Tarsus. AÜDTCFD, (51) (Kontrol No: 370138), 275.

¹³⁹ Bahadır, 2011: 173.

yanaşmayınca Ahmet bin Tolun tarafından öldürüldü. Ahmet bin Tolun Antakya'yı kılıç zoruyla ele geçirmişti.¹⁴⁰

İbnu'l-Esir Ahmet bin Tolun'un Tarsus'a girişini şöyle anlatmaktadır:

'Ahmet bin Tolun bu olaylardan sonra Tarsus'a gelerek, gazilerle görüşmeyi ve onlarla birlikte olmayı istemişti. Ancak onun kalabalık bir orduyla Tarsus'a gelmesi fiyatların yükselmesine ve sıkıntılara sebep olmuştu. Bunun üzerine Tarsus halkı Ahmet bin Tulun'a şöyle demişlerdi: 'Şehrimize gelmekle bizi darlığa soktun, fiyatların yükselmesine sebep oldun. Ya çok az adamla burada dur, yahut da buradan çek git.' Bu şekilde gayet ağır sözler söylemişler ve hakaretlerde bulunmuşlardı.'

Ahmet bin Tolun bu olayın düşmanın kulağına gitmesinden korkarak Tarsus'u terk etmiştir.¹⁴¹

Tolunoğullarının Tarsus'a hâkimiyetinin Tarsus halkı tarafından tepkiyle karşılanması, Ahmet bin Tolun'un Tarsus'a uzun süreli olarak hâkim olmasını güçlendirecektir. Tüm bu tepkilerden Ahmet bin Tolun'un kardeşi Musa bin Tolun'un da haberdar olacağını düşünürsek Tarsus valiliği teklifini kabul etmemesine bir açıklama daha bulmuş oluruz.

Ahmet bin Tolun Tarsus'u terk ettikten sonra sefere çıkarken Mısır'da yerine bıraktığı oğlu Abbas'ın kendisine isyan ettiğini öğrendi ve derhal Suriye'yi kölesi Lü'lü'e'ye emanet ettikten sonra Mısır'a geçerek isyan eden oğlunu hapsedirdi.¹⁴²

Abbas'ın isyan etmesinin önemli sebeplerinden birisi de Muvaffak Billâh'ın kendisini babasına karşı doldurmasıydı.

879 yılında Ahmet bin Tolun tarafından görevlendirilen Sîmâ, Tarsus halkından 300 kişiyi toplayarak Şam sınırı üzerinde sefere çıkmıştı. Herakliya bölgesinde Bizans ordusuyla karşılaşan İslam orduları şiddetli bir çatışmadan sonra Tarsus'a geri dönmüşlerdir.¹⁴³

Tarihler 882'yi gösterdiğinde Muvaffak Billâh daha Ahmet bin Tolun'un Suriye valisi Lü'lü'e'yi kendi tarafına çekmeyi başarmıştı. Lü'lü'e bu tarihte isyan ederek Tolunoğlu

¹⁴⁰ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 263.

¹⁴¹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 264.

¹⁴² İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 269-271.

¹⁴³ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 280.

hâkimiyetine karşı çıktı. Bu tarihlerde Lü'lü'e'nin hâkimiyetinde olan Halep, Kınnesrin, Hıms ve Diyar-ı Mudar'da Tolunoğulları hâkimiyetine son verilmiş oldu.¹⁴⁴

Tarsus'ta ise Yazman el-Hadim idareyi büyük ölçüde eline almış, Tolunoğulları valisine biat etmemekte direniyordu. Ayrıca Tarsus halkı da Yazman'ın yanındaydı.

Bunun üzerine 882 yılında Ahmet bin Tolun, Mısır'da oğlu Humaraveyh'i yerine bırakarak, beraberinde hapisteki oğlu Abbas ile Şam'a doğru hareket etti. Dımaşk'a geldiğinde Tarsus'un durumunu haber aldı. Bunun üzerine Lü'lü'e'yi Muvaffak Billah'ın yanına Bağdat'a kaçmak zorunda bıraktı ve Tarsus valisi Halef el-Ferganî'ye Yazman'ı hapsedmesini emretti.¹⁴⁵

Halef el-Ferganî, Yazman'ı hapsedmeyi başardı ancak Tarsus halkı bu duruma sert çıkıp, Ferganî'yi öldürmek isteyince kaçarak canını kurtardı. Bu olaydan sonra Ahmet bin Tolun Tarsus üzerine hareket etti ve ordularını Adana'da konuşlandırdı. Yazman el-Hadim, Tarsus'taki Babu'l-Cihat ve Babu'l-Bahr kapıları hariç tüm kapıları kapattı ve surların etrafını sularla çevirdi. Tarsus'u ve Tarsus halkını böylece koruma altına aldı.¹⁴⁶

Abbasi halifesi Mu'temid, Ahmet bin Tolun Şam'dayken Mısır'a sığınmış durumdaydı. Abbasi halifesinin sadece adı vardı ve hilafet makamının tüm işleri Muvaffak tarafından yürütülüyordu. Halife Mu'temid, kardeşi Muvaffak'ın Ahmet bin Tolun'a her yerde lanetler okutması ve kendisini Mısır'dan uzaklaştırıldığını ilan etmesi konusundaki baskılara daha fazla dayanamayıp, kardeşinin isteğini yerine getirmek zorunda kaldı. Böylece Tolunoğulları'nın Abbasilerle ilişkileri tamamen kopma noktasına geldi.¹⁴⁷

Tarsus'taki kuşatmayı kaldırmak zorunda kalan Ahmet bin Tolun'a bu yenilgi çok ağır gelmişti. Adana'dan Massisa'ya geldiğinde ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Ahmet bin Tolun, 884 yılında ölecek, büyük bir merasimle Mukattam Dağı eteklerine defnedildi.¹⁴⁸

¹⁴⁴ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 330-331.

¹⁴⁵ Elçibey, 1997: 81.

¹⁴⁶ Paydaş, 2012: 180. ; İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 334.

¹⁴⁷ Elçibey, 1997: 83.

¹⁴⁸ Yıldız, 1989: (C.2). 143.

Ahmet bin Tolun'un ölüm nedeni konusunda İbnu'l-Esir, onun Tarsus'tan ayrıldıktan sonra Antakya'ya geldiğini ve Antakya'da manda yoğurdunu çok fazla yiyerek hastalandığını söylemektedir.¹⁴⁹

Ahmet bin Tolun'un ölümünden sonra yerine oğlu Humaraveyh geçti, ancak Tarsus'ta Tolunoğulları hâkimiyeti zayıfladı ve Tarsus'ta yerel valiler dönemi başlamış oldu. Bu valilerden en önemlisi Yazman el-Hadim'di.

2.6. Yerel Valiler Döneminde Tarsus

882 yılındaki olaylardan 891 yılının Recep ayına kadar olan dönemde Tarsus valisi olarak gördüğümüz Yazman el-Hâdim'in 882 yılından önce nerede olduğu ve kaç yılında Tarsus'a geldiği konusunda elimizde bilgi bulunmamaktadır. Ancak kendisinin adını Mesudî'nin¹⁵⁰ ve İbnu Kesir'in¹⁵¹ eserinde Yazman el-Hadim olarak görürken, İbnu'l-Esir¹⁵² de Bazmar el-Hadim olarak görmekteyiz.

Mesudî, Yazman'ın Fetih bin Hakan'ın kölesi olduğunu söylese de¹⁵³ İbnu'l-Esir Müflih bin Hakan'ın kölesi¹⁵⁴ olduğunu söylemektedir.

882 yılındaki olaylardan da anlaşıldığı üzere Yazman, Tarsus halkının önemli ölçüde sevgisini kazanmıştı.

Ahmed bin Tolun'un Tarsus'u ele geçiremeyip dönmesinden hemen sonra Tarsus halkı, Yazman komutasında Bizans ile mücadeleye devam etti. Öyle ki; İbnu'l-Kesir'in aktardığı bir rivayette 883 yılında Bizans'ın 100 bin kişilik bir orduyla Tarsus yakınlarında ordugâh kurdukları ve Müslümanların 70 bin kişiyi kılıçtan geçirerek, büyük ganimetler elde ettikleri yer almaktadır.¹⁵⁵

¹⁴⁹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 344.

¹⁵⁰ Mesudî. (2011). *Muruc ez-Zehab*. (İkinci Baskı). (Çev.Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları, 247.

¹⁵¹ İbnu Kesir, 2017: (C.. 11). 100-101

¹⁵² İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 334.

¹⁵³ Mesudî, 2011: 247.

¹⁵⁴ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 344.

¹⁵⁵ İbnu Kesir, 2017: (C.. 11). 91-93.

Bu seferde Rumlar, Tarsus'a altı mil mesafede bulunan Kalemiyye mevkinde¹⁵⁶ konaklamıştı. Bu savaşta Yazman, Bizans'ın öncü komutanını öldürmekle kalmayıp, el-Fennadin ve Natlik strategoslarını da öldürmüştü. Kurre strategosu ise savaştan büyük yara alarak kurtulmuştu.¹⁵⁷

885 yılında Abbasi halifelerinden el-Muvaffak'ın oğlu Ebu'l-Abbas arasında çatışmalar meydana gelmişti. Bu çatışmalar sonucunda Tarsus halkı Ebu'-Abbas'ı şehirden kovmayı başarınca Ebu'l-Abbas ise Bağdat'a dönmek zorunda kalmıştı.¹⁵⁸

Yazman bu yılda Bizans ile Sindiyye halkı arasında esir mübadelesi yapmış ve yaz aylarında tekrar savaşa çıkmıştı.¹⁵⁹

Yazman kara ordusunun beraberinde bir deniz ordusu da kurarak Bizans üzerine yaptığı seferleri arttırdı. 888 yılında Maskanin'e¹⁶⁰ ilerleyen Yazman, bol miktarda esir ve ganimetle Tarsus'a dönmüştü.¹⁶¹

889 yılında ise Yazman, Bizans üzerine bir sefer düzenleyip, dört gemiyi ganimet olarak ele geçirmişti.¹⁶² İbnu'l-Esir'in ve Taberî'nin aktardığı bu bilgede seferin nereye olduğu konusunda bir şey bulunmamaktadır.

Ömrünün sonlarında ise Yazman Tolunoğulları hükümdarı Humaraveyh ile arasını düzeltmek için Humaraveyh adına Tarsus camisi minberlerinden dua ettirmişti. Bu davranışı Humaraveyh'in çok hoşuna gitmiş ve Humaraveyh kendisine 890 yılında üç yüz elli bin dinar para, beş yüz top kumaş, beş yüz ipekli elbise ve bir hayli silah göndermişti.¹⁶³ Taberî ise Humaraveyh tarafından gönderilen paranın 80 bin dinar olduğunu söylemektedir.¹⁶⁴

Yazman'ın bu hareketinin amacının para, kumaş ya da elbise almak amaçlı olduğu düşünülemez. Çünkü Tarsus bu dönemde ticari bir merkezdi ve kendi kendine yetebilen bir

¹⁵⁶ Mersin dolayları.

¹⁵⁷ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 342.

¹⁵⁸ Taberî, 1987: (Vol. 37). 149.

¹⁵⁹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 353.

¹⁶⁰ Ereğli-Konya arası bir bölge

¹⁶¹ Taberî, 1987: (Vol. 37). 155.

¹⁶² Taberî, 1987: (Vol. 37). 157. ; İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 362.

¹⁶³ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 365.

¹⁶⁴ Taberî, 1987: (Vol. 37). 162.

bölgeydi. Ancak Yazman el-Hadim Bizans'a karşı sürekli sefer halindeydi ve artık ordusunu idare edebilecek kabiliyetli komutanlara da ihtiyaç duymaktaydı.

891 yılına gelindiğinde Ahmed bin el-Uceyfi adlı komutan Tarsus'a geldi. Aynı yıl Yazman ile birlikte Salandu¹⁶⁵ üzerine sefere çıktılar.¹⁶⁶ Sefer esnasında mancınıktan atılan bir taş Yazman'ın kaburga kemiklerine isabet edince, şehir fethedilmek üzereyken ordular geri dönmek zorunda kalmış ve Yazman çok yaşamayıp hayatını kaybetmiştir. Yazman el-Hadim 891 yılı Recep ayı ortalarında Tarsus'taki Cihat Kapısı'na defnedilmiştir.¹⁶⁷

Yazman'ın ölümünden sonra Tarsus valiliği görevine Humaraveyh tarafından Ahmed bin el-Uceyfi getirilmişti.¹⁶⁸ Ahmed bin el-Uceyfi'nin ismi Taberi'de Ahmed bin Togan, İbnu Kesir'de ise Ahmed el-Cuayti¹⁶⁹ adıyla da geçmektedir.

Humaraveyh, kısa bir müddet sonra Ahmed bin Togan'ı görevinden azlederek, amcasının oğlu Muhammed bin Musa'yı Tarsus valisi olarak görevlendirmişti. Ancak Tarsus halkı, Muhammed bin Musa'ya isyan ederek, kendisini hapsedti.¹⁷⁰ Bu olayın sebebini İbnu'l-Esir ve Taberî iki farklı şekilde aktarmışlardır.

İbnu'l-Esir'in eserinde olay şöyle anlatılıyor:

“el-Muvaffak vefat edince, onun ileri gelen hizmetçilerinden olan Ragıb adında biri cihada çıkmayı arzu etmişti. Şam'a geldiğinde yanında bulunan bütün atlarını, silahlarını, her türlü savaş mühimmatı ile çadırlarını Tarsus'a göndererek kendisi süratle Humaraveyh'in yanına giderek onu ziyaret etmek ve gayesini bildirmek istedi. Humaraveyh ile Dimaşk'ta karşılaşınca Humaraveyh ona ikramlarda bulundu, onu bir hayli sevdi ve aralarında iyi bir dostluk oldu. Ragıb, Humaraveyh'in yanında bulunduğu müddetçe ondan izin isteyip Tarsus'a giderek cihada başlamayı bir türlü söyleyememiş ve onun yanında uzun müddet kalmıştı. Ragıb'ın adamarı da Humaraveyh'in onu yakalayıp hapsedtiğini zannederek endişeye kapılmış ve bunu halk arasına da yayıp şöyle demişlerdi: 'Nasıl oluyor da Humaraveyh gayesi Allah yolunda olan bir adamı yakalayıp hapsediyor?' Böyle söyleyip halkı isyana teşvik etmiş ve Humaraveyh'in amcasının oğlu olan Muhammed bin Musa'ya karşı isyan ederek onu yakalayıp hapsedmişler ve şöyle demişlerdi: 'Amcanın oğlu Ragıb'ı serbest

¹⁶⁵ İbnu'l-Esir'in eserinde “Şekend”olarak zikrettiği bu bölge, günümüzde eski adı Selinti olan Antalya'nın Gazipaşa ilçesidir.

¹⁶⁶ Taberî, 1987: (Vol. 37). 175.

¹⁶⁷ Mesudî, 2011: 248.

¹⁶⁸ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 376.

¹⁶⁹ İbnu Kesir, 2017: (C.11). 122-123.

¹⁷⁰ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 376.

birakmadıkça sen de bu şekilde hapiste kalacaksın.’ Sonra evini yağmalamış, ar ve namusunu sereserpe sokağa dökmüşlerdi.

Bunu haber alan Humaraveyh, derhal Ragıb’ı serbest bırakmış ve Tarsus’a gitmesine izin vermişti. Ragıb oraya vardığında hemen emirleri Muhammed bin Musa’yı serbest bırakmışlar, o da serbest kalınca şöyle demişti: ‘Allah sizin yanınızda duranın belasını versin!’ Sonra oradan ayrılıp Kudüs’e gitmiş ve orada ikamet etmişti. Tarsus’tan ayrılması üzerine el-Uceyfî buraya gelip valiliği üstlenmişti.’¹⁷¹

Taberî ise şöyle anlatmaktadır:

‘‘19 Ağustos 892 tarihinde Tarsus’ta el-Muvaffak’ın mevlası Ragıb’ın uşağı Meknun arasında şiddetli bir savaş oldu. Bunun sebebi ise şudur: Tuğç bin Cuff Halep’e kadar geldi ve Ragıb’a Humaraveyh’in onu görmek istediğini söyledi. Ve Humaraveyh’in adına Ragıb’ın isteklerinin yerine getirileceğine söz verdi. Bunun üzerine Ragıb Mısır’a gitmek için Halep’ten ayrıldı ve askerlerini ve silahlarını başlarında Meknun’un bulunduğu beş adamıyla birlikte Tarsus’a gönderdi. Tuğç bin Cuff, Muhammed bin Musa’ya mektup yazarak Ragıb’ın tüm silahlarının ve askerlerinin Meknun’la birlikte Tarsus’a gelmek üzere olduklarını ve Meknun ve adamları şehre girdiğinde onu yakalamalarını söyledi. Meknun Tarsus’a girdiğinde Muhammed bin Musa ona saldırdı ve onu yakaladı. Meknun’un tutukluluğu devam ederken Tarsus halkı mektup yazarak Ragıb’ın yaptıkları konusunda Humaraveyh’i bilgilendirip Ragıb’ın geri gönderilmesini istediler ve onlar Musa bin Muhammed’i tutukladılar. Onlar şöyle bir öneride bulundular: ‘Ragıb’ı serbest bırakın ve bize geri gönderin. Bizde Musa’yı bırakalım.’ Humaraveyh Ragıb’ı serbest bıraktı ve beraberinde Ahmed bin Togan’ı gönderdi. Aynı yıl Musa bin Muhammed azledildi ve Ahmet bin Togan Tarsus’a vali oldu. Onlar 7 Kasım 892’de şehre girdiler.’¹⁷²

İki müellifin birbiriyle çeliştiği konu; Ragıb’ın Humaraveyh’in sarayında misafir mi olduğu yoksa esir mi olduğudur. Ancak Ragıb ile Humaraveyh arasında bu dönemde bir restleşmenin olup olmadığı konusunda net bir bilgi yoktur. Bu sebeple iki anekdotu da üzerinde değişiklik yapmadan aktarmakta fayda buluyoruz.

20 Eylül 893 tarihinde Muhammed bin Abba, Humaraveyh adına bir yaz seferine çıkmak amacıyla Tarsus’a girdi. O beraberinde Bedr el-Hammamî(öl.923) ve Tarsus hâkimi Ahmed bin Togan ile beraber uzak mesafedeki Beleksun¹⁷³,a sefer düzenledi.¹⁷⁴

¹⁷¹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 376-377.

¹⁷² Tabarî, 1987: (Vol. 37). 177.

¹⁷³ .Eski adı Telmissos, günümüzdeki adı Fethiye olan şehirdir.

¹⁷⁴ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 11. ; İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 388.

22 Ağustos 894 tarihinde Tuğç bin el-Cuff yine Humaraveyh'in adına Tarsus üzerinden bir yaz seferi yaptı. Bu seferde ordular Tarayun¹⁷⁵'u ele geçirip, Maluriye¹⁷⁶ şehrini işgal etti.¹⁷⁷

16 Eylül 896 tarihine gelindiğinde daha önce İstanbul'u ele geçiren ve oradaki birçok insanı öldüren Slavlar'dan büyük bir ordu, Tarsus'tan hareket ederek Bağdat'a ulaşmayı hedeflemişti. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Slav Kralı'na aynı dinden olduklarını ve birlikte hareket edebileceklerini söylediğinde, Slav Kralı birlikte hareket etme teklifini kabul etmemişti.¹⁷⁸ Sonunda Slavlar'dan kurtulamayacağını anlayan Bizans İmparatoru, Müslüman esirlerle anlaşarak Slavlar'a karşı mücadeleye girişti. Ancak Müslümanların bu mücadele esnasında kahramanlıklarını gördükten sonra esirlerin, silahlarına el koydu ve onları böylece pasifize etme yoluna gitti.¹⁷⁹

Aynı yıl Ahmed bin Tugan'ın önderliğinde Bizans ile Müslümanlar arasında esir değişimi anlaşması gerçekleşti. Ahmet bin Tugan'ın Tarsus'tan Bağdat'a ulaşan mektubunda Müslüman erkek, kadın ve çocuklardan iki bin beş yüz dört kişinin kurtarıldığını görmekteyiz.¹⁸⁰

Esirler geri döndükten sonra Ahmed bin Tugan Tarsus'un deniz taraflarına seferler düzenledi. Bu esnada Dimyana, devletin idari fonksiyonlarını ele geçirmeye başlayınca, Ahmed bin Tugan Yusuf el-Bakmardî'yi idareyi ele geçirmesi için görevlendirmiş, ancak kendisi Tarsus'a geri dönmemişti.¹⁸¹

896 yılında Humaraveyh hayatını kaybetmiş ve Tarsus'ta idari bir boşluk oluşmuştu.

897 yılında Humaraveyh'in oğlu adına hutbede dua ettirmeyi terk edip, Halife Mu'tazid'in kölesi Bedr adına dua ettiren Ragıb ile Dimyana arasında Tarsus'ta bir savaş cereyan etti. Dimyana'ya bu savaşta Ahmet bin Togan'ın görevlendirdiği Yusuf bin el-Bakmardî ve İbnu'l-Yetim eşlik ediyordu. Ancak bu mücadeleyi Bedr adına dua ettiren Ragıb

¹⁷⁵ Trabzon.

¹⁷⁶ Günümüzde nerede olduğu belirsiz bir bölge olup, İbnu'l-Esir'in eserinde "Beludiye" olarak geçmektedir.(İbnu'l-Esir, 1991: (C7). 390)

¹⁷⁷ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 14. ; İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 390.

¹⁷⁸ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 31.

¹⁷⁹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 399.

¹⁸⁰ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 33.

¹⁸¹ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 34.

kazandı ve Dimyana, Bakmardî ve İbnu'l-Yetim'i Bağdat'a Halife Mu'tazid'in yanına gönderdi.¹⁸² Ragıb'ın Tarsus Tarihi'nde birçok kez adı geçmiş olmasına rağmen onun bu şehirde valilik yaptığı dönem çok kısa olmuştur. El-Muvaffak'ın kölesi olduktan sonra Abbasiler'in emriyle birçok sefer yapan Ragıb, daha sonra 899 yılında başarılı bir deniz seferine çıkmış,¹⁸³ aynı yıl Mu'tazid tarafından Tarsus'tan Rakka'ya gelmesi istenmiş ve Rakka'ya ulaştığında tüm mal varlığına el koyularak hapse atılmıştı. Daha sonra kölesi Beknun da tutuklanmış ve Ragıb 899 tarihinde ölmüştü.¹⁸⁴

897 yılında Tolunoğulları'nın valisini şehirden çıkararak Tarsus halkından bir heyet el-Mu'tazid'in huzuruna çıkararak başlarına bir vali atanmasını istemişlerdi. Böylece Tarsus'a İbnu'l-İhşid vali olarak atanmış oldu.^{185 186}

899'da Tarsus valisi İbnu'l-İhşid Bizans üzerine başarılı bir sefer düzenleyerek Salandu'yu ele geçirmiş, daha sonra Tarsus'a geri dönmüştür.¹⁸⁷ İbnu'l-İhşid başarılı seferleri sonucu İskenderun'a kadar ilerleyebilmeyi başarmıştır.¹⁸⁸

Bu yıllarda Bulgar Kralı Simeon'la Bizans İmparatorluğu arasındaki zorlu mücadeleler sebebiyle, Bizans'ın Müslümanlar'a karşı oluşturduğu kuvvet hem doğuda hem batıda felce uğramıştı. Bu durum 900 yılında Thrakesion teması strategosu Nikephoros Phokas'ın Kilikya geçidinde kumandayı ele alıp, Adana yakınlarında Arapları yenilgiye uğratmasıyla değişmiş oldu.¹⁸⁹

900 yılına gelindiğinde Bahreyn ve Basra Körfezi dolaylarında Karmati isyanlarıyla uğraşmak zorunda kalan Abbasi Halifesi İbnu'l-İhşid'in yerine Tarsus valiliğine Ebu Sabit'i getirmişti. Ancak Ebu Sabit'in valiliği, kısa sürede Bizans ordularının Kalemiye Kapısı'na dayanması ve kendisinin Bizans'a gazaya çıktığı esnada Reyhan Nehri kıyısında esir edilip öldürülmesiyle son bulacaktı. Tarsus halkı bunun üzerine ileri gelenleriyle yaptığı toplantıda

¹⁸² Tabarî, 1987: (Vol. 38). 41.

¹⁸³ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 409.

¹⁸⁴ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 412.

¹⁸⁵ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 403.

¹⁸⁶ Taberî'nin eserinde bu olayın tarihi 17 Nisan 898 olarak verilmektedir. (Tabarî, 1987: (Vol. 38). 71.)

¹⁸⁷ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 74.

¹⁸⁸ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 409.

¹⁸⁹ Ostrogorsky, 2011: 239.

İbnu'l-Arabî'yi kendilerine emir olarak seçmişlerdi.¹⁹⁰ Bu yılda Müslümanlar Konya yoluyla İstanbul'a kadar ulaşmışlardı.¹⁹¹

Denizlerde ise sadece Akdeniz'de değil, Teselya kıyılarına kadar Ege'de de Arap hakimiyeti vardı.¹⁹²

900 yılında Muhammed bin Ebi's-Sâc'ın emrinde bulunanlardan Vasıf Malatya'ya gelmiş ve Halife Mu'tazid'dan Sugur bölgesi valiliğini istemişti. Halife Mu'tazid, yanına gelen elçileri konuşurarak Vasıf'ın efendisi Muhammed ile sugur bölgesine hâkim olduktan sonra Diyar-ı Mudar'a hakim olmak üzere hareket edeceğini öğrenmişti. Mu'azid Vasıf'ın işini bitirerek, Massisa üzerine yürümüş ve Vasıf'la haberleşen Tarsus emirlerini cezalandırarak, şehirdeki tüm silahları ve gemileri yaktırmıştı. Bunda Tarsus halkına karşı Ragıb'la mücadelesi esnasında kin besleyen Yazman'ın kölesi Dimyana'nın rolü vardı. Mu'tazid, bu hareketinden sonra sugur bölgesine Hasan bin Ali Küre'yi vali olarak atadı ve Bağdat'a geri döndü.¹⁹³

Tarsus için büyük bir yıkım anlamına gelen bu olay yaşanmadan önce, Müslümanların denizde ve karada ilerlemeleri Tarsus'ta ayrı bir ticari önemin bulunmasına sebep olmuştu. Bu ticari durum, İslam devleti ile aralarında ticari ilişki bulunan Avrupa, Rusya, Bizans ve hatta İşveç'i dahi etkilemişti. Ancak Tarsus'taki asıl mesele, toplumdaki unsurların Bizanslılar'ın Suriye limanlarında ticaret yapmasını engellemek için korsanlık faaliyeti başlatmış olmalarıydı. Bu durum, Suriye, Mısır ve Bizans halkını oldukça öfkeliyordu. Ve Bizans'ın yanında zaman zaman diğer Araplar da Tarsus ile rekabete girişiyorlardı.¹⁹⁴

İşte bu durum Mes'udî'nin kendisini çok az merhametli, kan dökmeye çok istekli ve öldürdüğü kişileri seyretmeye bayılan gibi sözcüklerle tarif ettiği ve yaptığı dehşete düşüren işkenceleri anlattığı Halife Mu'tazid'in bu hamlesiyle sekteye uğramıştı.¹⁹⁵

Mu'tazid'in Tarsus'taki gemileri yakması; Tarsus Arapları gemilerle akınlar yaptıkları için Hristiyanlara çok yardım etti.¹⁹⁶

¹⁹⁰ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 412-413. ; İbnu Kesir, 2017: (C.11). 152.

¹⁹¹ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 84.

¹⁹² Ostrogorsky, 2011: 240.

¹⁹³ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 414. ; Tabarî, 1987: (Vol. 38). 85, 90-91.

¹⁹⁴ Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, 1986: (C.3). 280.

¹⁹⁵ Mesudî, 2011: 248-250.

901 yılında Hasan bin Ali Küre'nin casusu Nizar bin Muhammed, bir yaz seferine çıkarak Bizans önlerinde gaza yaptı. Bu gaza esnasında 160 gayr-ı Müslim, papaz ve rahibi beraberindekilerle birlikte Tarsus'a getirdi. Küre ise onları Bağdat'a gönderdi.¹⁹⁷

900 ile 904 yılları arasındaki dönemde Müslümanlar doğuda Karmati isyanı ve sugur bölgesinin idaresi konusunda sıkıntılar yaşasalarda batıda Taormina'yı zaptederek Sicilya'nın tamamına hâkim olmuşlardı ve 904 yılında Selanik dolaylarına gelerek denizde büyük başarılar elde etmişlerdi.¹⁹⁸ Yani bu tarihler arasında doğudaki tablonun karanlıklığına rağmen, batıda ve denizlerdeki Arap seferleri Bizans'ı tedirgin etmeye yetiyordu.

903 yılının martında Tarsus halkının şikâyeti üzerine, bölgeye atanmış olan vali Muzaffer el-Hacc yerine Ebu'l-Aşa'ir Ahmed bin Nasr getirilmişti. Ebu'l-Aşa'ir beraberindeki birkaç gönüllü ile birlikte baskınlara girişmiş ve Muktefi'nin Bizans İmparatoru'na olan hediyelerini taşımıştı.¹⁹⁹

15 Ağustos 904 tarihinde Gulam Zurafa adıyla meşhur olan bir komutan, Tarsus üzerinden sefere çıkarak, Bizanslılar için İstanbul kadar önemi olan Antalya'yı fethedip, şehre kılıç zoruyla girmişti. Beş bin kadar Bizanslı'yı öldürdükten sonra, bir o kadar adamı da esir almıştı. Gulam Zurafa, dört bin Müslüman esiri kurtarmış ve altmış adet Bizans gemisine el koymuştu.^{200 201}

Bu zafer Müslümanlar tarafından sevinçle karşılanmışsa da bu sevinç Müslümanların deyim yerindeyse kursağında kalmış, Bizans komutanı Andronikos Dukas, 904 yılında İmparator 6.Leon'un hizmetini terk ederek, Halife Muktefi'nin koruması altındaki Tarsus'a ardından Bağdat'a kadar Müslümanlar üzerine yürümüşü.²⁰²

¹⁹⁶ Abu'l-Farac, 1945: 246.

¹⁹⁷ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 98.

¹⁹⁸ Vasiliev, 1943: 386.

¹⁹⁹ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 119.

²⁰⁰ İbnu'-Esir, Gulam Zurafa'nın kurtardığı esir sayısının beş bin olduğunu söylerken, kendisinin altmış adet gemiyi inşa ettirdiğini iddia etmiştir. Ancak, kısa bir süre sonra Andronikos tarafından sefer başlatılacak olduğunu ve bu kadar kısa sürede altmış gemiyi tamamlamanın zor olduğu kanaatinde bulunarak Taberi'nin anlattığı şekli daha doğru buluyoruz.

²⁰¹ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 148. ; İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 445.

²⁰² Bosworth, 1992: 276-277.

Andronikos Dukas, ilk olarak Maraş ve çevresi üzerine hareket etmiş, Tarsus ve Massisa'ya geldiğinde ise Ebu'r-Rical bin Ebi Bekkar komutasındaki ordularla karşılaşmıştı. Burada Müslüman orduları büyük bir mağlubiyete uğramışlardı.²⁰³ Bu olay üzerine el-Muktefi, Tarsus valisi Ebu'l-Aşair'i azledip yerine Rüstem bin Berdeva'yı getirmişti.²⁰⁴

904 yılında Bizans ile Müslüman toprakları arasında korunaklı bir müstahkem mevki inşa edilmiş olup, Bizans İmparatoru Ceyhan üzerindeki köprüünün yeniden yapılması ve buradaki yolların tekrardan inşa edilmesi talimatını vermişti. Tarsus'a gelen Bizans İmparatoru'nun elçileri ile esir değişimi ve fidye konusunda anlaşmalar yapıldı.²⁰⁵

Tarihler 905 yılını gösterdiğinde Abbasi hilafet güçleri Hamdanîler başta olmak üzere birçok yerel unsurla birleşerek, Tolunoğulları Devleti'ne son vermişti.²⁰⁶ Tolunoğulları Devleti'nin ortada kalkmasıyla Mısır'da 910 yılında Fatımî hâkimiyetinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlanmış oldu. Bu durumun başlıca sebebi Tolunoğulları'nın yıkılışında ve Karmatî isyanının bastırılmasında büyük rol oynayan Hüseyin bin Hamdan'ın Mısır valiliği teklifini kabul etmeyerek, zaman zaman Abbasi halifesi ile sürtüşme yaşamış olmasıdır.

Hüseyin bin Hamdan, bir dönem halife tarafından affedilerek Kum, Kaşan ve Diyar-ı Rebia valiliğine getirildiyse de halifeye bağlı kalmamış, bu sebeple halife tarafından öldürülmüştür. Hüseyin bin Hamdan'ın veziri olan ve Kadı Tarsusî'nin "Siyeru's-Sugur" adlı eserini ithaf ettiği İbnu'l-Furat da bu dönemde Hüseyin'in ölümüyle beraber görevinden azledilmişti.

Hüseyin'in kardeşleri Ebu'l-Heyca Abdullah, İbrahim ve Said ağabeylerinin ölümünden sonra halifeye bağlı kalmışlardı. Böylece Musul ve Halep bölgesi Hamdanî hâkimiyetine girmişti.²⁰⁷

935 yılında ise Tuğç bin Cuff'un oğlu Muhammed bin Tuğç, Halife Razi Billah tarafından Mısır Valiliği'ne tayin edilmiş, burada İhşidoğulları Devleti'nin temelini atmıştı. İhşidoğulları Hamdanîler ve Fatımîler ile mücadele içerisine girmiş ve yine eserimizin ithaf

²⁰³ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 151.

²⁰⁴ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 448.

²⁰⁵ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 155.

²⁰⁶ Elçibey, 1997: 117.

²⁰⁷ Karaarslan, N. (1997). Hamdanîler. *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi İçinde*. (Cilt. 15). 446-447. Ankara: TDV Yayınları.

edildiği şahıs olan İbnu'l-Furat'ın Cevher es-Sıkkılı'nın karargâhına giderek Fatımî hâkimiyetini tanıdığını söylemesiyle 969 yılında yıkılmıştır.²⁰⁸

Bu kısa tarihi özetleri yaptıktan sonra Tarsus'a ve 906 yılına tekrar döndüğümüzde, Bizans ordularının Halep yakınlarındaki Kurus'a kadar ulaştıklarını ve buradaki Müslüman halka birçok zayıat verdirmeyi başardıklarını görmekteyiz.

Aynı yıl ekim ayında İbnu Kayıglı, Tarsus'tan hareket ederek, Bizans'a doğru gazaya çıkmış ve Rumlardan dört bin kişiyi esir alarak, birçok davar ve eşya ele geçirmişti. Bu savaş sırasında Roma'nın valilerinden ve strategoslarından biri korunma talep edip, Müslüman olmuştu.²⁰⁹

İbnu Kayıglı'nın seferinde Müslümanlar Salandu'yu ele geçirip, Alis²¹⁰'e kadar ulaşmışlardı. Burada beş bin kişiyi esir edip, elli bin baş hayvanı ganimet olarak elde etmişlerdi. Birçok Bizanslı'yı da öldürüp, Tarsus'a geri dönmüşlerdi.²¹¹

Andronikos Dukas, Bizans İmparatoru'nun kendisini öldürmek için adam gönderdiğini haber alınca, el-Muktefi'ye haber göndererek korunma talep etti. Daha sonra kalede esir tuttuğu iki yüz kadar esir ile beraber yola koyuldu. Bu Müslümanlara silah dağıtımını yapan Andronikos, kendisini geceleyin yakalayıp öldürmek için gönderilen Bizanslı'yı karşılayıp, savaşmıştı.²¹² 907 yılı Mart ayında Tarsus valisi Rüstem, Andronikos'u kurtarmak ve Konya'ya baskın yapmak amacıyla bir sefer düzenledi.²¹³ Müslümanların buraya ulaştığını haber alan Bizanslılar hemen geri dönmüşler, Konya'ya giden Müslümanlardan bir grupta Andronikos'un yanına vararak onu ailesi ve eşyalarıyla birlikte Bağdat'a götürmüşlerdi. Böylece geri kalan Müslümanlar Konya'yı tahrip etmişlerdi.²¹⁴

909 yılında Munis el-Hadim²¹⁵, Tarsus'a gelerek Bizans üzerine bir yaz seferine çıktı. Bu sefere önemli derecedeki subaylar, askerler ve köleler katıldı.²¹⁶ Munis komutasındaki

²⁰⁸ Ağırakça, A. (2000). İhşidiler. *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi İçinde*. (Cilt. 21). 551-553. Ankara: TDV Yayınları.

²⁰⁹ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 180. ; İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 461. ; İbnu Asâkir, 1995: (C.5). 180.

²¹⁰ Tabarî'de 'Alis', İbnu'l-Esir'de ise 'el-Leys' adıyla geçen bölge Kızıllırmak yakınlarında bulunmaktadır.

²¹¹ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 172. ; İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 461.

²¹² İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 462.

²¹³ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 182.

²¹⁴ İbnu'l-Esir, 1991: (C.7). 462.

²¹⁵ İbnu Kesir'in eserinde 'Hadim Yunus' olarak adı geçmektedir.(İbnu Kesir, 2017: (C.11). 193.)

ordular, Malatya civarına gelmişlerdi. Munis el-Hadim'in yanında Ebu'l-Azz es-Sülemi de vardı.²¹⁷

911 yılında Tarsus valisi Rüstem, Tarsus Kalesi'nden Bizans diyarı üzerine yürüdü ve Ermeni Malikh'in Zü'l-Kıla bölgesindeki kalesini zaptederek yakıtı. Rüstem'in beraberinde Buneyye bin Nafiz ve Dimyana vardı.²¹⁸

Tarsus'un ve sugur bölgesinin valileri 912 yılında bir kez daha değişikliğe uğradı. Bu tarihte Tarsus valiliği görevine Bişr el-Afşinî getirilirken, Sugur ve Haremeyn bölgelerinin başına Munis el-Hadim getirildi.²¹⁹

Bişr el-Hadim olarak da bilinen Bişr el-Afşinî, 914 yılında kendisine yardım etmesi için Tarsus'a gönderilen Vezir Ali bin İsa'nın²²⁰ iki bin kişilik ordusuyla bir araya gelerek az seferine çıkmak istedi. Ancak bu seferi yazın değil, kışın soğuk ve karlı bir döneminde yapmak zorunda kaldı.²²¹ Bişr el-Hadim aynı yılda Bizans üzerine bir sefere daha çıkarak, birçok ganimet elde edip, esir almıştır.²²²

Tarsus'ta Bizans'ın lehine sonuçlanan saldırılardan birisi de 915 yılında gerçekleşti. Ermeni Malikh'in kalesinin kuşatıldığını haber alan Bizans ordusu komutanı Melias Tarsus ve Maraş üzerine bir sefer düzenledi. Bu harekâttan elli bin esir ile dönen Bizans ordusu, Tarsus süvarilerinden altı yüz kişiyi öldürmeyi başardı. Bu olay, İslam Dünyası tarafından kederle karşılanan olaylardan biri oldu.²²³

Bu seferin ardından Munis el-Hadım'ın teşvikiyle Ebu'l-Kasım Ali bin Bistam tarafından Tarsus üzerinden Bizans'a bir sefer düzenlese de Munis'in fetihleri halk arasında

²¹⁶ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 192.

²¹⁷ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 51.

²¹⁸ Tabarî, 1987: (Vol. 38). 196. ; Abu'l-Farac, 1945: 248.

²¹⁹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 67.

²²⁰ Taberî, Vezir Ali bin İsa'nın iki bin kişilik orduyu İbnu Abdi'l-Baki komutasında gönderdiğini kaydetmektedir.(Tabarî, 1987: (Vol. 38). 204)

²²¹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 76.

²²² İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 79.

²²³ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 84. ; Abu'l-Farac, 1945: 248. ; Honigmann, 1970: 65.

daha fazla yer fethedebileceği düşüncesiyle pek dikkat çekmemiştir. Ancak Halife Muktedir onu hil'atler ve hediyelerle ödüllendirmişti.²²⁴

922 yılında Abbasiler'in ileri gelen devlet adamlarından Nasr el-Hacib'in oğlu Muhammed, Musul'dan Kalikala üzerine sefere çıkmış, bölgenin Müslümanları da Tarsus'tan çıkıp, Malatya'ya kadar ilerlemişlerdi. Bu sefer sonucu büyük ganimetler elde edip geri dönmüşlerdi.²²⁵

X. yy'ın ikinci çeyreğine gelince Tarsus'ta Dülefi adıyla da tanınan Semel el-Hadim'in valilik dönemine rastlamaktayız. 917 yılında Akdeniz üzerine sefere çıkma emri alan Semel, 924 senesinde Şamlı ve Basralı denizcilerin olduğu bir grup gemiyle birlikte Konstantiniye ağzından Akdeniz'e çıkışı olmayan başka bir ağzı geçerek Fenudiye²²⁶ topraklarına girmişti. Bu sırada bir grup Bulgar, Semel'e destek vermişler ve onlardan bir birlik Müslümanlarla birlikte Tarsus'a gelmişti.²²⁷

927 yılında Bizans illerine doğru Tarsus'ta gazaya çıkan Müslümanların askeri birliklerinden biri Bizanslılar'ın saldırısına uğramıştı. Müslümanlar ile Bizans arasında yapılan savaşta dört yüz Müslüman Bizans'a esir düşmüş ve bu esirler işkence ile öldürülmüşlerdi.

Semel ise aynı yıl yaz seferinden döndükten sonra Bizans ordularıyla Tarsus yakınlarında karşılaşmış ve Bizans ordusuna karşı galip gelmeyi başarmıştı. Bu karşılaşma sonucu Müslümanlar birçok üç yüz bin baş hayvan ve beraberinde birçok ganimet ele geçirmişlerdi.²²⁸

Tarsus valisi Semel, 931 yılı Mart ve Temmuz aylarında olmak üzere Bizans topraklarına iki sefer daha düzenledi. Mart ayındaki seferinde Bizans topraklarındaki bir nehri aştiklarında şiddetli bir kar yağışı altında iki ordu savaşa tutulmuş ve bu savaşta Müslümanlar altı yüz kişiyi öldürmüş, üç bin civarında esir amış ve birçok ganimet ele geçirmişti.

²²⁴ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 92.

²²⁵ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 117.

²²⁶ Abu'l-Farac'ın eserinin tercümesinde Minorsky'nin kaydı baz alınarak, Fenudiye'nin Venedik olduğu belirtilmiştir.(Abu'l Farac, 1945:74.)

²²⁷ Abu'l Farac, 1945: 74.

²²⁸ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 149.

Temmuz ayındaki sefer ise ilkin nazaran daha geniş çaplı ve daha büyük bir sefer olmuştur. Semel, Tarsus'tan hareket ederek Amuriye topraklarına ulaşmıştı. Burada Semel'in geldiğini öğrenen Bizans ordusu kaçarak şehri terk etmiş, böylece Müslümanlar şehirdeki Roma yapılarını yıkarak birçok ganimete sahip olmuşlardı. Bu seferlerinde Bizans topraklarından olan Ankara'ya da uğrayan Müslümanlar, yüz otuz altı bin dinar değerindeki esirlerle Tarsus'a dönmüşlerdi.²²⁹

Abbasi halifesi Kahir, 932 ile 934 yılları arasında Tarsus, Adana, Massisa ve Maraş'ın yeniden yapılandırılması ve nüfusunun artırılması konusunda bir takım politikalar izlemiştir.²³⁰ Ancak Abbasi Devleti bu dönemde Karmatî İsyanı gibi birçok iç sorunla uğraşır, devletin içerisindeki komutanlar bir bir bağımsızlıklarını ilan ederek, Abbasi Halifesi ile mücadele içine giriyorlardı.

Bizans'ta ise daha önce de ifade ettiğimiz gibi enerjik Makedon sülalesi imparatorları, Araplar'ın üç yüz yıl ele geçirdikleri Suriye, el-Cezire ve Ermenistan topraklarını tekrar kontrol altına almak için çaba sarfetmişlerdi. Nasıru'd-Devle Hasan bin Ebi'l-Heyca Musul'da, Seyfu'd-Devle Ali ise Halep'te valilik görevi üstlenmeye başladıktan sonra hızla Güney Anadolu önlerinde idareyi ele geçirmişlerdi. Ancak Bizans, X.yy'ın ortalarında sugurun doğusunda yer alan Malatya'yı ilk önce 931'de zaptederken, daha sonra 934'te tamamen kontrol altına almıştı.²³¹

934 yılında Bizans Domestikos'u Kurkuas, elli bin kişilik bir Bizans ordusu ile Malatya önlerinde konuşlanmış ve şehri teslim aldıktan sonra Samsat'ı da ele geçirmişti.²³²

Bu olay Bizans'ın Anadolu'da tekrar hâkim olma idealinin ilk somut safhası olmuştur. İbnu'l-Esir, Malatya ele geçirildikten sonra Kurkuas'ın Müslümanların çocuklarına ve mallarına el koyduğunu ve Müslümanların Hristiyan olmaları şartıyla çocuklarını geri alabileceklerini söylediğini yazmaktadır. Bu olay esnasında çoğu Müslüman'ın çocuğunu ve malını kurtarmak için Hristiyan olduğunu da eklemektedir.²³³

²²⁹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 193.

²³⁰ Bosworth, 1992: 277.

²³¹ Bosworth, 1992: 277.

²³² İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 247.

²³³ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 247.

Malatya'daki durum İbnu'l-Esir'in aktardığı rivayete göre oldukça acıklı bir hal olsa da, Tarsus'u ve diğer sugur bölgelerini terk etmek, Müslüman Araplar için o kadar kolay olmayacaktı. Öyle ki; 941 yılında Tarsus valisi Semel, Bizans toprakları üzerine Tarsus'tan hareket ederek bir sefer daha düzenleyecek ve gittiği yerlerden birçok esir toplayarak ganimet elde edecekti. Hatta Bizans'ın ileri gelen strategoslarından da birkaçını esir alacaktı.²³⁴

2.7. Seyfu'd-Devle ve Hamdanîler Döneminde Tarsus

934 yılında Malatya'nın Bizans tarafından ele geçirilmesinden sonra bölge halkı şehri terk ettiği ve şehrin surları tahrip edildiği için Malatya çevresi 35 yıl sürecek olan sessizliğe bürünmüştü. Bu da yükselmekte olan Seyfüddevle'nin ilerlemesini kolaylaştıracaktı.²³⁵

Seyfu'd-Devle'nin Anadolu'daki serüveni 936 yılında Abbasi Halifesi Muktedir zamanında, ağabeyi Nasıru'd-Devle'ye bağlı olarak Diyarbekir valiliğine getirilmesiyle olmuştu. Çünkü o Deylemîler'e karşı yaptığı seferlerde başarılı sonuçlar elde etmişti. Seyfu'd-Devle'nin Mütenebbî adındaki şairi sürekli onu yücelten ve öven şiirler söylüyordu. Roma komutanı Damstak'ın şöyle dediği rivayet edilir: *'Biz savaşları yalancı bir şair ve askerleri hafif techizatlı bir ordu yüzünden kaybettik.'*²³⁶

Ancak durumun bir şair ve küçük bir ordudan ibaret olmadığı, Seyfu'd-Devle'nin seferlerine bakıldığında açık bir şekilde gözükmektedir. Kurkuas gibi bir Bizans komutanına Seyfu'd-Devle gibi kendisine layık bir düşman ortaya çıkmıştı.²³⁷

Seyfu'd-Devle Diyarbekir Valisi olduktan sonra 8 yıl iç karışıklıklarla mücadele etti ve devletin temelini ağabeyi Nasıru'd-Devle ile beraber bu zaman diliminde atmış oldu.

Seyfu'd-Devle 944 yılında Halep ve Hıms çevresini, 945 yılında Dımaşk'ı ele geçirmişti. O daha sonra 946 yılında sınır boylarında görevli olan emiri Nasr es-Semelî'yi

²³⁴ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 332.

²³⁵ Honigmann, 1970: 71-72.

²³⁶ Ezdî, Ali bin Zafer. (2011). *Hamdaniler Diyar-ı Bekir, Halep ve Musul'da Hüküm Sürmüş Bir İslam Emirliği*. (Birinci Baskı). (Çev.Mehmet Akbaş). İstanbul: Ravza Yayınları, 41-44.

²³⁷ Ostrogorsky, 2011: 258.

Bizans üzerine esir değişimine göndermişti. Bu değişim gerekleştii ve iki bin dört yüz seksen Müslüman, iki bin yedi yüz on Bizanslı'nın serbest bırakılmasına karşılık kurtarılmıştı.²³⁸

949 yılında Bizans topraklarına bir sefer düzenleyen Seyfu'd-Devle bu sırada Bizans'la savaşa tutuşmuş ve mağlup olmuştu. Onun bu mağlubiyeti Bizans'ın Maraş'ı ele geçirmesine ve Tarsus halkına karşı saldırılar düzenlemesine sebep oldu.²³⁹

Bu olaydan bir sene sonra otuz bin kişilik bir orduyla Bizans üzerine sefere çıkan Seyfu'd-Devle zafer kazanıp geri döneceği esnada Bizanslılar tarafından pusuya düşürüldü ve büyük bir yıkıma uğradı. Bizanslılar bütün kapıları kapatıp, askerlerin tümünü öldürdüler. Seyfu'd-Devle savaş alanından zorla kaçabilmişti.²⁴⁰

Seyfu'd-Devle'nin bu mağlubiyetlerden sonra toparlanabilmesi dört yılını aldı. O, 954 senesinde Rum toprakları üzerine yürümüş ve önüne çıkan Bizanslı'yı kılıçtan geçirmişti. Onun öldürdükleri arasında domestikosun oğlu Konstantin Phokas da vardı.^{241 242} Bu olaydan sonra artık talih yönünü Seyfu'd-Devle'ye çevirmişti.

954 yılının sonu ve 957 yılında Bizans'la karşılaşan Seyfu'd-Devle galip durumuna gelmiş, Maraş'a ve el-Hades'e kadar ilerlemeyi başarmıştı. 957 yılında bir süre Tarsus'ta²⁴³ konaklayan Seyfu'd-Devle Tarsus emirine ihsanlarda bulunduktan sonra Halep'e geri dönmüştü.²⁴⁴

Bu olaydan sonra Bizans'ın Tarsus, Adana ve Massisa yakınlarında bulunan ordularından bir heyet barış teklif etmek amacıyla Seyfu'd-Devle'nin yanına geldilerse de mutabakat sağlanamadı.²⁴⁵

²³⁸ Müneccimbaşı, Ahmet bin Lütfullah. (2017). *Camii'd-Düvel Hamdâniler Musul ve Halep Emirlikleri*. (Birinci Baskı). (Çev. Ömer Tellioglu). İstanbul: Kitabevi, 32, 54-55. ; Ezdi, 2011: 58.

²³⁹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 412. ; Abu'l-Farac, 1945: 258.

²⁴⁰ Abu'l-Farac, 1945: 258.

²⁴¹ Ostrogorsky, bu tarihi 953 olarak kayda düşmüş olup, Konstantin'in esir alındığını söylemiştir.(Ostrogorsky, 2011: 253.)

²⁴² Müneccimbaşı, 2017: 56.

²⁴³ İbnu'l-Esir'e ve Abu'l-Farac'a göre Adana'da konaklamıştır.(İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 448. ; Abul Farac, 1945: 259)

²⁴⁴ Müneccimbaşı, 2017: 57.

²⁴⁵ Ezdi, 2011: 71.

Bizanslılar'ın bir kısmı Maraş ve Hades'in yağmalanmasının ardından Meyyafarikîn yolu üzerindeki tüm şehirleri yakıp yıkmışlardı.²⁴⁶ 956 yılında deniz yolu üzerinden Tarsus halkına saldıran Rumlar, Tarsus halkından bin sekiz yüz kişiyi öldürmüşlerdi.²⁴⁷ 959 yılında Bizans orduları tekrardan Tarsus ve Ruha'ya saldırarak Müslümanlara ağır zayıatlar verdirmişlerdi.²⁴⁸

Tarsus ve diğer sugur bölgeleri için en talihsiz yıllar 960 yılından itibaren başlamıştı. 960 yılı yazında Girit'i ele geçirmeyi başaran Nikephoros Phokas, İstanbul'da kendisi için yapılan bir törenle Hamdanîler'e karşı mücadeleyi eline almıştı.²⁴⁹

961 yılında Seyfu'd-Devle, kalabalık bir ordu toplayarak Bizans topraklarına başarılı bir sefer yapmış ve Herşene'ye²⁵⁰ kadar ilerlemişti. Ancak bu esnada Rumlar Müslümanların dönüşte kullanacağı tüm geçitleri kapatmışlardı. Tarsus halkının kendisini uyarmasına rağmen, başkalarının dediğiyle hareket etmemek adına Bizans'ın tuzağına düştü. Ve en sonunda üç yüz adamıyla birlikte tüm malları ve silahlarına el konulmuş bir şekilde kaçmak zorunda kalmıştı.²⁵¹

Aynı tuzağa Tarsus'a doğru sefer yapmak için yola çıkan Antakya Valisi²⁵² de düşmüş ve sonuçta Bizanslılar tarafından bozguna uğrayan Antakya Valisi birkaç adamıyla birlikte yaralı olarak kurtulmuştu.²⁵³

962 yılının Mart ayında Nikephoros komutasındaki ordular Aynzarba'yı istila etmeyi başarmışlardı.²⁵⁴

Aynı tarihte Seyfu'd-Devle'nin Tarsus ve sugur bölgelerinde Bizans'a karşı savaşma çağrısına Halife Mu'ti Lillah'a bağlı Tarsus valisi İbnu'z-Zeyyat uydu.²⁵⁵ İbnu'z-Zeyyat'ın

²⁴⁶ Müneccimbaşı, 2017: 57.

²⁴⁷ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 448.

²⁴⁸ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 455.

²⁴⁹ Ostrogorsky, 2011: 265.

²⁵⁰ Malatya dolaylarında bir Bizans şehri olup, Seyfu'd-Devle birçok kez sefer yapmıştır. (El-Hamevî, Y. (1993). *Mu'cemu'l-Buldan*. (C.2). (Birinci Baskı). Beyrut: Daru Sadır, 359.)

²⁵¹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 459.

²⁵² İbnu'l-Esir Antakya Valisi'nin kim olduğu konusunda malumat vermezken, bu sefer hakkında başka kaynaklarda ayrıntı bulamadık.

²⁵³ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 463.

²⁵⁴ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 464.

²⁵⁵ Ezdi, 2011: 74.

Tarsuslular'dan oluşan dört bin kişilik ordusuyla şehirden çıktığı esnada Bizanslılar ordunun etrafını çevirdi. Böylece Tarsus halkı bir kez daha büyük bir yıkıma uğramış oldu. Daha önce Tarsus halkı hutbelerde Seyfu'd-Devle'nin adını okumazlarken, bu yıkımdan sonra tekrardan Seyfu'd-Devle'ye dua etmeye başladı. Bu durumu kendisine yediremeyen İbnu'z-Zeyyat evinin balkonundan kendisini nehre atmış ve intihar etmişti.^{256 257}

962 yılında Kayseri'de bekleyen Bizans orduları, Seyfu'd-Devle Maraş, Kaban, Dülük ve son olarak da Seyfu'd-Devle'nin başkenti Halep olmak üzere sugur ve avasım şehirlerine girmeyi başarmışlardı.²⁵⁸ Şehre girdikten sonra amacına ulaştığını ve bu kadar başarının yeterli olduğunu düşünen Nikephoros Phokas, Halep'i yakıp yıkarak terk etmişti.²⁵⁹

Seyfu'd-Devle Nikephoros'un peşinden Bizans üzerine yürüyerek Aynzarba'yı tekrar imar etmiş ve Tarsus halkının bir kısmını Bizans üzerine gazaya göndermiştir.²⁶⁰

Tarsus halkı birçok esir ve ganimet elde etmeyi başarsada Bizans tarafından Müslümanların şehirden tamamen kovulduğu 965 yılına kadar Bizans ordularıyla sıcak temas yaşamaksızın esir ve ganimet elde etmeyi başarmış, bu karışık ortamda bile büyük bir heyecanla gaza ve cihata devam etmişti.

Bu tarihlerde Bağdat'ta Abbasi Halifesi el-Mu'ti, eli kolu bağlı şekilde kalmış; hilafetin Mu'izu'd-Devle tarafından ele geçirilmesine dahi sesini çıkaramıyordu. Öyle ki bu dönemde Bağdat'taki camilerin duvarlarına Şii mezhebini açığa çıkaran mesajlar yazılıyor ve ehl-i beyte zulmedenlere lanetler okunuyordu.²⁶¹

Tarsuslular'ın Bizans üzerine son başarılı seferi 963 yılının Ekim ayında gerçekleşti. Tarsus halkı, büyük bir heyecanla Bizans topraklarında ilerlemiş ve Konya'ya doğru yaklaşmıştı. Seyfu'd-Devle'nin kölesi Necâ'da Malatya'ya varmıştı. Seyfu'd-Devle bu olaydan iki sene önce büyük bir rahatsızlık geçirdiği için bu sefere katılamamış, tedavi

²⁵⁶ Müneccimbaşı, 2017: 59.

²⁵⁷ Kazım Paydaş, İbnu'z-Zeyyad'ın ölümüyle ilgili üç farklı görüşün olduğunu söylemektedir. Bu üç görüş şöyledir: 1- İbnu'z-Zeyyad'ın deniz yoluyla Mısır'a gitmiştir. 2- Seyfu'd-Devle'nin adamları tarafından öldürülmüştür. 3- Kendisini nehre atarak intihar etmiştir. (Paydaş, 2012: 193)

²⁵⁸ Ostrogorsky, 2011: 265.

²⁵⁹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 467.

²⁶⁰ Müneccimbaşı, 2017: 63.

²⁶¹ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 468.

olduktan sonra Bizans ordularının yakınında bir tepede konaklayarak gelişmeleri takip etmişti.²⁶²Daha sonra Halep'e dönmek üzere yola çıkmıştı.²⁶³

Seyfu'd-Devle'nin bu hastalığından güç alan Necâ birçok kez ona karşı isyan etmiş, ancak defalarca canı bağışlanarak Malazgird, Harran ve Ahlat'ı ele geçirmeyi başarmıştı.²⁶⁴ Ancak en sonunda Seyfu'd-Devle'nin adamları tarafından vahşi bir şekilde öldürülmekten kendisini alıkoyamamıştı. Necâ'nın öldürülmesinin en önemli sebeplerinden birisi de Bağdat'ta güçlenen Büvehoğulları'ndan Mu'izu'd-Devle'nin Nusaybin'e yürüyerek bölgedeki Hamdanî hâkimiyetine son vermesinden sonra Necâ'nın kendisine destek vermesiydi.

2.8. Tarsus'un Bizans Hâkimiyetine Girmesi

Seyfu'd-Devle'nin gücünü kaybetmesiyle Bizans İmparatorluğu Anadolu'da daha önce hâkimiyeti kaybettiği yerleri tekrardan ele geçirmeye başlamıştı. Bizans'ın bu seferleri yapmasının altında yatan asıl amacın Kudüs'ü ele geçirmek olduğunu, Nikephoros Phokas'ın Tarsus Camii minberine çıkıp, '*Benim şu an nerede olduğumu bilir misiniz? Ben Beytu'l-Makdis'in üzerindeyim.*' demesinden anlamaktayız.²⁶⁵

'Arapların soluk benizli ölümü' olarak anılacak olan Nikephoros Phokas,²⁶⁶ 'Fokas' adıyla tanınmış olan bir kişinin torunuydu ve babası İslam'dan irtidad ederek Hristiyan olmayı seçmişti. Hayatının büyük bir kısmını Müslümanlar'la mücadele ile geçirmiş olup katlettirdiği Bizans İmparatoru'nun hanımıyla zorla evlenmişti. Ömrünün son zamanlarında zorla evlendiği hanımı, Çimiskes ile sinsi bir plan yapmış ve Çimiskes, adamlarıyla birlikte bir yılbaşı akşamı kadın kılığına girerek Nikephoros'u yatağında öldürmüştü.^{267 268}

²⁶² Seyfu'd-Devle'nin hastalığı konusunda kaynaklar birbirleriyle çelişmektedir. Buna göre, el-Ezdî, Seyfu'd-Devle'nin bu sefere katıldığını ve daha sonra hastalandığını; İbnu'l-Esir ve Müneccimbaşı, hasta olduğu için sefere katılamayıp bir tepede konuştuklarını söylerken onun Halep'e dönerken büyük bir hastalık geçirdiği konusunda ittifak etmişlerdir. İbnu'l-Esir Seyfu'd-Devle'nin ağabeyi Nasıru'd-Devle tarafından öldüğünün zannedildiğini de eklemektedir. (Ezdî, 2011: 75. ; İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 472. ; Müneccimbaşı, 2017: 64.) Biz bu konuda el-Ezdî'nin çok fazla bilgi vermemesini ve İbnu'l-Esir ile kendisinden dört yüz yıl sonra eser yazmış olan Müneccimbaşı'nın ittifak ettiği konuları göz önünde bulundurarak buradaki bilgiyi vermeyi uygun gördük.

²⁶³ Ezdî, 2011: 75. ; İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 475. ; Müneccimbaşı, 2017: 64.

²⁶⁴ Müneccimbaşı, 2017: 65.

²⁶⁵ Akyol, E. (2017). *Seyfu'd-Devle ve Bizans'la Mücadele*. (Birinci Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi, 92.

²⁶⁶ Ostrogorsky, 2011: 266.

²⁶⁷ Urfalı Mateos'a göre Çimiskes'i Nikeporos'un hanımı yatak odasına sokmuş ve Nikephoros hançerle öldürülmüştür.(Mateos, U. (2000). *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi(952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli(1136-1162)*. (3.Baskı). (Çev. Hrant B. Andreasyan). Ankara: TTK Basımevi. 10.)

Nikephoros Phokas, 964 yılında Massisa'yı kuşatmıştı. Kalenin surlarının alt kısmından tünel açmak suretiyle şehre girmeyi başaramayan Nikephoros Phokas, Adana ve Tarsus halkının Massisa halkına destek verdiklerini görünce Tarsus ve Adana'yı da yakıp yıkmıştı.^{269 270}

Aynı tarihte sugur bölgesinde büyük bir pahalılık ve kıtlık baş göstermeye başlamıştı.²⁷¹ Bizans orduları bu pahalılık, kıtlık ve yanlarında getirdikleri yem ve yiyeceklerin azalmasından dolayı geri dönmek zorunda kalmıştı. Ancak Nikephoros Phokas, dönüşte halka şöyle diyecekti: *“Şimdi pahalılık, kıtlık ve yanımızda atlarımızı besleyecek yem olmadığı için geri dönüyorum. Ancak en kısa zamanda döneceğim ve siz o zaman bu bölgeyi boşaltmazsanız hepinizi kılıçtan geçireceğim.”*²⁷²

Bir yıl sonra Nikephoros Phokas, sugur bölgelerini geri almak için İstanbul'dan Kayseri'ye doğru ordularıyla yola çıktı. Tarsus, Adana ve Massisa halkı ise bunu öğrenince dehşete kapıldı ve barış istemek için çiçeği burnunda İmparator Nikephoros'a elçi gönderdi. Nikephoros'un bu elçiye cevabı sert oldu. O Müslümanları *“kışın deliğine giren yılan”* benzeterek²⁷³ şu cevabı verdi: *“...siz Müslümanlar'dan yardım göremeyeceğinizi bildiğiniz, açlıktan köpek leşi yediğiniz, veba sebebiyle soyunuz kuruyacak aşamaya geldiğiniz için barış istiyorsunuz. Hâlbuki biraz kuvvetlenince bana isyan edeceksiniz. Benden göreceğiniz muamele ancak kılıçtır.”*²⁷⁴

Nikephoros Phokas'ın beraberinde dört yüz bin kişilik bir Bizans ordusu vardı. Ordular ilk kuvvet Nikephoros'un kardeşi Leon komutasında Tarsus'a, ikinci kuvvet Nikephoros Phokas'ın komutasında Massisa'ya olmak üzere ikiye ayrıldı.²⁷⁵

²⁶⁸ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 521-522.

²⁶⁹ Müneccimbaşı Bizans ordusunun Massisa surlarından gedik açmayı başardıklarını yazmaktadır. (Müneccimbaşı, 2017: 66.) Ancak Abu'l-Farac'ın da Massisa surlarında altmıştan fazla gedik açan Bizans ordusunun şehre giremediğini yazması sebebiyle biz Abu'l-Farac ve İbnu'l-Esir'in üzerinde ittifak ettiği görüşü kabul ettik.

²⁷⁰ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 476.

²⁷¹ Abu'l Farac, 1945: 264.

²⁷² İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 476.

²⁷³ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 481.

²⁷⁴ Abu'l Farac, 1945: 264.

²⁷⁵ Mateos, 2000: 8-9.

Massisa'yı eline geçirip, halkını tek tek katletmeye başlayan Nikephoros Phokas, en son önüne çıkan katletmekten bezerek iki yüz bin kişiyi esir almıştı. Massisa'dan sonra Tarsus'a kardeşi Leon'un yanına yardıma giden Nikephoros, şehri kuşatmıştı.²⁷⁶

Tarsus halkı kuşatmaya daha fazla dayanamayıp Nikephoros'dan canlarının bağışlanmasını istemişti. Nikephoros, halkın mallarına ve hayvanlarına el koymuştu. Halkın bir kısmını Antakya'ya naklettirmiş, bir kısmını da çeşitli İslam şehirlerine göç etmesine izin vermişti.²⁷⁷ Yolda Araplar'a saldıran Ermeniler'i ellerini ve burunlarını kesmek suretiyle cezalandıran Nikephoros, bu şekilde yol güvenliğini de sağlamış oldu.²⁷⁸

Antakya'ya göç eden Tarsus halkının arasında Raşik en-Nesemî adında bir şahıs vardı. Ve bu şahıs Seyfu'd-Devle'ye karşı isyan ederek kısa zamanda Antakya'ya hâkim olup Halep'e yürümüştü. Ancak beraberindeki Tarsuslu İbnu'l-Ahvazi ile birlikte Halep önlerinde yenilgiye uğratılmıştı.²⁷⁹

16 Ağustos 965 tarihinde²⁸⁰ Tarsus'u ele geçiren Bizans İmparatoru Nikephoros Phokas, Tarsus'taki camiye kendi atları için ahır yapmış ve daha sonra Bizans ileri gelenlerinden birini beraberindeki beş bin atlı ile şehre yerleştirmişti. Tarsus'un iskânı kadar imarına da önem verdikten sonra şehir Daru'l-İslam olmaktan çıkmış ama bolluk içinde yüzmeye başlamıştı.²⁸¹

Bizans hâkimiyetinin Tarsus'u boluk içinde bırakması sonucu bazı Müslümanlar geri dönerek dinlerinden irtidad ederek Hristiyan olmuşlardı. Bu Müslümanlar'dan bir kısmı Hristiyanlığı kabul etmeselerde çocukları vaftiz edilmişti.²⁸²

Kadı Tarsusî, Nikephoros Phokas'ın Tarsus işgalinden duyduğu üzüntüyü ve yaşanan trajik olayları şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Tarsus şehrinde evvelce yasalara ve şeriata uyulurdu Cihat, olağanüstü görülür, bid'at reddedilir ve gözler günahlardan sakınılırdı. İşin içine aşırılıklar girince,

²⁷⁶ İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 483.

²⁷⁷ Müneccimbaşı, 2017: 66-67. ; İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 483.

²⁷⁸ Abu'l Farac, 1945: 265.

²⁷⁹ Müneccimbaşı, 2017: 68.

²⁸⁰ Honigmann, 1970: 92.

²⁸¹ Abu'l Farac, 1945: 265.

²⁸² İbnu'l-Esir, 1991: (C.8). 483. ; el-Hamevî, 1993: (C.2). 29.

günahlar artınca, hayır yapanlar azalınca, bozgunculuk artınca, mücahitler zevklerinin peşine düşünce düşman göz dikmeye başladı. Huzura el koydu ve ülkeyi hedef aldı. Hazırlıklarını yapıp Halep'e saldırdı, Antakya'yı aldı, kahramanları öldürdü ve nesilleri yok etti. Sonra da oraları alınca Tarsus'u almak amacıyla ablukaya aldı."²⁸³

Kitabın elimize ulaşan başka bir bölümünde ise şöyle diyor:

"Allah onlara(Tarsuslular'a) sayısız lütfunu, sıralanmış sınırsız nimetlerini verdikten sonra eşi benzeri olmayan bir İslam izzeti içinde uzun bir süre Şam civarında yaşamışlardı. İslam dünyasında uzun bir süre zenginlikleri ve refah içinde yaşantıları kayda değerdi. Bu onlara gurur verdi. Düşmanlara göre üstünlerdi ve kardeş Müslümanların kalbinde ululardı. Rumların ise kendi toprakları onlara dar geldi ve birçoğu Sugur bölgesine göz koyup propagandalara başladı. Kıskaçlık ateşi bariz bir şekilde gözüküyordu. Rumların şövalyeleri savaşmaya hazırlandılar. Mücahitler ise onlardan yaklaşanları öldürüyorlardı, kaçanlar ise helak oluyorlardı. Rumlar bazen ellerine toprak geçse bile ellerinde tutamazlardı. Kaleleri bile onları Müslümanlardan koruyamazdı. Bozguna uğratıldılar, orduları darmadağın oldular, asaletleri yok edildi, binaları yıkıldı, baskınlar yapıldı ve bütün bunlar 200 yıldan fazla sürdü. Herkesi ayağa kaldırıp başa gelen Nikefor Fokas ortaya çıkana kadar... Onun niyeti Müslümanları ortadan kaldırmak için tüm orduları bir araya getirmektir. Yıllarca hücum etti. Müslümanlar geri çekilmek zorunda kaldılar ve küçük düşürüldüler. Ekonomi dara düştü. Hasat zamanında ekinler kökünden toplandı ve ekinler yıldan yıla azaldı. Korkular, açlık, sermaye azlığı, can kaybı, kıtlık, fiyatların yükselmesi, yardımların gecikmesi, cengaverlerin ölmesi, yiğitlerin ve toprak sahiplerinin bertaraf edilmesi, şartların kötüleşmesi, hiçbir tedavisi olmayan hastalıkların baş göstermesi ve buna benzer şeyler yıllarca devam etti. Yardım çılgınlıklarına cevap veren hiç kimse yoktu. Mağlup olduktan sonra Tarsus halkı terk edildi. Denizlerin ve toprakların sahibi olan Müslüman hükümdarlar sadece kendi çıkarlarını düşünüyorlardı. Batı'nın hâkiminin baskılarına karşı günlük ve basit mücadelelerden yanaydılar. Irak valisi Çin Denizi sınırı ve Deyleman ile Gilan arasındaki surlarla uğraşıyordu. Seyyah Hind el-Abbasi, Gazne'nin yanı başındaki Horasan kralına atıfta bulunarak şöyle diyordu:

'Öyle bir halk ki her adada / Emiru'l-Mü'minin ve minberi var.'

İslam hükümdarları ve valileri kâfirlerle uzlaşmayı tercih edip, mücadeleye karşı çekimser davranıyorlardı. Her biri ayrı bir düşünceye sahipti ve aralarında fikir birliği yoktu. Bu nedenle onlar Allah'ın gazabına uğrayıp yenilmeyi ve kahrolmayı hak ettiler. Müslüman yöneticilerin ne cihat ne Kur'an ne de ezan umrundaydı.

'Ayet okutulmayan medresler / Ve ıssız mahalledeki ev...'

Binlerce ölü, yaralı, hasta, öfkeli ve yerinden olmuş, açıkta kalmış, kaçarak komşu ülkelere sığınmış bir halk... Kendi mezhebinde boğulmuş, yanı başındaki krala yenik düşmüş, evler içindikilerle birlikte elden çıkmış... Yanlarında olan şeyler sadece

²⁸³ Mustafa, Ş. (1998). *Bekaya Kitabı Siyeri's-Sugur*. (Birinci Baskı). Şam: Daru Talas Li'd-Diraseti ve't-Tercümeti ve'n-Neşri, 27.

gücüne göre sırtında taşıyabildiği kadar yük, bulabildiyse dört tekerlekli araç veya yardımlardan ibaret...’’²⁸⁴

Tarsus’tan göç ve Tarsus’ta son gün hakkında Kadı Tarsusî şunları yazıyor:

‘‘Rumlar Tarsus’u işgal ettikten sonra, halkı göçe zorlamak gibi alışılmış bir tablo sergiledi. Bir heyet ağlayarak ve yardım çığlıkları atarak Mısır’a ve Irak’a göçe zorlandı. Ebu’l-Hasan İbni’l-Fayad bir topluğun başında Mısır’a, Ebu Bekir İbnu’l-İşfahani el-Eskaf ve Kadı Abbas bin Ahmed el-Hatimî’nin naibi Ebu Ali bin el-İşfahani’nin heyeti Bağdat’a yol tuttular. Böylece onların yerine vaaz görevi için Ebu Salih Abdullah Gaffar bin el-Harranî el-Varak seçildi ve o hastalığı sebebiyle Tarsus’ta kaldı. Nikefor ile mücadele günleri boyunca vaaz vermeye devam etti. Tarsus’ta Nikefor tarafından bize verilen mühlet günleri bittikten sonra Ebu Salih hastalandı ve namaz kıldırılmaz duruma geldi. Cuma günü halkı cuma namazına toplamak için vaize ihtiyaç vardı. Halk Mısır’dan geri dönen Ebu’l-Hasan İbni’l-Fayad’dan namaz kıldırmasını istedi. Ancak o kabul etmeyerek şu cevabı verdi: ‘Tarsus’un son vaizi olmak istemiyorum.’

Cuma namazı vakti geldi. Tarsus’tan birkaç yıl uzakta olan ama o günlerde buraya geri dönen, Tarsus halkından, ehl-i ilim Şeyh Ebu Zer namaz kıldırılmayı kabul etti. Müslümanların Tarsus’tan çıkışı bu yılın ayın o beşi çarşamba²⁸⁵ günü olduğu için o, Tarsus minberinin son vaizi oldu. Müezzin ezanı okudu. Ebu Zer vaaz vermek için kalktı. Sultan için dua etme kısmına geldiği zaman el-Mu’tazid için dua etti. Vaazını tamamladı ve indi. Namazı kılmaya başladı, tekbirden sonra ilk rekâta Fatiha suresini ve Duha suresini okudu, ikinci rekâta ise Fatiha suresini ve Zilzal suresini okudu. Selamdan sonra Ebu Abdullah Hüseyin bin Muhammed el-Havas ayağa kalkıp cami mihrabında durduğunda halk onu selamladı. O da şöyle dedi: Ey Tarsus halkı! Büyük Allah’ın kitabının okunduğu bu mekân, gazilerin toplandığı bu mekân, sugur ile ilgili meselelerin görüşüldüğü bu mekan, Cuma ve bayram namazının kılındığı bu mekan, dualar edildiği bu mekan, Müslümanların ve yolundan sapmayanların toplandığı bu mekan, Allah’ın yanına gelindiği bu mekan, müminlerin kendilerini inzivaya çektiği bu mekan...’’²⁸⁶

Böylece 965 yılından itibaren Tarsus’ta tekrar Bizans hâkimiyeti başlamış oldu.

²⁸⁴ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 27-29.

²⁸⁵ 15 Şaban 354(H)=16 Ağustos 965(M)

²⁸⁶ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 29-30.

3. KADI TARSUSÎ VE SİYERU’S-SUGUR ADLI ESERİN İNCELENMESİ VE TAHLİLİ

Dr. Şakir Mustafa²⁸⁷, Siyeru’s-Sugur adlı kitaptan bahseden tek kaynağın İbnu’l-Adim’e ait Bugyetu’t-Taleb²⁸⁸ olduğunu zikretmektedir. Ancak kitap ve yazarı hakkında detaylı olmasa da İbnu Asakir’in Tarihu Dımaşk eserinde de bilgi bulmaktayız.²⁸⁹

Dr. Şakir Mustafa Siyeru’s-Sugur adlı eserin birçok parçasının koparılmış olduğunu fark etmiş ve parçaları bir araya getirerek otuz parça olduğunu görmüştür. Kitabın ve sahibinin haksızlığa uğramalarını önlemek ve bu önemli kitabı tekrar gün yüzüne çıkarmak amacıyla bir restorasyon sürecine tâbi tutmuştur.²⁹⁰

İbnu’l-Adîm’in eserini inceleyen İngiliz tarihçi C.E.Bosworth ise Kadı Tarsusî’nin X.yy Arap Tarihi’nin önemli bir dönemine şahit olduğunu gözlemlemiş ve eser hakkında edindiği bilgileri bir makalede toplamıştır.²⁹¹

Siyeru’s-Sugur dağınık parçalar bir araya getirilmek suretiyle tanzîm edilmiş bir eser olduğundan elimizdeki bilgiler dağınıktır ve toplanmaya muhtaçtır.

Eserin müellifi Kadı Tarsusî’nin tam adı Ebu Amr Osman bin Abdullah bin İbrahim bin Muhammed el-Karacî el-Aclî et-Tarsusî’dir. Kadı Tarsusî’nin doğum ve vefatı hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak eserinin tercümesinde (...332 yılında Ebu’l-Hasan Allan bin İsa bin Muşkan el-Kaşanî’nin bana söylediğine göre...) cümlesine rast gelmekteyiz. Buradan da hicri 332 yılında araştırma yapan ve bölüğü çağına eren birisi olduğunu düşündüğümüz Kadı Tarsusî’nin yaşının 15 ile 20 arasında olduğunu söyleyebiliriz.

²⁸⁷ Dr.Şakir Mustafa 1921-1997 yılları arasında Suriye’deki çeşitli üniversitelerde akademisyen olarak çalışmış bir tarihçidir. ‘‘Suriye Tarihi’’, ‘‘Brezilya Edebiyatı’’, ‘‘Arap Kültürü’’, ‘‘Abbasi Tarihi’’ ve ‘‘Eyyubî ve Fatimî Devletleri Tarihi’’ gibi bir çok tarih ve edebiyat kitabına sahiptir. Siyeru’s-Sugur ile ilgili çalışmasını 1996 yılında Şam’da kaleme almıştır.

²⁸⁸ Müellifi İbnu’l-Adîm Bugyetu’t-Taleb fi Tarihi Haleb eserinin beş binden fazla sayfası günümüze kadar ulaşmıştır. Dr. Şakir Mustafa bu kitabın 10 ciltlik bölümüne İstanbul’da bulunan Ayasofya kütüphanesi(nu:3036), Sultanahmet Kütüphanesi(nu:2925) ve Feyzullah Efendi(Millet) Kütüphanesi(nu:1404)’nden ulaşmıştır.

²⁸⁹ İbnu Asâkir, 1995: c.38, 418-420.

²⁹⁰ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 11.

²⁹¹ Bosworth, C.E. (1993). Abû’ Amr’ Uthman al-Tarsusî’s Siyar al-Thughûr and the last years of Arab rule in Tarsus(fourth/tenth century). *Graeco-Arabica*, 5, 183-95.

İbn Asakir'in "Tarihu Dımaşk" eserini incelediğimizde ölüm tarihinin hicri 402 olarak kaydedildiğini görüyoruz. Bu durumda Kadı Tarsusî 90 yaşlarında vefat etmiş ve miladi 920- miladi 1012 yılları arasında yaşamıştır.²⁹²

Kendisinin Ebu Amr et-Tarsusî ismi ile ünlü olduğu görülüyor. Aynı zamanda el-Aclî ve el-Kerecî lakablarını taşıyordu. El-Kerecî lakabı kendisinin günümüzde İran sınırlarında bulunan Kerec şehrinde doğmuş olmasından kaynaklanmaktadır. İbnu'l-Adîm'in, Tarsusî'ye el-Aclî lakabını vermesinin sebebi de Acloğulları sülalesine mensup olmasındandır. Bu sülale Kûfe Araplarından olup Halife Mehdi zamanında Isfahan ile Hemedan arasında Kerec şehrini inşa etmişti. Sülalenin içerisinde birçok âlim bulunmaktaydı.²⁹³

Kadı Tarsusî tahsil hayatına Tarsus'ta başladı ve daha sonra ilim tahsil etmek amacıyla başta Bağdat olmak üzere sugur bölgesinin tamamını dolaştığı anlaşılmaktadır. Kendisinin Trablus, Halep, Adana ve Massisa'da ders aldığı hocaları İbnu Asakir ve İbnu'l-Adîm şu şekilde sıralamaktadır:

Tarsus'ta:

Ebu Abdullah Muhammed bin İsa Et-Temimî el-Bağdadî. Lakabı, İbnu Âlaf: Ebu Bekir Muhammed bin Sait bin Şefk: Ebu Hasan Ahmed bin Muhammed bin Selam Tarsusî: Kadı Ebu Umran Musa bin Kasım el-Aşib: Ebu Abbas Ahmed bin Ebi Bekir et-Taberî. Lakabı, İbnu Kadı: Ali bin el-Hüseyin el-Hiza: Ebu'l-Farac Ahmed bin el-Kasım el-Bağdadi el-Haşab el-Hafız: Muhammed bin Muhammed bin Davud el-Kerecî: Ebu Bekir Ganem bin Yahya bin Abdu'l-Baki: Ebu'l-Hasan Muhammed Bin Ahmed el-Ezrak el-Mısrî el-Vahid: Muhammed bin Ahmed bin Safvet El-Massisî: İbrahim bin Abdü'r-Rezzak el-Antakî: Kadı Ebu'l-Fadl el-Abbasi bin Ahmed el-Hatimî: Ebu Haşim Abdu'l-Cabbar bin Abdu's- Samed es-Sülemî: Ebu Yakup İshak bin Hallad es-Sülemî el-Makrî: Ebu Zer'a Naim bin Ahmed el-Mekkî: Ebu Ahmed Abdullah bin Davud el-Karacî: Ebu Abbas Ahmed bin Ebi Bekir et-Taberî. Lakabı, Kass: Ebu Kasım İsmail bin el-Kasım bin İsmail el-Hayyat el-Müeddeb.

Tarsus'un dışından:

²⁹² İbnu Asâkir, 1995: c.38, 420.

²⁹³ İbnu'l-Adîm. (1988). *Bugyetu't-Taleb fi Tarihi Haleb*. (Birinci Baskı). (Der.Süheyl Zekkar). Şam: Daru'l-Fikr, 288.

Ebu İsa bin et-Tabib: Ebu'l-Fazıl Salih Bin Yusuf el-Aclî: Allan bin İsa bin Müşkan el-Kaşanî.

Massisa'da:

Oranın yerlisi Ebu'l-Hüseyin bin Hâdık: 381 yılında vefat eden Ebu Abbas Ahmed bin Harun bin Muhammed bin Hassan bin ez-Zibab el-Halebî.

Trablus'ta:

Haşime bin Süleyman ve Ebu Hasan Ali bin Vehb el-Varak er-Remlî .

Beyrut'ta:

Ebu Umran Musa bin Abdu'r-Rahman el-İmam.

Şam'da:

Ebu Ali Muhammed bin Adem El-Fezari ve Ebu Haşim Abdu'l-Cabbar Abdu's-Samed es-Sülemî: Ebu Hüseyin Abdullah bin Muhsin bin Abdullah bin Amr el-Maarî: Abdu'l-Vahid bin Muhammed bin el-Hüseyin el-Kefr Tabi Ebu Ali Ehvazi el-Makrî: Kadı Ebi'l-Fazl Es-Saad: Sehl bin Beşer ve diğerleri.²⁹⁴

Bu bilgilere göre Kadı Tarsusî, İbnu Asakir, İbnu'l-Adim ve Yakut'a göre hafız, hadis rivayetçisi ve kadı olarak tanınmış bir kişilikti.

İhşidî devrinin sonlarında Tarsus'ta çeşitli kitaplar telif eden Tarsusî, aynı zamanda kadı olarak görev yapmıştı. Daha sonra 965 yılında Tarsus'un Bizans egemenliği altına girmesiyle birçok ulema ve ümera gibi yerinden edilmişti. Hamdanîler ve ilerleyen dönemde Fatimîler için kadı olarak görev yapmıştı. İbnu'l-Adim'e göre Fatimîler için Maarratu'n-

²⁹⁴ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 14-15.; İbnu Asâkir, 1995: c.38, 419-420.

Numan(günümüz İdlib) Kadısı olarak çalışmış, bu yüzden ‘‘Maarri’nin Kadısı’’lakabıyla tanınmıştı.²⁹⁵

Kadı Tarsusî muhtemelen Tarsus’tan sürgün edilmesinden 25-30 yıl sonra Mısır’a geldi. Mısır’da bu dönemde Fatimî halifesi Aziz-Billah(975-996) bulunuyordu. Aziz Billah dönemi vezirlerinden İbnu Hinzâbe²⁹⁶, kendisinden Sugur tarihini ve dönemin şartlarını anlatan bir kitap yazmasını istedi. İbnu Hinzâbe Kadı Tarsusî’nin bu konuda çok bilgisinin olduğunu biliyordu.²⁹⁷ Kadı Tarsusî bu istek üzerine çalışmalara başladı. Siyeru’s-Sugur böylece kaleme alınmış oldu.

Kitabın kaleme alındığı esnada Fatimî Devleti Bizans ile savaşmak için Kuzey Şam’a yönelmişti. Fatimîlerin Şam valisi Mengütekin, Fatimî halifesi Aziz Billah’ın emriyle 992 yılında Hamdanîler’in idaresinde olan Halep’i kuşattı. Hamdanîler’in Antakya Rumları’ndan yardım istemeleri üzerine Halep önlerine gelen büyük bir Bizans kuvveti Mengütekin tarafından bozguna uğratarak çok sayıda esir alındı. Mengütekin bu savaş sonucunda başta koyun, inek, manda ve sığır olmak üzere çok sayıda ganimet elde ettiği gibi yaklaşık on bine yakın esaret altındaki müslümanı da serbest bıraktı. Bölgede cereyan eden Bizans-Fatimî çatışması 993 ve 994 yılları boyunca da devam etmiştir. Bu çatışmalarda Fatimîler’in üstünlüğü açık bir şekilde kendisini göstermiştir. Bu durum karşısında Bizans İmpatoru Basileios(960-963; 963-969; 969-1025) büyük bir ordu ile Suriye bölgesine gelmek zorunda kaldı. 994 yılında taraflar arasında cereyan eden mücadelelerde üstünlük sağladıysa da kesin bir sonuç elde edemedi. Taraflar arasında bölgede sulh ve istikrarın sağlanması amacıyla müzakere ve mütareke görüşmeleri yapıldı.²⁹⁸

Yukarıdaki bilgiler muvacehesinde Fatimî vezirinin Kadı Tarsusî’den bölge tarihi hakkında bilgi içeren bir kitap yazmasını istemesi, Fatimîler’in bu bölgede

²⁹⁵ İbnu’l-Adim, 1988: 4538; Bosworth, 1993:183-184; İbnu Asâkir, 1995: c.38, 418.

²⁹⁶ Asıl adı Ebu Fazl Caferî el-Fazl İbnu Furat olan İbn Hinzabe, İhşidiler dönemi sonunda ve Fatimîler devrinin başlangıcında vezirlik gibi birçok idarî ve ilmî görev üstlenmiştir. Fatimîlere biât ettikten sonra 971 yılında Kahire’ye yerleşen İbnu Hinzabe, vezirlikten alınarak bir süre malî işler sorumluluğuna getirildi. 973 yılında Fatimî halifesi Muizz tarafından tüm resmi görevlerinden azledildikten sonra, Aziz Billah tarafından Divanu’r-Resâil reisliğine getirilen İbnu Hinzâbe burada ilmî ve kültürel bir takım çalışmalar yaptı. 993 tarihinden itibaren ise kendisini tamamen ilme verdi. Kendisinin 1002 yılında öldüğü tahmin edilmektedir.(İbnu Hallikan, 1970: 421-429.

²⁹⁷ İbnu Hallikan, 1970: 421,429.

²⁹⁸ Seyyid, E. F. (1995). Fâtımîler. *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (C. 12, s. 237-240). Ankara: TDV Yayınları.

gerçekleştirecekleri askerî harekâtlara zemin teşkil edecek bilgilere sahip olma düşüncesiyle talep edildiği fikrini güçlendirmektedir.

Yâkut el-Hâmevî Kadı Tarsusî'ye ait birçok el yazması kitap gördüğünü ve onun iyi bir şair ve edebiyatçı olduğunu söylemiştir. Kendisine ait Merasimu'l-Kusûr adında saray adet ve merasimlerini anlatan bir kitaptan daha bahsetmektedir. Ancak bu kitap günümüze kadar ulaşmamıştır.²⁹⁹

Tarsusî yaşadığı dönemle çağdaş olan bazı şairlerin şiirlerine de Siyerü's-Sugur içerisinde yer vermiştir. Bu şairler arasında es-Saffarî, en-Nâşî, el-Vaşanî ve el-Yeşkerî gibi kalemiye ve seyfiye sınıfından birçok isim mevcuttur.

İbnu'l-Adîm Tarsusî'nin erdemli, kararlı ve güvenilir bir insan olduğunu söylemiştir.
300

İbnu'l-Asâkir onun gerçeği söyleme cesaretine sahip olduğunu şu hikâyeyle anlatır:

‘Şeyh Ebu Zeyd Muhammed bin Ahmed el-Fakih el-Mervazî'nin meclisinde ‘Sahih-i Buhari’ isimli hadis kitabını okurken; şeyh, okuması için el-Calûd isimli talebesinin önüne kitabı itmek istedi. El-Calûd’un çok hata yapan birisi olduğunu bilen Kadı Tarsusî üç mısra yazıp, şeyhin önüne bıraktı. Şeyhin önündeki mısralarda şöyle yazılıydı:

‘Şeyh size vardır bir sözüm, / Câlud bize kitap okumasın.

Çünkü o zamanı ve hadisleri uydurur, / Hızlı ve çabucak okur.

*Tavsiyeme uyarsan müteşekkir olurum, / Bize karşı âdil olmalısın.’*³⁰¹

Kadı Tarsusî 1011 yılında Halep'in kuzeyindeki Kefr Tab'da vefat etmiş olup ardında Ebu'l-Feth Ahmed ve Ebu'l-Hasan Ali adında muhaddis olan iki erkek evlat bırakmıştır.³⁰²

Siyerü's-Sugur adlı kitabın Dr. Şakir Mustafa tarafından yapılan derlemesini incelediğimizde beş bölümden oluştuğunu ve aşağıdaki konuları içerdiğini söyleyebiliriz:

²⁹⁹ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 15-16.

³⁰⁰ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 16.

³⁰¹ İbnu Asâkir, 1995: c.38, 419-420.

³⁰² Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 16.

İlk bölümde; Bizans İmparatorluğu tarafından Tarsus ve diğer Sugur bölgelerinin alınışı.

İkinci bölümde; Tarsus'un fazileti.

Üçüncü bölümde; Tarsus'un tanıtımı, surlarının tanıtımının yapılması, şehrin arkeolojik eserleri, savaşlardaki rolü, en tanınmış mücahitleri, sokakları, mescitleri, imamları, vaizleri ve zahitleri hakkında veriler ve Tarsus'un idaresi, teşkilat yapısı hakkında bilgiler.

Dördüncü bölümde; diğer Sugur bölgeleri (Adana, Antakya, Massisa) ve ünlü kalelerinin tanıtımı ve fazileti.

Beşinci bölümde; Tarsus'un tanınmış ulema ve ümerasına ait şiirler.

Kitapta adı geçen Sugur bölgesi Suguru'ş-Şam adı verilen Güney ve Güneydoğu Anadolu toprakları ile Suriye'deki Dımaşk'a kadar olan bölgedir. Ancak Kadı Tarsusî bu kitapta Tarsus'a özel bir önem göstermiştir. Tarsus'un günlük yaşamına kadar her ayrıntıyı yazan müellif, mesela Antakya'dan hiç bahsetmemiştir. Hâlbuki Antakya bölgesinin kaleleri, çatışmaları ve stratejik konumu daha az önemli değildir, hatta elimizdeki bilgilere dayanarak daha önemlidir demek bile mümkündür.

Kadı Tarsusî tarihi süreci anlatan yerli ve çeviri kaynakları fazla dikkate almamış olup, tarihi belge niteliğindeki dökümanlara müracaat etmiştir. Bunlardan daha çok coğrafya ile ilgili olan eserleri kullanmıştır. Bu dönemde çağdaşı olan tarihçiler ve eserleri şöyle sıralanabilir: Ahmed bin Muhammed bin Halid er-Rakkî'nin Kitabu't-Tebyan fi Ahbari Bağdat kitabı.(XI.yy), Ebi Sehl Yezdecir bin Mehbendar Kesrevî'nin Kitabu Vasfî Bağdat kitabı.(XI.yy), Ebi Bekir Said el-Halidî ve Ebi Osman Muhammed el-Halidî'nin Ahbaru'l-Musul kitabı.(öl. 961, 980 veya 1000), Ebi Zekeriya Yezid bin Muhammed bin İyas el-Ezdî'nin Tarihu'l-Musul kitabı.(öl. 945), Ebi Aruba el-Hüseyin Bin Muhammed Bin Ebi Maşer el-Harranî'nin Tarihu Harran ve'l-Cezire kitabı.(öl. 930), Ebi Hasan Ali bin el-Hasan bin Alan el-Harranî el-Muhaddis 'in Tarihu'l-Cezire ve Cezeriyyin kitabı.(öl. 965).

Kadı Tarsusî dönemi ile çağdaş Fars şehirleri ve tarihi ile alakalı müellifler ve eserleri ise şu şekildedir: Ebu Fazl Hamedanî'nin Tarih-i Hamedan kitabı (994), Hamza el-

İsfahanî'nin Tarih-i İsfahan kitabı (970 yılından önce), İbn Mace'nin Tarih-i Kazvin kitabı (886), İbnu Cârud'un Tarih-i Nişabur kitabı (932), İbnü'l-Ezher el-Belhî'nin Tarih-i Belh kitabı (928), İbnu'l-Müstemlî (986), Hervi Haddad'ın Herat Tarihi kitabı (945), İbnu'l-Kâdı'nın Tarih-i Harezmi kitabı (957) ve Narşahî'nin Buhara Tarihi kitabı v.d.³⁰³

Bu kitaplar o dönemin ana kaynakları niteliğindedir. Ancak Kadı Tarsusî ya önemsemediğinden ya da kaynak veremediğinden olacak ki bu kaynakların Siyerü's-Sugur'da adı dahi zikredilmemiştir. Kitapta sadece Kadı Tarsusî'nin bilgi öğrenmek için başvurduğu kişiler belirtilmiştir. İbnu'l-Adim, Kadı Tarsusî'nin eserinden birçok alıntı yaptıysa da Kadı Tarsusî'nin hangi bir kaynaktan bahsettiğine Bugyetü't-Taleb kitabında rastlanılmamıştır.

Bütün bu bilgiler ışığında XI. yy'ın bir sugur şehrini sosyal, kültürel, ekonomik, askerî açıdan kitabın içeriğinin ayrıntılı bir tahlilini yapmak gereği duyulmuştur.

3.1. Siyerü's-Sugur'a Göre Tarsus'un Coğrafi Konumu ve Tarsus'ta Şehir Yapılanması

Siyerü's-Sugur'da Tarsus'un matematiksel konumu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple diğer İslam coğrafyacılarının eserlerine bakarak Tarsus'un matematiksel konumuna da değinmek gerekir.

Yâkut el-Hamevî 'Mucemu'l-Buldan' adlı eserinde Tarsus'un enleminin 36,25 derece³⁰⁴ olduğunu ve Tarsus'un dördüncü iklimde³⁰⁵ yer aldığını söylemiştir. Şehrin kurucusunun ise Tarsus bin Rum bin Yafes bin Sam bin Nuh olduğunu birçok Ortaçağ Arap kaynağı gibi zikretmiştir.³⁰⁶

³⁰³ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 21-22.

³⁰⁴ İbnu Haldun, "Muadilu'n-Nehar" adını verdiği ekvator çizgisinin dünyayı kuzeyde ve güneyde toplam 180 parçaya ayırdığını ve kuzey tarafında 64 derece enlemine kadar olan yerlerin yaşanılabilir yerler olduğunu söylemiştir. (İbn-i Haldûn. (2004). *Mukaddime*. (Birinci Baskı). (C.1.). (Çev. Halil Kendir). İstanbul: Yeni Şafak Kültür Armağanı, 83-83.)

³⁰⁵ "Ortaçağ İslam coğrafyacılarının önemli bir kısmı, Batlamyus kaynaklı olduğu iddia edilen "yedi iklim teorisi" ni bilmişler ve kullanmışlardır. Dünyanın yaşanabilir yerlerini yedi bölgeye ayırmak için kullanılan bu teorinin yedi rakamını esas almasının sebebi Kur'an'da göğün yedi kat halinde yaratıldığının yazmasındandır. Ancak bu yedi bölgenin tam olarak nerelerden ibaret olduğu ve iklimlerin özellikleri konusunda kaynaklar arasında ihtilaflar bulunmaktadır. Kudame bin Cafer' göre dördüncü iklim Antarsus'tan ibaret iken İbnu Rüsteh'e göre dördüncü iklim doğudan başlayarak Tarsus'a kadar uzanan coğrafyadan ibarettir. Yâkut'un dördüncü iklimden kastının Kudame bin Cafer ve İbnu Rüsteh ile aynı olduğunu düşünebiliriz." (Ağarı, M. (2006). İslam Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı. *AÜİFD*. 2(47), 195-214.)

³⁰⁶ El-Hamevî, Y. (1993). *Mu'cemu'l-Buldan*. (C.4). (Birinci Baskı). Beyrut: Daru Sadır, 28.

Yâkut'un Ahmed bin Muhammed el-Hemedânî'den naklettiği bilgiye göre Tarsus Haleb, Antakya ve Rum ülkesi arasındaki Suguru'ş-Şam'ın bir şehridir. Yâkut el-Hamevî ve İbnu'l-Âdim, Ahmed bin Tayyib Serahsî'den ise şöyle aktarır:

‘‘Irak’a gitmek için Massisa’dan yola çıktık, Massisa’dan Adana’ya vardık. Adana ile Massisa arası altı fersahtır. (Her fersah yaklaşık 5 km). Adana ile Tarsus arasında Baga Hanı ile Yeni Han vardı. Berdan Nehri tarafından sulanan Tarsus’ta iki sur, altı tane kapı mevcuttur. Şehrin etrafında geniş hendekler vardır. Tarsus yerle bir edildikten sonra İslam ile tanışmıştır. Emiru’l-Mü’minin Harun Reşid zamanında mimarisi yenilenmiştir, kaleler ile güçlendirilmiştir ve gücü hicri 354 yılındaki Rum istilasına kadar artmaya devam etmiştir.’’³⁰⁷

İslam coğrafyacılarından İbn Hurdazbih ve İstahri Tarsus’un coğrafi konumu ve çevresi konusunda birbirlerini tekrar eden bilgiler vermişlerdir. Yâkut el-Hamevî’nin eserinde geçen bilgilerin hemen hemen tamamı bu kaynaklarda da zikredilmiştir. Dönemin İslam tarihçileri ve müelliflerinin dikkatini çeken en önemli konu Tarsus şehrinin etrafındaki çift taraflı surlar olmuştur.

İbnu'l-Âdim, Tarsus hakkında şunları söylüyor:

‘‘Suguru’ş-Şam bölgesinden olan kadim bir şehirdir. Cihatın icra edildiği bir yer olmasından dolayı salih ve mabud kimselerle doludur. Diğer ülkelerden gazileri barındıran bu şehir bugün lânetli Leon sülalesinden Ermenilerin elindedir.(XIII. yy) Ayrıca şehrin içinde Emiru’l-Mü’minin Abdullah Me’mun’un mezarı vardır. Adı Rumca’da Tarsin veya Trisos’tur. Arapça’ya tercüme edilerek Tarsus dendi.’’³⁰⁸

Kadı Tarsusî, Tarsus’u tam olarak şöyle tarif etmektedir:

‘‘Tarsus iki surdan oluşuyor. Her surda beş demir kapısı var. Tarsus’u çevreleyen duvarların kapısı demir kaplamalıdır. Hendeğin üzerindeki sur duvarları ise dökme demirden oluşmaktadır. Şehri takip etmekte olan ilk sur kulelerden ibarettir. Savaşta ihtiyaç duyulduğunda kullanılmak üzere tasarlanmış, bu kulelerde 8 bin şerefe mevcuttur. Bu şerefelerden aynı anda 16 bin ok atılabilmektedir. Surun üzerinde toplamda yüz kule mevcuttur. Bu kulelerden üçü küçük mancınık taşları için, yirmisi büyük mancınık taşları için, yirmisi ‘‘arrade’’³⁰⁹ adı verilen ok atma aletleri için, geri kalanı ise yaya okçular için kullanılırdı.³¹⁰ Bu bahsettiğim kulelerin sahipleri de vardı;

³⁰⁷ El-Hamevî, 1993: 29.

³⁰⁸ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 34.

³⁰⁹ عرادة; küçük bir mancınık türüdür, büyük okları tek seferde fırlatmak için kullanılırdı ve ok çok uzağa fırlatılabılırdı.

³¹⁰ Bu yaya okçular içerisinde ayakla kullanılan yaya sahip olanları da vardı. Okçular ayaklarıyla destek alıp, yayı daha rahat gerebiliyorlar böylece oku daha uzağa fırlatabiliyorlardı.

burayı bazı kimsesizler, bekarlar ve ustalar mesken edinmişti. Bazılarında kağıt imal edilirdi, bazılarında ise halatçılar mevcuttu.

Surdaki izlerden anlaşıldığı kadarıyla daha önceden şehrin 25 kapısı olmasına rağmen, şimdi sadece beş kapısı açıktır. Bu kapılar: Şam Kapısı, Safsaf Kapısı, Cihat Kapısı, Kalemiye Kapısı ve Deniz Kapısı olup bu beş kapı da oldukça işlektir.”³¹¹

İstahrî ve Ebu'l-Fidâ'nın da eserlerinde Tarsus'taki beş kapıdan bahsetmelerinden XIII. yy sonları ile XIV. yy başı esnasında bu beş kapının hala ayakta olduğu sonucunu çıkarmaktayız.³¹² Ancak XVII. yy seyyahı Evliya Çelebi, 1671 yılında geldiği Tarsus hakkında “...Kalenin içinde üstü toprak damlı evlerle dolu üç mahalle vardır. Kalenin üç kapısı vardır. Batıda İskele, doğuda Adana, kuzeyde Bağ kapıları mevcuttur.” diyerek beş kapıdan sadece üçünün kullanıldığını ifade etmektedir.³¹³ Günümüzde ise Kadı Tarsusî'nin Deniz Kapısı, Evliya Çelebi'nin İskele Kapısı olarak adlandırdığı Kleopatra Kapısı halen ayakta. Ancak bir kapı hariç diğer kapıların akıbeti hakkında elimizde bilgi yoktur.

Kadı Tarsusî, Ebu'r-Rebi' Süleyman el-Cevzâni'den duyduğu bir bilgiye göre; büyük bir ordunun Tarsus'taki şu an kapalı olan bir kapıdan yola çıktığını ve sayıları 20 bini aşan mücahitlerin hepsinin Rum topraklarında şehit olduğunu anlattıktan sonra kapının birini uğursuz olduğu gerekçesiyle kapatıldığını söyler.³¹⁴ Ancak bu kapının hangi kapı olduğu ve bu olayın hangi tarihte gerçekleştiği konusunda hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Tarsus şehri bir önceki bölümlerde zikredildiği gibi özellikle Aziz Pavlus'tan sonra önemli bir şehir olsa da, VIII. yy'da yıkılmış ve tahrip edilmiş bir vaziyetteydi. Müslümanlar bu şehre ilk geldiklerinde buranın harap durumunu görmüşler ve coğrafi olarak önemli bir geçiş noktası olan bu şehrin yeniden inşası konusunda hem fikir olmuşlardı.

Belazûri, Fütuhu'l-Buldan'ında Tarsus şehrinin yeniden inşası konusunda şöyle söylemiştir:

“Muhammed bin Sa'd ve el-Vakîdî yoluyla rivayet edilmiştir: Hasan bin Kahtebe et-Tâî, 162 yılında(778) Horasan, Musul, Şam halkı, Yemen yardımcı kuvvetleri ile Irak ve

³¹¹ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 36-37.

³¹² Bilgili, A. İ. (2011). Tarsus. *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (C. 40, s. 111-113). Ankara: TDV Yayınları.

³¹³ Kahraman, S. A. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine*. (Dokuzuncu Kitap). (C: 1). (Birinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 353.

³¹⁴ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 38.

Hicaz gönüllülerinden oluşan ordunun başında, Rum ülkesine savaşa çıktı. O Tarsus'a indi ve el-Mehdî'ye Tarsus'un bina edilmesinin, sağlam bir kale haline getirilmesinin ve savaşçılarla doldurulmasının İslam'ı kuvvetlendireceğini bildirdi."³¹⁵

el-Mehdi bu olay üzerine Tarsus'u yeniden bina etmeye karar verse de Tarsus'un inşası oğlu Harun Reşid'e kismet olmuştur. Bu olayı da Belazurî şöyle anlatır:

*"171 yılında(788), Rumların aralarında toplanarak Tarsus'a çıkmak ve oraya kale yaptıktan sonra savaşçılar yerleştirmeyi kararlaştırdıkları haberi er-Reşid'e ulaştı. Bunun üzerine o 171 yılında(788) ordusunu Herseme bin A'yen komutasında savaşa gönderdi. Tarsus'un tamir edilmesini, yapılmasını ve şehir haline getirilmesini Herseme'ye emretti; Herseme de bunu yaptı. Herseme er-Reşid'in emriyle, Tarsus'un işlerini Ferec bin Süleym el-Hâdim'e yaptırttı; oranın inşası için Ferec'i vekil tayin etti."*³¹⁶

Daha sonra 789 yılında Bağdat'taki Horasanlılardan üç bin kişilik bir zümre Tarsus'a yerleştirilmişti. Böylece Tarsus, zamanla İslam'ın cihat ve gaza merkezi olarak istihkâm edilmiş oldu.

3.2. Siyeru's-Sugur'a Göre Tarsus'ta Cihat ve Mücahitler

Kur'an-ı Kerim'de Tevbe Suresi'nin on dokuzuncu ayetinde şöyle buyurulmaktadır: *"Yoksa siz, hacılara su dağıtmak ve Mescid-i Haram'ı onarmak işini, Allah'a ve ahirete inanıp, Allah yolunda cihad eden kimsenin işi gibi mi kabul ettiniz? Bunlar Allah katında bir değillerdir."* Bu sebeple olacak ki Siyeru's-Sugur'un ma'tufun aleyhi İbnu Hinzâbe gibi birçok değerli komutan ve âlim sugur bölgesine gelerek cihat topluluğuna bulunmayı başkentte ve sair yerlerde bulunup ilim okumaktan ya da başka bir görevi ifa etmekten daha hayırlı görmektedir. Kur'an-ı Kerim'in başka bir ayetinde ise *"Allah, malları ve canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından oturanlara üstün kılmıştır."* buyrulurken cihat işinin tüm işlerin üstünde görülmesinin yanında mücahitlerinde üstün kılındığına işaret edilmiştir. Bu nedenle cihat İslam toplumunda sürekli teşvik edilegelen bir olgu haline gelmiştir.

Siyeru's-Sugur, sugur bölgesinde savaş halindeki bir İslam toplumunun ilk doğru ve canlı tanığıdır. X. yy'da yaşamış, kılıçlarıyla şehadeti kucaklayan mücahitlerin cesaretle ve derin bir inançla bir araya geldiği cihat topluluğunu tasvir etmektedir. Şehadet aşkı ve iman

³¹⁵ Belâzurî, 2002: 241-242.

³¹⁶ Belâzurî, 2002: 242-243.

şuuru ile o kadar ki bazen delilik halleri bile gösteriyorlardı!³¹⁷ Öyle ki sonraki bölümlerde adını tekrar zikredeceğimiz Deli Rezzam adındaki bir kişi savaş zamanında güçlü ve etkili bir mücahit iken diğer zamanlarda kendini bilmeyen bir meczup olarak karşımıza çıkabilmektedir.³¹⁸

Eserin yazıldığı dönemde İslam medeniyeti doruk noktadaydı ancak Bizans'a karşı genişleme ve fetih politikası duraklamaya girmişti. Sugur bölgesindeki halk, görkemli Makedon Hanedanı İmparatorları'nın baskılarına ve taarruzlarına karşı kendilerini savunmaya, uluslararası ticarî ve kültürel faaliyetleri korumaya ihtiyaç duyuyordu. Daha önce Tarsus Bizans'a karşı gerçekleştirilen cihat faaliyetlerinin merkezi durumundaydı. Tarihler X. Ve XI. yy'ı gösterdiğinde Tarsus, İslam toplumu için tam bir savunma hattı haline gelmişti. Aynı zamanda bu şehir, İslam toplumunun bilincini yansıtmakla kalmayıp, farklı halkların ve değişik kesimlerden insanların cihat ve savunma için nasıl bir araya geldiğini ve canla başla mücadeleye ettiğini de gözler önüne sermektedir.

Kitapta, Tarsus'ta cihat fikrinin zühd, din ve iman fikriyle örtüştüğü görülür. Dolayısıyla kitabın satırlarında, yenilmek Allah'ın gazabı ile eş değer tutulmuş, savaşçıların da Allah'ın gazabından korktukları için yüce ahlakta birbirleriyle yarıştıkları üzerinde durulmuştur.

Kadı Tarsusî, devlet ricalinin ve halk tarafından itibar gören kanaat önderlerinin halkı cihada teşvik etmelerindeki önem ve etkileri hakkında da bilgi vermiştir. Belki de burada en çarpıcı olanı, bazı komutan ve liderlerin annelerinin cihat ve cihada teşvik konusunda oynadıkları roller idi. Bunlar arasında Kabiha Ümmü'l-Mu'tez ve Ümmü'l-Muktedir önemli yer tutmaktadır.³¹⁹ Aynı zamanda kitapta savaşçıların ve keşif birliklerinin rolleri hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

Tarsus halkının cihada nasıl baktıklarını ve mücahitleri nasıl bir yere koyduklarını Kadı Tarsusî'nin anlattığı şu anekdot gözler önüne sermektedir:

'Ebu Davud Muhammed Ebu Salih, es-Semerî Abdullah bin Ali el-Mukrî'nin Vaiz Ebu Sâri Mansur bin Ammar'ın cihatta verdiği hutbeyi okuduğunu anlattı. Buna göre bu

³¹⁷ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 19.

³¹⁸ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 20.

³¹⁹ Abbasi Halifeleri Mu'taz Billah ve Muktedir'in anneleri olduğu düşünülmektedir.

hutbenin sonunda diyor ki: 'Ebu Kudâme el-Âbid el-Filistinî el- Buka'a'dan şöyle bir hikâye rivayet ediyor: 'Ayn Zerbe'den insanların arkasında gizlice çıkıyordum. Arkamdan birisinin 'Ebu Kudâme!' diye seslendiğini duydum. Ona dönmeyip, yoluma devam ettim. Bana ikinci kez seslenince, bir baktım ki seslenen güzel bir kadındı. Şeytanın beni yolumdan saptırmasından ve kavgamdan koparmasından korkup devam ettim. Üçüncü kez acı bir sesle seslenince yüreğim acıdı ve gözlerim yaşardı. Bana diyordu ki: 'Ey Kudâme! Allah aşkına dur. Senin gibi salih kimseye bu yakışmaz, biraz dur.' Kenara çekildiğimde şöyle dedi: 'Ey Ebu Kudâme! Sana bir emanet vermek istiyorum. Onu benim için sakla.' Emanetinin ne olduğunu sorunca elini elbisesine götürdü. Gözyaşları peçesine akıyordu ve dedi ki: 'Saçımın ön tarafını, secde ederken alnıma değen saçlarımı kestim ve Allah yolunda gaza yapan süvarilerin atları için onlardan yular yaptım. Saçlarım Allah yolunda toza toprağa bulansın ki, Allah bana böylece merhamet etsin. Senden başkasına bu örülmüş saçı vermezdim.' Ben de: 'Bunu yapmamın doğru bir şey olmadığını düşünüyorum.' dedim. Kadın: 'Allah sana günah yazmasın. Benden bir parça, Allah yolunda cihat eden süvarinin yuları olsun ki Mennân, Gaffar olan Allah, süvariler her sefere çıktığında benim heyecanımı görsün ve bana rahmet etsin.' dedi.

Daha sonra bir delikanlı geldi ve bana bir bıçak vermek istedi. Cihat zamanı geldiğinde bu delikanlıyı atlıların önüne geçmiş bir şekilde gördüm. Düşmanın sayısının çok fazla olmasından dolayı öldürülecek diye korktum ve dedim ki: 'Delikanlı! Burası senin için uygun değil, çünkü atın yok.' O da bana şöyle dedi: 'Ey Ebu Kudâme! Nasıl dönmemi istersin? Sen de biliyorsun ki, Allah Kur'an'da şöyle diyor: 'Ey iman edenler! Savaş halinde iken kâfirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin. Böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası!' Sen bunu bile bile benim dönmemi mi bekliyorsun?'

Delikanlı bana karşı çıkınca ve geri dönmek istemeyince ona bir yarış devesi verdim. Deveye binip tekrar ön safta yer aldı ve kılıcı ile sağa sola vurmaya devam etti. Sonra döndü ve bana selam verdi. Adeta ölümü hissetmiş gibiydi. Savaş esnasında üçüncü okunu fırlatmak için oku yaya yerleştirirken bir mızrak iki gözünün ortasına denk geldi ve kafasını atın boynuna doğru eğdi. Dedi ki: 'Kâbe'nin Rabbi'ne yemin olsun ki kurtuldum.' Daha sonra alçak sesle aynı şeyleri söyledi. Öleceğini anladığımda yanına gittim ve dedim ki: 'Hâmi ve Şâfi olan Allah'ı unutma!' Bana son olarak şunları söyledi: 'Senden şöyle bir şey yapmanı istiyorum. Ben sana yular veren o kadının oğluyum. Medine'ye git ve Yahya el-Allaf'ın dükkânına uğra. Ondan alacağım var, onu al ve annemin yanına git. Ona sabretmesi gerektiğini söyle. Çünkü babam şehit olalı bir yıl oldu. Ben şehit olduğumda ise bu ona çok ağır gelecektir.' Ardından sustu ve ruhunu teslim etti.

Savaş bitince şehitleri defnetmeye başladık. Onun için de bir mezar kazdık ve defnettik. Yemin ederim ki daha sonra toprağın onu geri attığını gördüm. Arkadaşlar bunu görünce: 'Ey Ebu Kudâme!' dediler. 'Sana bu şehidin daha çocuk olduğunu ve annesinden izin almadığını demedik mi?' Ben de dedim ki: 'Yahudileri kabul eden toprak, şehidi neden kabul etmesin?' Sonra iki rek'at namaz kıldım ve dua ettim. 'Allah'ım o senin kulun, senin ümmetinin oğlu, ondan bir şey gördüysen affet.' derken hurilerin halhal sesini duydum. Bana: 'Ey Ebu Kudâme! Çekil de Allah dostuyla

aramıza girme!’ deyince hemen onu bıraktım ve kenara çekildim. Daha sonra her taraftan çakallar ve kuşlar geldiler ve cesedi yediler.

Medine’ye döndüğüm vakit çocuğun emanetini dükkândan aldım ve annesinin evine gittim. Kapıyı çalınca küçük kız kardeşi kapıyı açtı ve şöyle bağırdı: ‘Anne! Ebu Kudâme geldi ama kardeşim yanında değil.’ Annesi çıktı ve şöyle dedi: ‘Ey Kudâme! Müjde mi yoksa taziye mi vereceksin?’ Dedim ki: ‘Ne müjde ne taziye vereceğim.’ Anne dedi: ‘Eğer oğlum öldüyse teselli ver, şehit olduysa müjde ver.’ Dedim ki: ‘Müjdeler olsun, Allah sana merhamet etmiş ve oğlun Allah yolunda şehit olmuş. Ancak toprak onu kabul etmedi ve kuşlar ve çakallar onu yedi.’ Bunun üzerine şöyle dedi: ‘Allah’a hamd olsun. Oğlum gece çökünce, yıldızlar belirince ve ortalıkta Allah’tan başka kimse kalmayınca bu zırhı takar ve zincir ile elini boynuna bağlardı. Böylece kendisine ne uyku gelirdi ne uyuklama. Allah’a sürekli Ayete’l-Kürsi ile münacat ederdi. Münacaat ederken diyordu ki: ‘Allah’ım beni kuşların ve çakalların kursağından dirilt.’³²⁰

Kadı Tarsusî, Tarsus halkındaki takvayı ve cihat ruhunu şu hikâyeyle örnelemiştir:

‘‘Abbas bin Hişam el-Kelbî’nin bana dediğine göre dedesi babasına şunları anlatmış: ‘Nu’mân bin el-Munsir, nevrüzda yağmurdan sonra gezmek için atına bindi. Yuvarlak bir mezar gördü. Uday bin Zeyd: ‘Bu mezarın bize ne anlattığı hakkında fikrin var mı?’ diye sordu. Dedi ki: ‘Hayır.’ Dedi ki: ‘Bu mezar bize ‘Ey insan biz sizin gibi idik, siz de bizim gibi olacaksınız.’ diyor.’ dedi. Bunun üzerine Nu’mân ona: ‘İçimden geçeni söylediğin için kederli oldum.’ dedi. Uday bin Zeyd başka bir mezarın başına geldiğinde ‘Bu mezardakiler ise bize şöyle diyor’ dedi:

‘Rabbim, süvarilerin burada mola veriyor

Hepsi şarabı su katarak içiyor.

Ama hayat onlara hep lütfederken

Bizde halden hale geçiyor.’³²¹

3.3. Siyerü’s-Sugur’a Göre Tarsus’ta İdarî ve Askerî Teşkilat

Tarsus’ta savaş hali ve savunma alanı olma faktörü gibi nedenlerden dolayı bir çeşit askerî eğitim organizasyonu ortaya çıkmıştır. Bu organizasyon Roma’daki sparta sistemine³²² ya da İslam’daki fütüvvet sistemine³²³ benzerlik göstermektedir. Bu organizasyona göre; genç

³²⁰ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 61-63.

³²¹ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 59-60.

³²² Dikyol, D. (2016). Antik Yunan’dan Bir Eğitim Modeli: Sparta. Mediterranean Journal of Humanities, 6(2), 189-207.

³²³ Taeschner, F. (1953). İslam Ortaçağı’nda Futuvva(Fütüvvet Teşkilatı). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 15(1-4), 1-30.

erkekler savaş aletleri kullanmak, silahla ilgili deneyim kazandırılmak üzere eğitiliyor ve bu gençler rüşde ulaştıktan sonra askerî birliklere dağıtılıyordu. Sanayi kesimi ve tüccarlar bile Tarsus'ta savaş halindeydi. Bu unsurlar ya savaşçılara katılırlardı ya da atların bakımında ve kuvvet birliklerinin hazırlanmasında yardımcı olurlardı.

Kadı Tarsusî bazı yararlı istatistikler sunmaktadır. Buna göre; Tarsus kuruluşunda yaklaşık on metre aralıklarla inşa edilmiş 4 bin savunma hattından(cepheden) oluşmaktaydı. Buna göre yaklaşık 8 kilometre karelik bir alanı kapsamaktaydı. İçerisinde bin sokak ve 34 bin hane mevcuttu. Halkın üçte biri bekâr, üçte biri evlilerden oluşmaktaydı. Şehrin nüfusu yaklaşık 150 bin idi. Bu sayı o dönem için az bir sayı değildir. Dikkat çeken başka bir husus da Tarsus'ta 100 bin kişilik bir savunma gücü olduğunu ortaya koymaktadır.³²⁴

Kadı Tarsusî, savaş hamleleri, komutanların görevleri, askerlerin geçim kaynakları, kanunlar, cihat gönüllüleri, para kaynakları, kale muhafızları ve yaşam standartları hakkında çok önemli idari ve ekonomik konuları açığa çıkarmaktadır. Neredeyse bu döneme ait hiçbir kaynaktan böyle bilgileri bulamıyoruz.

Kadı Tarsusî, Tarsus'taki varlıklı ailelere ait evlerden³²⁵ ve bu evlerin hangi amaçlarla kullanıldıklarından da bahsetmektedir:

‘‘Marangozlar Caddesi sonunda Halatçılar Kulesi ile Cihat Kapısı arasında yer alan ve Halife Muktedir Billah’ın annesi için yapılan evden daha büyük bir ev Tarsus’ta hatta sugur bölgesinde yoktu. Bu binanın yan duvarlarının yapımını ünlü silah ustaları üstlenmişti. Burada yılda bir veya iki kez silah bakımı yapılırdı. Bu evden savaş zamanında 150 asker, Allah yolunda cihat etmek için yola çıkarlardı ve Allah rızası için keşifler ve baskınlar yaparlardı. Ordunun genelde sağ kanadında bulunurlar ve ilk müdahaleyi onlar yaparlardı. İstilalarda barikat kurarlardı. Sugur bölgesinde düşmana karşı duruşları, herkes tarafından bilinirdi. Bu mücahitler için yılda yüz bin dinar harcama gerekirdi. Para bulamadıkları zaman borç alırlardı ve ellerine geçince alacaklılara öderlerdi.

Safsaf Kapısı’nın olduğu yerde el-Mu’taz Billah’ın annesi Kabiha’nın evi yer alırdı. Bu evin içerisinde bölümler vardı ve her bölümde iki müştemilat ev ve tuvalet mevcuttu. İçinde yaşayanları tasvir etmek gerekirse, bir grup süvariden ibaretti. Başlarında grubu

³²⁴ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 20.

³²⁵ Kadı Tarsusî’nin ‘‘دار’’ olarak bahsettiği ve bizim ‘‘ev’’olarak tercüme ettiğimiz yapı, İslâm öncesi Arapları’nın kabilecilik anlayışı sebebiyle aynı kabileden oldukları insanlarla aynı yerlerde oturma ihtiyacını gidermeye yönelik ortaya çıkmıştır. Bu evlerin aşağıda nitelikleri zikredildiği gibi hays ve driba adı verilen fakir ve evsiz insanların konaklamasına olanak sağlayan evler olması yanı sıra askeri amaçlı istihkâm edilmiş bir karargâh olduğu da görülmektedir. (Demirci, M. (2003). İslam’da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri. *İstem*. 1(2), 129-146.)

idare eden bir adam bulunurdu ve bu adam başına yandan sarkan³²⁶ bir sarık takardı. Ellerinde el-Mu'taz Billah'ın yazılarını içeren bayrak taşırlardı ve bu şekilde Rumlar üzerine ya da başka bir düşman toprağına savaşa giderlerdi. Bu evin altında bir silah deposu vardı. Silahlar içerisinde kalkanlar, altın kaplama mızraklar ve cevşen³²⁷ zırhları ile miğferler vardı.³²⁸ Her bir asker çok iyi kullanabildiğı bu silahlardan birini kullanırdı.

Bu evin bir okulu vardı ve Mu'taz Billah'ın mevali çocukları haricine kimse bu okula giremezdi. Yönetici olarak önceden belirlenmiş bir mevali bir süvari lider olarak seçilirdi. Bu sıfatlara sahip bir yönetici bulunmazsa onlara Tarsus'un komutanlarından biri başkanlık ederdi. Ben Ebu Hafs Ömer bin Süleyman eş-Şerabî'nin onlara başkanlık ettiğini gördüm.

Ebu Tayyib el-Mütenebbî Ebu Hafs Ömer bin Süleyman eş-Şerabî'nin arkasından yazdığı kasidesinin başında şöyle söyledi:

'Aşılacak yolu büyütürüz, engel daha büyükken.

Gözde sır tutulmaz, gözyaşı akarken.'³²⁹

İbnu'l-Adim İbnu Atiye'den şu bilgiyi aktarmıştır: 'Tarsus'ta 902 yılında 200 cadde ve sokak vardı. Ve 34 bin ev vardı. Tahminimce üçte ikisi bekarlara aitti. Kum şehri halkının bile Tarsus'ta bir evi vardı.'³³⁰

Kadı Tarsusî Züheyr bin Haris'e ait bir evden ise şöyle bahsetmiştir:

'Bu evin alt katı odaları, ahırları, depoları, üst katı ise odalar ve dükkânları içerirdi. Dükkânlar yedi adet at yetiştirmek için vakfa ayrılmıştı. Atların semer, nal, baytar gibi ihtiyaçları ve süslemeleri bu vakıflardan karşılanırdı. Bu yedi atın her biri Tarsus'un ünlü bir komutanıyla eşleşmişti. Ne zaman seferberlik ilan edilse atlar seyisler tarafından hazırlanır, komutanlar savaştan geri dönünce yerlerine bırakılırlardı.'³³¹

Kadı Tarsusî, Vezir Ebu Fazl Cafer İbnu'l-Furat'a ithafen yazdığı Siyerü's-Sugur kitabında Tarsus'taki diğer evler hakkında şunları söylüyor:

³²⁶ Taylasan adı verilen sarığı yandan sarkıtma şekli, Hz.Muhammed(s.a.v.)'in sefer esnasında müşrikler ile Müslümanları ayırt etmek amacıyla sahabelere tavsiye ettiği bir yöntemdir. Burada belki de grup başının sarığı yandan sarkıtması sürekli sefere hazır olduklarının göstergesi olarak yorumlanabilir.

³²⁷ Cevşen, Farsça'da zırh anlamına gelmektedir. Cevşen giyen askerlere ise "cevşenver" denirdi.

³²⁸ Silahların içeriğine bakıldığında bu askerlerin daha çok savunma amacıyla hareket ettiklerini düşünmekteyiz.

³²⁹ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 38-39.

³³⁰ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 39.

³³¹ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 39.

‘‘Şehrin batı tarafındaki Beramika caddesinin bitişğinde Halife el-Muvaffak Billah’ın komutanı Ragıb el-Hadim’in evi yer alıyordu. Burada sadık adamlarının ve bunların ailelerinin yaşadığı odalar sıralanmış bir şekilde yer alıyordu. Büşra er-Razi bu adamların başkanı idi, onun ölümünden sonra ise başkanlık Ahmed bin Büşra’ya geçti. Buranın halkının Nicopolis’te ve diğer yerlerde adları bilinirdi. Tarsus’a hizmetleri de dikkat çekerdi.’’³³²

‘‘...ileriye doğru gittiğin zaman çiftlikleri görürsün. Sağ tarafta Ragıp’ın büyük malikanesine varırsın. Kabiha’nın malikanesi kadar büyük olmasa da bu da büyük bir malikanedir. Burada en iyi hizmetkarlar, şeyhler ve atlılar kalırdı. Bunlardan birisi de Ebu Hilal er-Ragıbî idi.’’³³³

‘‘Tarsus’un meşhur evlerinden biri de Kadı Ebu Tayyib bin Cuhur’un evidir. Bunlar ailece Tarsus’ta kadılık yapmışlardı.’’³³⁴

Tarsus şehrindeki binek hayvan sayısı ile ilgili Tarsusî şöyle bir olay anlatmaktadır:

‘‘Şeyhlerimizin şöyle söylediğini duydum: ‘Horasan atları Mehdi zamanında Tarsus’u imar etmek için getirildi. Beraberinde elçiler ve askerler geldi. 40 bin binek hayvan, tarif ettiğine öre tam olarak Cihat kapısında tüneklemişti. Ve üzerlerinde geldikleri yerlerin isimleri yazılıydı; Belh, Harez, Herat, Semerkant, Fergana, Esbicab ve diğerleri gibi. Bu binekleri buraya Horasan’dan Ali el-Bukatî, Beşar ve Ebi Ma’ruf getirmişler.’’³³⁵

‘Nefir’ adı verilen durum sugur bölgelerindeki askerlerin savaşa hazırlanmaları için uygulanan seferberlik sistemiydi. Nefirin Tarsus’ta nasıl uygulandığı ile ilgili Kadı Tarsusî bize şunları söylemektedir:

‘‘Nefir zamanında müteveli³³⁶ atına binerek gece gündüz hayır işleriyle ilgilenirdi. Adamları ise hep birlikte yüksek sesle bağırarak şehri gezerlerdi. Müteveli’nin adamları şöyle bağırırlardı: ‘Ey süvariler! Nefir zamanı! Allah sizi Cihat Kapısı’na çağırıyor’’ O esnada şehrin Cihat Kapısı hariç tüm kapıları kapalı kalırdı. Şehrin anahtarları ise muhtesibe teslim edilirdi. Sultan seferden geri dönünceye kadar kapılar kapatılırdı ve sultan sarayına döndüğünde tüm kapılar açılırdı.’’³³⁷

³³² Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 48-49.

³³³ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 49.

³³⁴ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 49.

³³⁵ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 40.

³³⁶ Şehrin valisi.

³³⁷ İbnu Asakir, 1995: (C.49). 386.

Savaş zamanında seferberliği halka duyuran ve gönüllüler toplayan, aynı zamanda evlere ve mallara göz kulak olma görevine sahip olan muhtesip ve adamları Ceddad Caddesi'nin tamamını dolaşırlardı. Eğer gündüz vaktiyse birçok delikanlı bu adamların arasına katılırdı ve bu çağrıya yardım ederdi. İnsanları harekete geçirebilmek için belki de daha kalabalık olmaları gerekiyordu. Böylece halkı Emiru'l-Mü'minin'in izinde yola sürüklerlerdi.

Seferberlik zamanında muhtesip ve adamlarının bir kısmı, şehre bakan bir kapıya taşınıyordu. Askerlerin geçişi de bu kapıdan oluyordu. Muhtesip de ilk kapıya yerleşirdi ancak savaş uzarsa bazen daha çok gönüllü toplamak için caddeleri ve pazarları dolaşmaya devam ederdi- ta ki sultan tahtına dönünceye kadar...

Nefire fedailerden(hamis) en iyileri komutanlık(amir) ederdi. Gitmeden önce sultanın karşısına çıkarılırlar, sultan da aralarından en güçlü, aktif ve iyilerini seçerdi. Bunlar ilk kez karargâha vardıklarında şeyhler onları karşılardı. Bu şeyhler bir grup iyi görünümlü ve dindar, aynı zamanda seçilmiş delikanlılara bakarlardı. Onların bilgili, güvenilir, güçlü iradeli ve şerefli olmalarını sağlardı. Namaz vaktinde bu delikanlılar, şeyhlerin gözetiminde abdest alıp namaz kılarlardı.

Öyle ki Tarsus'un son zamanlarında Ruba adı verilen bir şeyhin binden fazla genç ve büluğa ermemiş askeri vardı. Bu şeyh bu askerlerin her birine silah verirdi. Onları besleyip çok iyi bir şekilde eğitirdi.

Askerler sultan nefirden döndüğünde önünde rütbelerine göre dizilirlerdi. Ülkenin en iyi delikanlılarından oluşurlardı. İçlerinde (ebna) Horasan ve Yemen grupları vardı. Asil Arap grubundan (Abbasiye) olanlar ise bölük bölük dizilirlerdi. Daha sonra kimi kültürünü geliştirdi, kimisi de en iyi olmak için uğraşırdı. Böylece her biri sıralamaya girer ve yaş, yetenek durumlarına göre önder seçilirlerdi.

Bu çocuklardan birisi çocukluk çağından çıksa ve güçlenip erginliğe erişirse ya da yaklaşırsa komutanların yanına katılırlardı. Savaşlarda komutanlara eşlik ederler ve yeni dostlar edinirlerdi. Sakal bırakacak yaşa gelince insanlar arasında kendine yetebilen, yetenekli, mücadeleci, uyanık ve cihada hazır hale gelirdi."³³⁸

Tarsusî, İbnu Dinar adındaki sokaktan bahsederken şunları söylüyor:

"Burada Cuhur kadıları tarafından yaptırılan birçok malikâne yer alıyordu. Onlardan en son vefat edeni de, Kadı Ebu Tayyib bin Cuhur'du. Ahmed bin Fahd bin Halid bin Mukrin'in yazdığı 'Kitabu'l-Feraiz'de hakkında bahsedilmiştir. Öldüğü zaman hayvanları ve evleri hariç beş yüz bin dirhem bıraktı. Bir kızı ve iki oğlu vardı ki; çocukları babalarının mirasını sekiz ayda bitirdiler."³³⁹

³³⁸ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 40-42.

³³⁹ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 49.

‘‘Berdan ayı kenarında İbnu’-Kahtibî’nin evi vardı. Bu evde büyük mutasavvıflardan Ebu’l-Kasım bin el-Kahtibî ve zühd sahibi insanlardan Ebu’l-Kasım el-Ebar oturuyordu.’’³⁴⁰

Kitap Tarsus’un Bizans’a karşı savunmasının en yoğun olduğu dönemi anlatmakla birlikte, aynı zamanda şehrin elden çıkmasını ve Bağdat ve Kahire’nin merkezinde bulunan Müslüman hükümdarlar tarafından yürütülen başarısız mücadeleyi de anlatmaktadır.

3.4. Siyerü’s-Sugur’a Göre Tarsus’ta Ekonomik Hayat

Kadı Tarsusî, eserinde sugur bölgesindeki mevcut sanayininde varlığını ortaya koymaktadır. Gönüllü mücahitler barış zamanlarında(genellikle kışın) kendi işleriyle uğraşıyorlardı. Böylece sugur bölgelerinde kâğıt, ham ve işlenmiş ipek gibi sanayi faaliyetleri ortaya çıkıyordu. Ancak delikanlılar, uşaklar ve kâhyalardan savaşabilecek durumda olanlar ise at ve silah üzerine çalışmalar yaparlardı.

İbnu’l-Âdim, eserinde Hasan bin Ahmed el-Mehlebî’nin ‘‘el-Mesâlik ve’l-Memalik’’ adlı kitabından birçok kez alıntı yaparken, bu alıntılarının birinde şöyle söylemiştir:

‘‘Tarsus şehrinin tüm geliri vergi ve diğer gelirler ile birlikte en fazla 100 dinardı. Bu gelir, gözlemciler ve muhafızların geçimi, savunma, haberleşme, keşif kuvvetleri, yol güvenliğini sağlama gibi masraflara ancak yeterdi. Daha sonra belli bir bütçe de askerler, yöneticiler, savaif ve şatâvî birliklerinin³⁴¹ maaşı, sanayi sektörü ve ekonomik kalkınma için ayrılması gerekirdi ki bu da yaklaşık 150 ile 300 bin dinar arası bütçe gerektirirdi. Bu paralar o dönemler için çok büyük paralar idi.’’³⁴²

Suguru’ş-Şam bölgesinin Antakya, Cume³⁴³ ve Kurus gibi önemli şehirlerinden birisi de Tarsus idi. Tarsus, kalabalık ve işlek bir pazara sahip olması nedeniyle halkının zenginliği ile tanınırdı. Bağdat halkından olanlar oldukça varlıklı ve zengin kimselerdi. Ticaret yaygın bir halde yapılmaktaydı. Bu kimselerin yanında kendilerine ehl-i yusrâ yani sol taraftakiler denen Sünnilerden oluşan bir grup vardı ki, at ve silahların bakımı hariç başka bir işte çalışmazlardı.³⁴⁴

³⁴⁰ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 50.

³⁴¹ Yaz aylarında ve kış aylarında sefere çıkan birlikler.

³⁴² Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 34-35.

³⁴³ Halep yakınlarında bir şehir.

³⁴⁴ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 35.

Tarsus'taki evler, Berdan Nehri'nin kenarında, bağ ve bahçeler içindeydi. Bu sebeple halkı keyifli bir hayat sürerdi. Şehrin bir ordu şehri olması sebebiyle hemen hemen herkes ata binmede ve silah kullanmada mâhirdi. Öyle ki şehrin esnafı ve alt sınıftaki insanları dahi bu alanlarda en üst seviyedeydi. Ticaret, sanayi ve tarımın yanı sıra asıl gelir kaynağı arka arkaya gelen fetihler ve savaşlar sonucu elde edilen ganimetlerdi. Şehrin insanlarından birçok Arap kaynağı ahlaklı, temiz ve nazik insanlar olarak bahseder. Hatta bölgenin etnik çeşitliliğinden dolayı olsa gerek Kadı Tarsusî insanların çoğunun beyaz tenli ve uzun boylu olduğu bilgisini verir. Kadı Tarsusî, İranlıların ve Acemlerin bölgeye gelmesinden pek hoşnut olmadığından mıdır bilinmez ama bölgeye Huzîlerin³⁴⁵ ve Acemler'in gelmesine kadar insanların cömert ve birbirlerine karşı nazik olduklarını söylemiştir. Acemlerin gelmesiyle bölgeye zayıf zanaatkarların ve tembelliğin hâkim olmasından ve bu sebeple düşmanların Tarsus'u ve Massisa'yı ele geçirdiklerinden şikayet etmiştir.³⁴⁶

Kadı Tarsusî, Horasan halkının ve şehir insanlarının ahlakî açıdan üstün meziyetlere sahip olduğunu, bu nedenle Acemlerden ve bazı yabancılardan sakındıklarını söylemiştir. Bu dönemde bölgeye Horasan bölgesinden bazı Türkler'in geldiği de bilinmektedir.

Tarsus ve sugur bölgesinin tüm şehirlerinde, özellikle Massisa olmak üzere diğer ülkelere ihraç edilen ipekten elbiseler yapılırdı. Bu elbiselere "şefaya" adı verilirdi. Bu bölgenin kendisine has "dabik" adı verilen ipeği meşhurdu. Aynı zamanda bu bölgenin bağlarında "kişmiş" adı verilen çekirdeksiz üzümler vardı. Dağlarda vahşi hayvanların olması sebebiyle kürk alım-satımı yaygındı. Sulûkiye bölgesinin köpekleri meşhurdu.³⁴⁷

"Sağda dış taraftaki Kalemîye kapısının yakınındaki kulede, Tarsus'a gelen mallar karşılanıyordu. Mallar, ona bölünüyordu ve ne zaman 10 yük binek hayvanı ya da küçük ve büyükbaş hayvan gelirse biri orada bırakılıyor, dokuzu geri verilerek anlaşma sağlanıyordu. Toplanan mallardan alınan vergi Harun Reşid'in koyduğu vergi kanunlarına göre Tarsus'a yerleşen mücahitlere ve ensarlara ölümlerinden sonra çocuklarına miras bırakabilecekleri şekilde dağıtılıyordu. Tarsus'a giren buğday ve erzaktan cami imamlarına da yıllık olarak pay verilirdi. Buna göre her bir imama 6 ölçek verilirdi.³⁴⁸ Halifenin emri doğrultusunda Rum ve Ermenilerden iyi olanlarına ve

³⁴⁵ İran'da bulunan Huzistan bölgesi halkı.

³⁴⁶ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 35.

³⁴⁷ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 36.

³⁴⁸ "Her ölçek 14 Tarsus mekukundan ibaretti. Mekuktan kasıt ise üstü dar altı geniş bir kaptı. Ve bu kaplar Bağdat mekuklarından iki kat daha hacimliydı." (Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998: 76)) "X. Yüzyılda Irak'ta, özellikle Bağdad'da ve Kufe'de 1 mekuk= her biri 600 dirhem olan 3 keylece idi, yani 5,625 kiloluk bir tahıl

onlardan hidayete erenlerine ve çocuklarına bu erzaklardan verilirdi. Buğdayın bir bölümünden Tarsus zindanlarındaki mahkûmlara ekmek yapılması için fırıncılara verilirdi. Arpa ise ihtida edenlere inek ve koyunlarını beslemeleri için belli bir ücret karşılığı satılırdı. Geriye kalanı ise çalıştırılan katır gibi yük hayvanlarına verilirdi.

*Bu kulede, erzaklara ilaveten zeytin, kimyon, turp tohumu, keten tohumu, susam, termes adı verilen bir baklagil ve pirinç satılarak ülke bütçesine katkıda bulunulurdu.*³⁴⁹

3.5. Siyerü's-Sugur'a Göre Tarsus'ta Din ve İnanç

Kadı Tarsusî halkın bâtil inançları ve psikolojik travmaları hususuna da değinmiştir. Savaşlar esnasında bazı askerlerde nevroitik ruh halleri ortaya çıkmaktaydı. Örneğin, bu durumu Massisa halkına bağlayan Kadı Tarsusî, Ceyhan Suyu'ndan oruçlu iken su içmenin deliliğe sebep olduğunu yazmıştır. Birçok dönemde olduğu gibi halkın içerisindeki ruh hastalarına deli nazarıyla bakılmış, hatta birçok kültürde rastlanıldığı üzere bu tür rahatsızlığı olanlara bazı kutsiyetler atfedilmiştir. İbnu'l-Adim şöyle bir anekdot anlatmaktadır:

*“Deli Rezzam adında Tarsus'ta yaşayan bir deli vardı. Rezzam, şaşkın ve zarar veren bir deli idi. Ne zamanki ordu düşman toprağına sefere çıksa, o da kılıcı ve kalkanı alıp sefere çıkardı. Düşmanla karşılaşınca deli değilmiş gibi düzinelerce düşman öldürürdü. Sonrasında İslam toprağına döndüğünde tekrardan eski Deli Rezzam haline geri dönerdi.”*³⁵⁰

Tarsuslular yapılan seferlerden elde edilen ganimetlerle ve varlıklı insanların himayesinde bulunmakla bolluk ve refah içerisinde yaşamaya devam ettiler. Fetihlerin devam ettiği esnada yolların güvenliği de tam olarak sağlanmıştı. Zaman zaman iç siyasetten dolayı aralarında bazı rekabetler yaşanmıştı ancak bu dönemin şartlarıyla hemen hemen eş değer olarak vuku' etmişti. Meselâ Vezir İbnu Zeyyat'ın devletin resmi mezhebi olan Mu'tezile konusundaki radikal tavrı ve bu tavra tepki gösteren Gilman Simlî ile arasındaki çekişme buna örnek gösterilebilir.³⁵¹

Kadı Tarsusî, Tarsus camisi ve cami cemaati hakkında şu bilgileri vermiştir:

ağırlığına eşitti.” (Hinz, W. (1990). *İslam'da Ölçü Sistemleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 54.)

³⁴⁹ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 36-37.

³⁵⁰ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 20.

³⁵¹ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 36.

“Bu camide tanınmış, ilimde yüksek mertebeler edinmiş ve kibleye dönmeden asla Kur’an okumayan bir cemaat vardı. Gündüzleri camide tüm nafile namazları kılarlar ve onları bundan hiçbir şey alıkoyamazdı: Savaş, abdest yenilemek, cenaze ve hasta ziyaretleri hariç. O cemaatin içindeki kişilerden birisi İshak bin İbrahim Ebu Yakup eş-Şehrazurî’dir. Kendisi batı tarafındaki minbere 20 yıl çıktı. Öğle namazına kadar her gün Kur’an’ı hatim ederdi. Öğleden ikindiye kadar namaz kılardı. Bu âdeti o ölünceye kadar devam etti.”³⁵²

İbnu’l-Adim ‘Bugyetu’t-Taleb fi Tarihi Haleb’ adlı eserinde İshak bin İbrahim Ebu Yakup eş-Şehrazurî hakkında şunları söylemektedir:

“Tarsus’un yerlilerinden İshak bin İbrahim Ebu Yakup eş-Şehrazurî; camiye bağlı, erdemli bir insandı.”³⁵³

Kadı Tarsusî cemaatin ileri gelenleri hakkındaki sözlerine devam ediyor:

“Bu camide sayamayacağım kadar çok salih insan gördüm. Hatırladığım kadarıyla Ebu Yakub ve İshak bin Hallad es-Selamî bunlardan ikisidir. Defalarca onların hakkında yazılanları okudum. Ebu Bekr bin Mücahit ‘Kıraat’ kitabında baştan sona kadar Ebu Yakub’tan bahsetmiştir. Meclisinde devamlı Kur’an okuyan şeyhler, faziletli, müte deyin, zahit ve şerefli insanlar bulunurdu.

İshak bin Hallad’a gelince; her gün dersten sonra meyve bahçesine giderdi ve dirhemini içte ikisi karşılığında kenevir tarlasında çalışırdı. Üçte birini kendisi ve ailesi için harcardı, kalan parayı ise sadaka olarak verirdi. O bahçeden hiç meyve yemedi ve elli yıl boyunca oruç tuttu.”³⁵⁴

Kadı Tarsusî’nin övgüyle bahsettiği hatta hakkında şiirler söylediği şahsiyetlerden birisi de Zebzec es-Simlî el-Esved’di. O bu şahıs hakkında şunları söylemektedir:

“Tarsus valisinin sadık hizmetkârı Zebzec es-Simlî el-Esved, Tarsus’un yerlilerinden idi ve gece gündüz ibadet ederdi, ibadetinde sadece cihat, cenaze veya hasta ziyareti için ara verirdi. Tarsus camisinin imamıydı. Dünya lezzetini ve ziynetini bir kenara bırakan, ibadet ve taat içerisinde bir hayat süren, gücünün yettiği kadar helal para kazanan bir insandı. Onun hakkında şöyle bir hikaye duydum: ‘Safsaf kapısı tarafında her zamanki gibi oradan geçerken yolda Adanalı Ebu’l-Hasan İbnu’l-A’la’ ile karşılaşıyordu. Ebu’l-Hasan İbnu’l-A’la’ Adana’da arazi sahibi idi ve sözü geçen bir insandı. Evlas Kalesi’nde kalırdı ve Abdulkakîoğulları sülalesinden idi. Durum Adana’dan göç edecek kadar kötüleşince Tarsus’a gelmişti. Çünkü Tarsus bir sığınma noktasıydı.

³⁵² Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 43.

³⁵³ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 44.

³⁵⁴ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 44.

Zebzec, başkaları ile sohbet ederken iyi görünümlü ve tatlı dilli idi. İbnu'l-A'la' defalarca onu yemeğe davet etmişti. Bir gün Zebzec, ısrara dayanamayıp bu daveti kabul etti. Yemekte Zebzec hiçbir şey bırakmayıp her şeyi silip süpürdü.

Evine döndüğünde Zebzec çok yemek yediği için namaza kalkamadı ve uyudu. Uykusunda siyah bir adamı elinde uzun bir sopa ile kendisine vururken gördü. Zebzec bu Siyah adama dedi ki:

- Neden, ne suç işledim ki bana vuruyorsun?

Adam bütün nefretiyle vurmaya devam ediyordu. Adam Zebzec'e şöyle dedi:

- İbnu'l-A'la'nın yemeğini yediğin için sana vuruyorum.

Zebzec bir daha İbnu'l-A'la'nın yemeğini yemeyeceğine söz verdi ve bir daha İbnu'l-A'la' çok ısrar etsede yemeğini yemeye gitmedi.'³⁵⁵

'Zebzec daha sonra Tarsus'tan Kudüs'e gitti ve orada vefat etti. İbnu'l-Adim'e göre ise Zebzec Nikefor Fokas'ın Tarsus'u ele geçirmesinden sonra Kudüs'e kaçan kişiler arasındaydı.'³⁵⁶

Kadı Tarsusî devam ediyor:

'Ebu Bekir el-Eskaf olarak bilinen Ebu Bekir el-Asbahanî, Tarsus'taki teravîh namazlarını kıldırırdı. O en ileri gelen imamlardan idi. Doğru bir rivayetten duydum ki; o Tarsus'taki camide elli yıl kadar kadı ve on binden fazla öğrenci yetiştirdi. Nikefor Tarsus'a geldiği zaman, o beraberinde büyük bir topluluk ile birlikte Bağdat'a göç etti.'³⁵⁷

'Tarsus vaizlerinden olan Ebu'l-Kasım el-Hammamî hikmet sahibi olma şansına erişmiş, örnek bir vaizdi. Çok iyi bir konuşmacı ve insanları vaazları ile yönlendirme gücüne sahipti.

Sugur'un genç kahraman hükümdarlarından olan Ebu'l-Ferec Eban Bin Ahmet bin Eban, bana Vaiz Ebu'l-Kasım bin el-Hammamî'nin konuşması ve akıcılığı hakkında şunları söyledi: 'Bazı komutanlar cihat zamanı gelince, resmiyete göre önce camide toplanmak gerekiyordu. Kış şartları ve kesilmeyen yağmur sebebiyle bazı gruplar gelmek istemiyordu. Ebu'l-Kasım durumu fark edince kalabalığa aldırış etmeden, vaaz verirken o gruplara işaret ederek dedi ki: 'Gerek Medinelilere ve gerekse onların etrafındaki bedevilere Allah'ın peygamberinden geri kalmaları ve kendi canlarını onun canına tercih etmeleri yaraşmaz. Çünkü onların Allah yolunda bir susuzluk, bir yorgunluk, bir açlık çekmeleri, kâfirleri öfkeli edilecek bir yere ayak basmaları ve

³⁵⁵ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 44-45.

³⁵⁶ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 45.

³⁵⁷ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 45-46.

düşman karşısında bir başarı sağlamaları sebebiyle mutlaka kendileri için salih amel yazılır. (Şüphesiz Allah iyilik edenlerin ecirlerini zayı etmez. (Tevbe suresi 120. Ayet))' Bu hutbeden sonra cemaat fikir değiştirdi, büyük bir kalabalık hızlı bir şekilde hazırlandı ve kararlaştırılan vakitten önce hazır hale geldi. Yola çıktılar, yağmurun şiddetinden etkilenmediler ve zaferi kazandılar. Bir sürü ganimet, buzağı ve dana getirdiler. Düşmandan da birçok esir aldılar. Ebu'l-Kasım'ın vaazı, cihada çağrısı sayesinde ve Allah'ın gücü ve yardımıyla zafer kazanılmış oldu.' ''³⁵⁸

'Tarsus imamlarından biri de güzel sesli kâri Ebu Semine'dir. Onlarca yıl namaz kıldırmasına rağmen ne bir ayrıcalık ne de görevin ifası karşılığında yardım kabul etti.

Mücahitlerden Ebu'l-Tayyip el-Cerceraî'nin Ebu Muhammed el-Evlasî'den aktardığına göre; bazı kimseler Ebu Semine'ye camideki görevi sebebiyle harcaması için bin dinar verdiler. Ebu Semine şöyle karşılık verdi: 'Ben bu paradan bir dirhem bile harcayabilseydim, bir vakit namaz dahi kılmazdım. Bu parayı geri alın!' ''³⁵⁹

'Tarsus Camisi'nde iffetli, muhafazakâr, inançlı, dindar, sabırlı ve yüksek şahsiyetli kişiler halka namaz kıldırıldılar. Dünyada ve ahirette bunların mekanları büyüktür. İslam'a ve İslam halkına büyük faydaları dokundu. Onlar Tarsus'un gururu ve bereket kaynağı idi. Onlardan biri, Tarsus Camisi vaizlerinden ve Tarsus halkından olan Ebu Kabbas'tı. Ebu Kabbas mücahitlerin mihrabındaki imamdı.

Abid ve fazıl bir şahsiyet olan Şeyh Ebu Hafs Ömer bin Ahmed el-Bürucerdî, Müderris Süsenverdi'nin kendisine şöyle söylediğini aktardı: 'Ebu Kabbas Tarsus'un mihrabında Kur'an okuduğunda sesi, Saffarîn pazarına kadar ulaşırdı ve vaaz ettiği zaman dinleyicileri hayretler içinde bırakırdı ve hüznülendirirdi.' ''³⁶⁰

'Tarsus'un önde gelenlerinden Ahmed bin Harun el-Kûfî babasının kendisine şunları söylediğini anlattı: 'Sultan eyaletlere adamlar tayin etmişti. Tolunoğlu'nun emriyle her yere olduğu gibi Tarsus minberine de imam tayin etti. Ebu Kabbas bunun üzerine Mısır'a gitmek için kafileye katıldı ve Ramazan ayında Mısır'a vardı.

Mısır'da Tolunoğlu'nun kendisinin tayin ettiği on tane imam vardı.

Ebu Kabbas, Tolunoğlu'nun olduğu bölgeye ve imamların yanına gitti. Muhafızlar ve hüccablar Ebu Kabbas'ın imamlardan birisi olduğunu sandılar. Namaz vakti gelince, imamlar da onu kendilerinden sanıp aralarında tertip ettikleri gibi onun namazı kıldırması gerektiğini sandılar.

Ebu Kabbas tekbirden sonra kıra'at edince herkesi etkiledi. Namaz bittikten sonra imamlar onun teravihi de kıldırmasını istediler. Ebu Kabbas kabul etti. Sonra bir dört rekât daha istediler ve bir dört rekât daha... Ta ki vitir namazına kadar hiçbir imam ne farz ne nafile namaz kıldırılmıştı.

³⁵⁸ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 46.

³⁵⁹ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 46.

³⁶⁰ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 47.

Tolunoğlu haciplere namazı kaldıranın kim olduğunu sordu. Hacıplerin bir kısmı tanımadıklarını söylerken, bir kısmı da görevlendirilen on imamdan biri olduğunu söyledi. Tolunoğlu bunun üzerine Ebu Kabbas'ın kendisine getirilmesini emretti. Ebu Kabbas'ın kim olduğunu öğrendikten sonra çok sevindi ve Ramazan sonuna kadar teravîh namazı kaldırmasını emretti. Daha sonra Ebu Kabbas'a on bin dinar para vererek, hacca gönderdi.

Ebu Kabbas hacdan döndükten sonra Tarsus'a geri döndü. ' '361

Kadı Tarsusî Tarsus'ta bulunan devlet ricali hakkında şunları söylemektedir:

'Ebu Abbas Ahmed bin Abbas el-Hatımî'nin babası kadıydı. İyi konuşan, sadık, salih ve cesretli bir kimseydi. O, Ebu Bekr Muhammed bin Muhammed bin Davud'un iki ay boyunca aralık, ocak ve şubat ayının ilk on gününde naibliğini yapmıştı.

Ebu Abbas Ahmed bin Abbas el-Hatımî, 965 yılının mart ayında vefat etmişti. Babası onun ölümünden sonra üç gün boyunca hiç konuşmamış ve üzüntüden ölmüştü. ' '362

'Ragıb el-Muvaffakî'nin yanındaki komutanlardan birisi de muhaddis, takva sahibi, sadık, salih ve fazıl bir şahsiyet olan Ahmed bin Munis er-Ragıbî idi. ' '363

'Massisalı zahid bir şahsiyet olan Ali bin Bekkar dedi ki: 'Dedem uzun kış gecelerinde horozun sesini duyunca diyordu ki: 'Of ya! Sırtım kesildi, keşke gece daha uzun olsaydı da daha çok ibadet etseydim. ' '364

'Beyrut imamı Ebu Ümran Musa bin Abdurrahman İbnu Habak'tan şunları rivayet ediyor, diyor ki: 'Bir adam gördüm. Yusuf bin el-Esbat'a selam verdi ve ona sarılmaya gitti. Yusuf onu göğsünden iterek sarılmak istemedi. Adam: 'Afiyet üzerine kucaklaşalım.' dedi. Yusuf bin Esbat ise şöyle cevap verdi: 'Herkes kucaklamaya layık değil. ' '365

3.6. Siyerü's-Sugur'a Göre Tarsus'ta Tarihî Eserler

Kadı Tarsusî Tarsus'ta yaşadığı dönemde şahit olduğu antik yapılar ve metinler hakkında şunları söylemektedir:

'...Kalemiye kapısında yani Tarsus kapısında küçük bir evin önünde duvara monte edilmiş yuvarlak bir taşın üzerinde Yunanca yazılmış bir metin vardır. Ahmet bin Tugan es-Sismî el-Baytar tarafından okunan bu metinde şunlar yazılmıştır: 'Dünya'yı sular

³⁶¹ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 47-48.

³⁶² Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 58.

³⁶³ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 59.

³⁶⁴ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 63.

³⁶⁵ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 63.

altında bıraktıktan sonra tekrar bizleri yeryüzüne çıkaran Allah'a hamd olsun. Ben Zülkarneyn'in kuzeniyim. Dört yüz yıl dolu dolu yaşadım, ölüme çare bulmak için doğuyu ve batıyı aradım. Kim cennete girmek isterse burada sütunun olduğu yerde iki rek'at namaz kılın, kim iktidarı murad ederse namazdan sonra Adana'nın kemer köprüsünden geçsin.'³⁶⁶

Bu metinden Tarsus'un o dönemde de dinlerin ve medeniyetlerin beşiği olduğu ve geçmiş insanların inanışlarının İslam inancıyla bazı noktalarda ilişkili olduğu sonucunu çıkarabilmek mümkündür. Zülkarneyn hakkında Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere birçok dinî eserde bilgiler bulunmaktadır. Ancak Zülkarneyn'in kuzeninin hatta kendisinin dahi kim olduğu konusunda elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır.

Tarsus'ta ölümsüzlüğün sırrını arayan ve Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Hz.Lokman'ın kabri olduğu iddia edilen yerin bahsedilen yer olması düşük bir ihtimaldir. Kaldı ki günümüzde Tarsus kapısı ayakta değildir ve Tarsus kapısının yeri konusunda elimizdeki bilgiler yetersizdir.

Başka bir arkeolojik yapı hakkında Tarsusî şöyle diyor:

*“Yukarıdaki kapının girişinde iki kazığa yerleşmiş taş var, içinde Ashab-ı Kehf Kralı Dakyanus'un mezarı yer alıyor. Tarsus'ta güvenilir bir grup bana dedi ki: ‘Devletinde hizmetkâr olan Ezmar mezarı açığa çıkardı ve tabutta yanında kılıç olan ölü bir adam buldu. Kılıcı getirme emri aldı. Getirdikten sonra kılıç tartıldı ve kılıç 11 Tarsus evkiyesi çekti. Her bir evkiye için 32 dirhem değer biçildi. Sonra kılıcı yerine bıraktı.’*³⁶⁷

Kadı Tarsusî o tarihlerde şehirde bulunan kutsanmış bir mezardan da bahsetmektedir:

*“Tarsus'un Cihat kapısından meydana giden yolun sağ tarafında İbnu'l-Ağlab kubbesinin karşısında Ebu Muaviye el-Esved'in mezarı bulunur. Ziyareçiler mezar başında dua edip dururlar. Tarsus'un büyüklerinden şöyle duydum: ‘Mezar başında kim Allah'a dua ederse tüm duaları kabul olur.’”*³⁶⁸

Ebu Muaviye el-Esved'in sahabeden bir kişi olduğu ve Tarsus'un fetih sürecinde etkili bir şahıs olduğu düşünülmektedir. Kendisi hakkında İmam Gazâlî'nin ‘İhyau Ulumu'd-

³⁶⁶ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 42.

³⁶⁷ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 42.

³⁶⁸ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 43.

Din''eseri olmak üzere birçok İslam kaynağında hikmetli hikâyeler anlatılsa da tarihi kişiliği hakkında elimizde bilgi mevcut değildir. Ancak Kadı Tarsusî'nin aktardığı bilgiye göre, X.yy Tarsus halkının sahabe mezarlarını kutsallaştırdıklarına ve Tarsus için çarpışan gazilere dinî rol yüklediklerine şahit olmaktadır.

3.7. Siyeru's-Sugur'a Göre Tarsus'un ve Diğer Sugur Şehirlerinin Fazileti

Kadı Tarsusî, Tarsus'ta kadılık yapması ve uzun bir dönem Tarsus'ta bulunması sebebiyle, Tarsus hakkında çok şey öğrenme fırsatı bulmuştu. Buna Tarsus'a olan hayranlığı da eklenince diğer sugur şehirlerinden çok fazla bahsetmemiş, bunlarla alakalı bazen çok kısa bilgiler vermiş, bazen de muhaddis vasfı sebebiyle hadisler rivayet etmiştir.

Bu hadisler daha çok ''semi'tu'' derecesindeki kulaktan kulağa aktarılan hadisler olup, raviler silsilesi incelendiğinde sıhhatlerinin zayıf olması muhtemeldir. Ancak hadislerin bazen tarihsel olayların sebebi ve sonucu dahi olabileceğini, bir dönem insanların bu hadisleri sahih kabul edip ona göre yaşadıklarını var sayarsak, bize göre tarih bilimi için sıhhati zayıf olsa da hadislerin değerlendirilmesi elzemdir.

Biliyoruz ki ilk siyer alanındaki eserler olan Siretu İbni İshak ve Siretu İbni Hişam'ın eserlerinin büyük ölçüde kaynağı olan Urve bin ez-Zübeyr çok iyi bir hadis rivayetçisiydi. Bunun için diyebiliriz ki; hadis ilmi İslam tarihinin kaynağıdır.

İbn-i Haldun ve İbnu'l-Kesir gibi önemli İslam tarihçileri, eserlerinde aslının değiştirildiğini ve hak kitap olmadığına inandıkları Tevrat'tan ve İncil'den birçok alıntılar yapmışlardır. Bu da bize dini kaynakların aynı zamanda tarihi kaynak olarak da kullanılabileceğini gösteren delillerdendir.

Tarsus şehrini çok seven Kadı Tarsusî, aynı zamanda Bizans hâkimiyeti öncesi eski günlere duyduğu özlem sebebiyle Tarsus'a bir çok methiye dizmiş, eserinde bu şehri öve öve bitirememiştir. Müslümanlar da bu şehre çok bağlanmışlar ve ona ayrı kutsiyetler atfetmişlerdir. Kadı Tarsusî'nin Tarsus hakkında şu bilgileri vermesi bu durumu gözler önüne koymaktadır:

‘‘Dımaşklı Vezir Hafız Ebu Ali Hasan bin Mesut, şeyhlerin kendisine şunları söylediğini aktardı: ‘İslam’ın üç tane ziyneti vardır: Birincisi, Mekke’de teravih namazı kılmak ve her iki rekat arasında kabeyi yedi kez tavaf etmektir. İkincisi ise cuma günü Mansur Camii’nde³⁶⁹ toplanmaktır. Çünkü çok sayıda insan bu camide toplanırdı ve cuma günleri girişine büyük bir pazar açılırdı.

Üçüncüsü de Tarsus’ta bayram günüydü. Çünkü Tarsus, sugur bölgesiydi ve halkı bayram günlerinde süslenir, güzel silahlar ve atlarla dışarı çıkarlardı. Böylece kâfirler bu durumu öğrenir ve Müslümanlarla savaştan kaçarlardı.’’’³⁷⁰

Başka bir paragrafta Kadı Tarsusî Tarsus’un önemi hakkında şunları anlatır:

‘‘el-Haris bin Hammam, babasının hacdayken hacıların memleketleri hakkında konuştuklarına denk geldiğini söyledi. Hacıların Basra ve Kûfe hakkında anlattıklarından sonra el-Hammam’ın babası dedi ki: ‘Şam, kadınlar meclisinde bir gelindir.’ Bu özelliği Müslümanlar Tarsus’a sahip olmadıkları dönemde Şam’a atfetmişlerdi. Ne zamanki Tarsus minberlerinde halifelerin hutbeleri okundu ve Tarsus cihat ve ilim bölgesi oldu, işte o zaman herkes ‘Şam, kadınlar meclisi; Tarsus onların içinde bir gelindir.’ dedi.’’’³⁷¹

Kadı Tarsusî başka bir sugur şehri olan Antakya hakkında şunları yazmıştır:

‘‘Ata’a, İbnu’l-Abbas’tan şöyle rivayet etti: ‘Peygamber Efendimiz’in(s.a.v.) yanında oturuyordum. Temim ed-Darî huzuruna geldi. Allah Resûlü ona nereden geldiğini sordu. O da Şam’dan geldiğini söyledi. Temim dedi ki: ‘Ey Allah’ın Elçisi, Şam bölgesinde Antakya’dan daha iyi ve daha güzel bir şehir görmedim. Ama çok yağmurlu bir şehirdir.’ Resûlullah şöyle dedi: ‘Bunun nedenini biliyor musun?’ Temim dedi ki: ‘Allah ve Resûlü bilir.’ Bunun üzerine Peygamber Efendimiz şöyle dedi: ‘Bir dağ var, o dağda mağara var, bu mağarada Musa’nın(a.s.) asası ve bazı levhalar var. Süleyman(a.s.) sofrası ve İdris’in(a.s.) mürekkebi var. Burası Şuayb’in(a.s.) bölgesi ve Nuh’un(a.s.) sığınağıdır. Doğu, batı, güney ve kuzey bulutları, bereketini önce bu mağara ve civarına indirdikten sonra dünyanın diğer yerlerine yağmur yağar. Ehlibeytimden adı adıma, babasının adı babamın adına uyan bir adam buradan çıkmadan ne saatler ne geceler ne de günler geçmeyecektir. O gelince bu mağaradaki her şeyi çıkarır ve zulüm ve adaletsizlikle dolu dünyayı doğrulukla doldurur.’’’³⁷²

³⁶⁹ Mansur Camii’nin nerede bulunduğu dair bir bilgi kitapta verilmemiş olmakla birlikte, bu caminin Bağdat’ta 8.yy’da sarayın yanında Halife Mansur tarafından inşa ettirilen Mansur Camii olma ihtimali yüksektir. Mansur Camii 807 yılında Harun Reşid tarafından yıktırılarak tuğlalarla yeniden inşa ettirilmişti. Cami daha sonra 875, 893 ve 915 yıllarında tadilat görmüş ve Abbasiler döneminde Bağdat’ın en büyük camisi olma özelliğini korumuştur. 1285 yılında sel baskınına uğrayan camii Moğol saldırılarına rağmen ayakta kalabilmeyi başarmıştır. Mansur Camii’nde o dönemde ayın son cumasında namaz kılanların sayısı 64000’i bulmaktaydı.(Ed-Dûrî, A. (1991). Bağdad. TDV İslam Ansiklopedisi, (C. 4, s. 441-442). Ankara: TDV Yayınları.)

³⁷⁰ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 40.

³⁷¹ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 40.

³⁷² Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 51.

‘‘Yusuf el-Aclî İbnu Hureyre’den şöyle rivayet etti: ‘Allah Resulü(s.a.v.) buyurdu: ‘Düşman ile sınır olan ve bölge sakinlerinin daima savaşa hazır olduğu dört önemli ribat şehri vardır. İkiisi geline benzetilen, Askalan ve İskenderiye’dir. Üçüncüsü ise Antakya’dır.’ Sonra dedi ki: ‘Bir grup melek Antakya, Dımaşk ve Talkan bölgesinde Yecüc ve Mecüc’ü çıkarıncaya kadar savaşmaya devam ediyorlar. Dördüncü yer ise Dımaşk’tır.’’’³⁷³

‘‘Ebu Said el-Hudri ve Ebu Hureyre Resulullah’ın (s.a.v.) şöyle dediğini duydular: ‘Bir gece gökyüzüne gittim ve orada beyaz bir kubbe gördüm. Bu kubbeden daha iyi bir kubbe daha önce görmemiştim. Etrafında buna benzer birçok kubbe vardı. Cebrail’e dedim ki: ‘Bu kubbeler de ne?’ O da cevap verdi: ‘ Bunlar senin milletinden olan ehl-i sugurdur.’ Dedim: ‘Bu beyaz kubbe nedir? Ondan daha iyisini göremedim.’ Dedi ki : ‘O sugurların anası olan Antakya’dır. Antakya’nın sugurdaki fazileti cennet bahçelerinden Firdevs’in fazileti gibidir. Oranın sakinleri Ma’mur Evi’nin³⁷⁴ sakinleri gibidir. Antakya’da İslam ümmeti toplanır. Orası İslam ümmetinden oluşan bir kalkan, sığınak ve direnme bölgesidir. Orada bir gün ibadet etmek, bir yıl ibadet etmek gibidir. Milletimizden her kim orada ölse, Allah kıyamet gününde ona mücahitlerin ecrini yazar.’’’³⁷⁵

Sugur şehirleri arasında Massisa şehri hakkında Kadı Tarsusî’nin yazdıkları diğer şehirler gibi pek övgü dolu şeyler değildir. Bu şehrin o dönem insanları üzerinde kötü anıları ya da izlenimleri olmasından olsa gerektir ki, şehir hakkında bir çok batıl inanç ortaya çıkmıştır. Bunları Kadı Tarsusî’nin şu sözlerinden anlamaktayız:

‘‘Ali bin Abdullah’ın şöyle dediğini duydum: Massisa’da Yusuf bin Esbat³⁷⁶ vesvese hastalığına yakalandı ve sağlıklı olana kadar tedavi gördü.

Ebu’l-Kasım Yahya bin Abdu’l-Baki dedi ki: ‘ Bu sebeple hikmet sahibi insanlar, ‘Uzun bir süre oruçlu iken Ceyhan Nehri’nden su içmek, vesveseye sebep olur.’ diyorlar.’’’³⁷⁷

İbnu’l-Adim ise eserinde şöyle diyor: ‘‘Ülkelerin doğalarının harikaları hakkında bazı kitaplar okudum. Orada şöyle yazıyordu: ‘Massisa’da kim az aylarında çok oruç tutarsa siyah bir şeyin sadırısına uğrar. Belki de cindir.’’’³⁷⁸

Görüldüğü gibi insanlar arasında belki de Yusuf bin Esbat’ın hastalığı metafizik olaylarla açıklanmaya çalışılmıştır.

³⁷³ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 51-52.

³⁷⁴ Meleklerin tavaf ettiği kâbe gibi kutsal bir ev.

³⁷⁵ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 52.

³⁷⁶ Antakya’da yaşayıp, 811 yılında ölen bir hadis, fıkıh ve kıraat âlimidir.

³⁷⁷ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 52-53.

³⁷⁸ Siyerü’s-Sugur (Mustafa, 1998): 53.

Massisa hakkında Kadı Tarsusî şunları da yazmıştır: “Çok fazla karpuz vardır ama tatlısı azdır. Muhammed bin İsa'nın Ali bin Bekkar'a şunları söylediğini duydum: 'Biz Massisa Kalesi'nin dört yüz yiğidi arasındaydık. Gaza yapmak için atları nalladığımız zaman, Konstantin'in askerleri telaşa kapılırdı.’”³⁷⁹

Adana hakkında İbnu'l-Adim Belazurî'den şöyle naklediyor, diyor ki:

“810 yılında Adana'yı Ebu Süleym Farac el-Hadim inşa etti. Burada sağlam binalara ve kaleler yaptıktan sonra Muhammed bin Reşid'in emriyle Horasan ve diğer bölgelerden buraya askerler yerleştirdi. Seyhan Sarayı'nı da onardı. 809 yılında Reşid Allah'ın rahmetine kavuşmuştu. Bu işleri de Ebu Süleym'e devretmişti. Ebu Süleym'in Antakya'da evi vardı. Kendisi ve diğer hadimler Mehdi'nin emrile sugura yerleştiler. Bu hadimlerin çoğu Horasan'dan gelmişlerdi.”³⁸⁰

Kadı Tarsusî Horasan'dan bölgeye getirilenlerin sayısı hakkında şunları söylemektedir: “Ebu Süleym, Mehdi'nin dostu Hüseyin, Ebu Ma'ruf ve Beşar da dâhil olmak üzere sayıları dört bini buluyordu.”³⁸¹

Kadı Tarsusî İklikiyye olarak adını yazdığı Kilikya şehri hakkında şöyle yazmıştır:

“947 yılında Ebu'l-Hasan Ali bin Cafer bin Ukbe el-A'rabi'nin şöyle dediğini duydum: 'Büyüklerimiz şunları söyledi: 'İklikiyye, sugur şehirleri arasında İslam'dan önce bilinen ilk şehirdir. Bu şehir Roma âlimlerinin şehri idi.' Bu şehrin kalıntıları Massisa'dan Adana'ya giden yolun sağında, iki mil ötede bulunmaktadır.’”³⁸²

Sugur bölgesinde şehirlerin yanında uzak mesafelerdeki kalelerde önemli bir yere sahipti. Kadı Tarsusî bu kaleler hakkında da bilgi vermiştir.

Uzun bir süre Suguru'ş-Şam 'da valilik görevi yapan Sabit bin Nasr bin Malik bin Avz el-Huzzaî, 808 yılında bir kale inşa ettirmişti. Bu kale hakkında Kadı Tarsusî şunları aktarıyor:

“Sabit sugur bölgesinde ünlü bir adamdı. Büyüklerimizin dediğine göre, sugur topraklarında cihat diye bir şey bilinmezken yani Tarsus, Adana ve Ayn Zerbe daha inşa edilmemişken, Sabit bin Nasr Kalesi Emeviler'in son ve Abbasiler'in ilk

³⁷⁹ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 53.

³⁸⁰ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 53.

³⁸¹ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 54.

³⁸² Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 54.

dönemlerinde inşa edildi. Kaleden 400 erdemli süvari çıkardı. Gaza ve cihat için atları nalladıkları zaman, Konstantiniyye generallerinin kaline korku ve kaygı düşerdi. Merhum Emiru'l-Mü'minin Mehdi gaza yaptığı sırada orada ne Tarsus ne Adana ne Ayn Zerbe vardı. Bu kaleden başka bir şey yoktu."³⁸³

"Ebu'l-Kasım Yahya bin Abdu'l-Baki dedi ki: 'Sabit bin Nasr Kalesi, Rum'la mücadele eden mücahit askerler ile doluydu. Onlardan biri olan Süfyan es-Sevri'nin efendisi, Yusuf bin Esbat sürekli oruç tutuyordu, sonunda da vesvese hastalığına yakalandı.'"³⁸⁴

"Toprak sahibi Ali bin İshak, Ebu Abbas bin Abdus'un şöyle dediğini duymuş: 'Müslümanların fethinin başlangıcında Sabit bin Nasr Kalesi'ne çok sayıda asker yerleştirildi. Massisa'da çok sayıda gaza ile cihat gerçekleştirdiler ve yiğitlikleriyle Rumları bunalttılar. Aralarında Yusuf bin Esbat, Ali bin Bekkar, daha sonra İbrahim bin Ethem, Abdullah bin Mübarek, Ebu Muaviye el-Esved... Zaman geçtikçe sayıları arttı. Tarsus'a gelindiğinde sayıları sayılamayacak hale geldi. Hepsi erdemli ve mücahit insanlardı.'"³⁸⁵

Acif Kalesi hakkında Kadı Tarsusî şunları söylemiştir:

"Bu kale, en büyük komutanlardan biri olan Acif bin Anbese'ye atfedilmiştir. Yiğit bir komutandı. Me'mun'un komutanlarından biri idi ve onunla birlikte Rum topraklarına girmişti.

Bu kalede bir emir, dört süvari ile üç gardiyan, üç muhafız ve bir hatip vardı. Emir'e on dinar, her bir süvariye iki dinar, gardiyan ve muhafızlardan her birine bir dinar ve hatibe de iki dinar verilirdi.

Kaledeki Vasıfî kulesine sekiz adam yerleştirilmiştir. Başlarındaki komutana dinar ve dinarın altıda biri, adamlarına da bir dinar veriliyordu.

El-Menşa kulesinde altı adam vardı. Başlarındaki komutana dinar ve dinarın altıda biri, adamlarına da bir dinar veriliyordu.

Makta' kulesine on beş adam yerleştirilmişti. Başlarındaki komutana dinar ve dinarın altıda biri, adamlarına da bir dinar veriliyordu.

El-Cezirî kulesinde yedi adam bulunurdu. Başlarındaki komutana dinar ve dinarın altıda biri, adamlarına da bir dinar veriliyordu."³⁸⁶

Kadı Tarsusî iyi bir hatip ve tanınmış bir mücahit olan Şakir bin Abdullah Ebu Hasan el-Massisi'ye atfedilen Şakir Kalesi'nin sadece adını zikretmekle kalmıştır.³⁸⁷

³⁸³ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 55.

³⁸⁴ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 55.

³⁸⁵ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 55.

³⁸⁶ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 56.

Başka bir kale olan Cevzat Kalesi hakkında şu bilgiler mevcuttur:

‘‘Kale ile Tarsus arası 8 fersahtır. Tarsus ile Bedendun arasında yer alırdı. Kale ile Bedendun arası 12 mildi. Bilinen güçlü bir kaledir.

Bu kale bir emir, bir naib, bir hatip ve bir imam, bir hamamcı, bir kâtip, bir postacı, bir zurnacı ve muhafızlardan ibarettir. Bu kalenin kıyısındaki dağda üç mil boyunda ve bir mil genişliğinde iyi cevizler veren ağaçların olduğu bir orman vardı. Hasat zamanı güvenilir muhafızlar hariç, emir ve adamları cevizleri toplamak için çıkarlardı. Günlerce ağaçları silkelerlerdi. Sonra cevizler sayılırdı. Her on bin cevizden bini valiye, geri kalanları ise dağıtılmak üzere Cevzat Emiri'ne giderdi. Bir hasat döneminde beş yüz binden fazla ceviz toplanırdı.

Erişebildikleri her ağaca ve dala uzanırlardı. Herkesin evi cevizle dolardı ve cevizlerden bir miktar kış için saklanırdı. Bir miktar Tarsus'a, dost ve akrabalara hediye edilirdi. Bazılarını toprağa vermek için ayırırlardı. Fazla olanları da satarlardı.

Bu dağda şahinlerin yuva yaptığı özel ağaçlar vardı. Kale halkı bu uvadaki yavruları alıp evcilleştiriyorlardı. Sonra da Tarsus'a götürüp satıyorlardı. Orada 150 dirheme satılıyordu, satışta becerikli olanlar ise 500 dinara hatta daha pahalıya bile satabiliyorlardı

Dağda şifalı bir mantar olan 'garikûn' adında bir mantar vardı. Bu mantar buradan birçok yere götürülürdü. Kalede 30 yıl boyunca cihat yapan Eftes olarak bilinen Ebu Muhammed Abdullah bin Ebi Mervan el-Ma'danî bana dedi ki: 'Bir grup gezmeye çıktıkları vakit, birisi garikûn mantarı buldu. Kopardı ve peştemalin içine koydu. Daha sonra ondan su çıktığını gördü. Sıkıp geri kalan suyu da çıkardılar. Daha sonra onlardan biri bu suya ekmeğ bandı ve ekmeği yedi. Garikûn bu şekilde yenildiği zaman zehre dönüşüyordu. Ekmeği yiyen kişi zehirlendi ve arkadaşları Cevzat'a onu sedyyle taşıdılar. Orada tedavi görünce iyileşti ve garikûnların hepsini sattı.'

Bu kale Müslümanların eline geçtikten sonra hiç çiğnenmemişti. Müslümanlar orada olduğu sürece hiçbir düşman bu kaleye giremezdi. Burada sadece güçlü, cesaretli, kılıç, mızrak, ok gibi silahları kullanabilen, at üstünde ok atabilen, mert ve kırk yaşını geçmemiş olan erkekler bazen asker olarak bazen de görkemli savaş kıyafeti ve mükemmel silahlar ile korkusuz bir komutan olarak gazaya ve cihada çıkarlardı.’’³⁸⁸

3.8. Kadı Tarsusî Tarafından Toplanan Şiirler

‘‘Şiir Arap'ın arşividir.’’ Sözüden anlaşılacağı üzere Araplar için tarih düşmede, zaferleri ve hezimetleri anlatmada çok önemli bir yere sahip olan şiir, sugur bölgesindeki olayları ve şahısları aktarmada da kullanılmıştır.

³⁸⁷ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 56.

³⁸⁸ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 56-58.

Yakut el-Hamevî ve İbn Asâkir'in eserlerinde el-Aclî, el-Karacî ve Kadı Ebu Amr gibi farklı isim ve künyelerde karşılaştığımız Kadı Tarsusî'nin muhaddis, hukukçu ve devlet adamı gibi vasıflarının yanı sıra edebiyatçı ve şiire meraklı bir kişilik olduğunu görmekteyiz. Kendisinin döneminin şairlerinden aktardığı şiirlere de bu başlık altında kısaca değineceğiz.

‘‘Ma’arratu’n-Nu’mân Kadısı Ebu Amr Osman bin Abdullah et-Tarsusî’nin kitabında Ebu Hasan Muhammed bin İsa en-Nemî el-Irakî el-Yeşkerî’nin Emir Ebu İshak bin Ali bin İbrahim bin Yusuf el-Fıssis et-Tenuhî için yazdığı övgü şiirini okudum. İlk bölümde:

‘Sadece ayrılık günü için tuttum gözümdeki yaşı, / Kavuşana kadar dinmedi gözümün yaşı,

Damarlarımdaki kanla karışmayınca gözyaşlarım, / Diyemem, gerçekten seviyorum.

Bir vadi oluşur göz pınarımla, / Kanlar süzülür gözyaşım.

‘Parlak yıldız çıkmadıkça, / Hiçbir bela çıkmaz.

Sahra toprağı her uyandığında / Yatırmak isterdi toprağını ovada...

Kimseizin başına felaket gelse / Ateş suyu ile bertaraf edilir.

Zaman kendiliğinden geçer, / Yaşam ve geçim kaynağı ondan olur.’

‘Ulu Emir Yakup ile / Boylu poslu yüce İshak ile

Asaletli ve âlicenap ile / Güçlü ve cömert oğlan ile

Engin deniz ve sahilindeki hurma bahçesiyle / Aziz halkın lideri ile

Bir gün savaş alevlendiğinde / Ve yarın ölüm, tabanı sarınca

Kişi kılıçla evlenir. / Boşandığında kılıcına başını feda eder.

Ellerinde mızrakları görüldüğünde / Savaş dansı yaparak giderler.’

‘Ali, Fıssis, Fehm ve Tenuhî! / İrfan ve gurur kaynağı idi onlar...

Onun nesli, bir şafak vakti / Güneşin ışığını gizler.’

‘Geceler gündüz olursa / Dolunay gün ışığında kaybolmaktan korkmamalı.

Bulutlar birgün şişerse / Heyecanlanır ve toprağın dirilişini kutlarız.

Asrın edepli kralı, / İşte o gün ihsanla karşılar herkesi.

O gün kerem nişanları artar. / Boyunlara gerdanlık olur.'

'Kalbin ve iç dünyanın kapısı sensin. / Kapalı kapıların anahtarı sensin.

Şam üzerindeki rahmet bulutu sensin. / Irak topraklarına kadar etki eden sensin.

'Deniz' dedi, imam seni çağırırken, / Ama senin suyun tatlıdır, berrak olan sensin.

Herkes senden içer, / Ma'ad Ebu Temmim senin için bir saki,

Ezelden beri var olan boşluğu / İlim ile süsleyen sensin.'

'Fissis inşa etti yüce bir nesil, / Dolunay oldular gökte hiç bitmeyecek,

Hala aramızdadır o nesil, / Şahsiyetleri baki kalacak.'

'Nemi'ye öyle muazzam bir şey geldi ki; / Bulutlar kadar geniş,

Sırtında ilim taşıyan bir şeydi, / İslam'daki değeri şahaneydi.

Anlamli, latif bir eş gibi / Muazzam akıl sahibi, mantık sahibi

Andolsun babama çok yedirdi. / Sıcak soğuk süt içirdi.

Bana tarif et deseler, derdim: / 'Erişkini süttten kesilmiş bebek yerine koyma misali',

Koruduk gecenin şerrinden / Kurtardı onu kardeşi İbrahim.

Zaman kahkaha attığında ona geldik. / Zaman kötülük ettiğinde de ona geldik.

Büyüdük ona geldik, donattı. / Bulduk rahatı ve refahı...'

'Makberde ayrılırken okuduk / Hayır sözleri ve ilmi...' "

Kadı Tarsusî, Tarsus'tan yolculuğunu, şehre özlemini ve Tarsus'taki mücahitlerin durumlarını anlatırken şöyle diyor:

'Milletim onlardan ayrılmamdan bahseder, / Evimi ve malımı terk etmemden...

Ey ulu Sicistan Türklerinden mücahit! / Malım ve evim yoldan sapanların elinde.

Kaçarak kötü bedel ödedim ben / Zernec şehrine geldim.

Fazl ve cihat toprağı Tarsus / Abitlerin sonsuz arzusudur.

Benim beldem omzumdaki şalımdır. / Evim ve Reşat madenimdir.

Sakinleri cesur, gözü pektir, / Erkekleri savaşta aslandır.

Orta yaşlısı sütun gibi kararlıdır sorunlarda, / Şeyhlerinin belgedir sözleri...

Halkı fazilet ve sünnet ehlidir. / Toprağı garipler ve göçebeler için cennettir.

Peygamber sevgisi olmasaydı, / Allah onlara cennet yolunu göstermezdi.

Hakikatleri savunurken baş döndürdüler, / Her yere saçtılar nurlarını,

Mızrakla düşmanı deldiler, / Beyanlarıyla göz açtırdılar.

Bıçaktan keskin sert mızraklarıyla / Siyah ruhları koparttılar.

Karanlıkta sabaha kadar süzıldüler, / Gizlice gaza için Rum topraklarında...

Giyinip kuşanır süslenirler / Hayatın güzelliklerini sonuna kadar yaşarlar.

Askerlerin arasında değil, / En önde giderler gaza zamanında...

Onları görürsün saldırı sabahı, / Yavrularıyla oynayan aslanlar misali.

Arap atları ve asil atlar üstünde / Bozkırlarda kartal gibi uçarlar.

Savaşta her taraftan gelirler meşale misali / Gece karanlığında dolunay kadar cazipler.

Ayaklarında halhal var, / Bir an bile savaşlarda korkmadılar.

Onlarla diyarlar aşıyor. / Onlarla düşmanlarla savaşılıyor.

Atlarla çarpışır toz duman ederler. / Esir ve ganimet taşırlar.

Sıra halinde kendinden emin / El ele verir ilerlerler...

Düşman kaçmasın diye / Yarış atı gibi birbirleriyle yarışırlar.

Kalp havuzunda su içiyorlar. / Mızrak ve mancınıklara üzüliyorlar.

Bayırda çoban havuzunda su içer / Kıyısından güzel ceylanlar misali

Yerdeki etten engeller yürümesini zorlaştırır. / Sırtındaki ağırlık kaysa bile düzleştirir.”

Tarsus'ta yaşamış olan zahit ve mücahitleri Kadı Tarsusî şöyle betimliyor:

“Erkekleri hepsi bir / Allah'ta dayatma hakları var.

Her ırktan insanların olduğu yer / Onlar dünyanın nimetlerini sever.

Karşılaşınca selam verirler, / Karanlığın şerrinden kurtarırlar.

Gündüzleri oruç tutarlar, / Geceleri ibadet ederler.

Bazen ağlarlar, tasalanırlar / Hesap günü korkusundan...

Bazen tilavet ederler / Allah onları bağışlasın diye...

Ve bazen Romalıların topraklarını işgal ederler, / Allah yolunda ölmeyi umarak.

Derler ki: 'Keşke toz olup topraklarına karışıp / Onları oracıkta ellerimizle öldürsek.'

،389

³⁸⁹ Siyerü's-Sugur (Mustafa, 1998): 65-71.

4. SONUÇ

Tarsus, 711 tarihinde İslam orduları tarafından fethedilmiş, 965 yılında Nikephoros Phokas'ın seferiyle tekrar Bizans'n eline geçmişti. Şehirdeki Müslüman ahalinin büyük bir kısmı farklı şehirlere göç etmek zorunda kalmış, böylece şehirdeki Müslüman nüfus yok denecek kadar azalmıştı. Müslümanların Tarsus'u kaybetmesiyle Araplar'ın Anadolu fetihleri ve seferleri de tamamen sona ermişti.

Arapların Anadolu fetih ve seferlerinden bahsederken Tarsus'un adını birçok kez zikretme gereği duyan Ortaçağ İslam kaynakları 965 seferinden sonra sessizliğe bürünmüş ve uzun yıllar Tarsus'tan bahsetmemişlerdi. "Siyeru's-Sugur" adlı kitap ve yazarı Kadı Tarsusî, Tarsus'un bu sıkıntılı zamanlarından ayrıntılı olarak bahsetmiş olup, şehrin sosyal ve kültürel açıdan tarihini de bizlerle paylaşmıştır. Tarsusî'nin eserinde şehirde yaşamış insanların adları zikredilmiş olup, halkın batıl inançlarına kadar her türlü unsuru aktarılmıştır. Kitabın içerisindeki şahısların kim oldukları ve yaşantıları hakkında ayrıntıya yer verilmese de bu eserin çevirisinin gelecekteki araştırmalara da yön verecek olması düşünülmektedir. Zira Şakir Mustafa'nın seksen sayfada topladığı "Siyeru's-Sugur" eserinin detaylı bir incelemesinin yapılması uzun yıllar sürecektir yoğun bir gayret gerektirecektir.

Kadı Tarsusî'nin ve eserini ithaf ettiği İbnu'l-Furat el-Akulî'nin hayat hikâyesi de oldukça ilginç olup, X. yy'ın siyasal mücadelelerine ve taht kavgalarına da ışık tutmaktadır.

Kadı Tarsusî ve İbnu'l-Furat'ın ölümü sırasında tarihler artık XI. yy'ı gösterecekti. Bu yüzyılda Bağdat'taki Abbasi Halifesi otoritesini tamamen kaybetmiş, Büveyhîler'e karşı Selçuklu Sultanı Tuğrul'dan yardım beklemişti.

Dandanakan Savaşı'nı kazanarak Türk-İslam dünyasının lideri olan Sultan Tuğrul, 1055 yılında ordularıyla Bağdat'a girerken, depdebeli bir karşılama töreniyle şehir halkı tarafından karşılanmış ve halife tarafından "Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı" ünvanı ile taltif edilmişti.

Tarihler 1071'i gösterdiğinde Anadolu'daki İslam fütuhata yerini tamamen Türk Milleti'nin kılıçlarının gölgesine bırakacak, Türk Milleti'nin gönlündeki "kızılelma ülküsü" Anadolu aşk ve irfanı ile birleşerek kılıçların sertliğini yumuşatacaktı.

Müslümanların ‘’şehirlerin içinde bir gelin’’ dediği ve Araplar’ın yaklaşık iki yüz elli yıl süren Anadolu fütuhâtının merkez üssü olan Tarsus, 1082 yılında Anadolu Selçuklu Devleti’nin kurucusu Süleyman Şah tarafından tekrar fethedildiyse de Haçlı Seferleri sonucu 1097’de geri alınmıştı.

1266 yılından itibaren Memluk Sultanı Baybars’ın talimatıyla Tarsus’a tekrar akınlar başlamış, son olarak 1360 yılında Tarsus’a, Memluklerin Halep emiri Baktömür el-Harezmî tarafından Türk-İslam damgası bir daha çıkmayacak şekilde vurulmuştu. Bu tarihten sonra Oğuzlar’ın ‘’Üç ok’’ koluna mensup boy ve aşiretler tarafından şehir hızla Türkleştirilmişti.

KAYNAKÇA

- Abu'l-Farac, G. (1945). *Abu'l-Farac Tarihi*. (C.1.). (İkinci Baskı). (Çev. Ömer Rıza Doğrul). Ankara: TTK Basımevi.
- Ağarı, M. (2006). İslam Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı. *AÜİFD*, 2(47), 195-214.
- Ağırakça, A. (2000). İhşidiler. *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (C. 21, s. 551-553). Ankara: TDV Yayınları.
- Akyol, E. (2017). *Seyfu'd-Devle ve Bizans'la Mücadele*. (Birinci Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi, 92.
- Apak, A. (2011). *Anahatlarıyla İslam Tarihi(2)(Hulefâ-i Raşidîn Dönemi)*. (Altıncı Baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Apak, A. (2011). *Anahatlarıyla İslam Tarihi(4)(Abbasiler Dönemi)*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Avcı, C. (2003). *İslâm-Bizans İlişkileri*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Avcı, C. (2009). Sugûr. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 37, s. 473-474). Ankara: TDV Yayınları.
- Bahadır, G. (2011). Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı. *AÜDTCFD*, 28(46), 163-178.
- Bahadır, G. (2011). Anadolu'da Bizans-Sasani Etkileşimi(IV.-VII. Yüzyıllar). *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(1), 717.
- Balçık, S. (2011). *Sebep ve Sonuçlarıyla Mûte Savaşı*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Barthold, W. (1984). *İslâm Medeniyeti Tarihi*. (Altıncı Baskı). (Çev. M. Fuad Köprülü). Ankara: Arisan Matbaacılık.
- Belâzurî. (2002). *Fütuhu'l-Buldan*. (İkinci Baskı). (Çev. Mustafa Fayda). Ankara: TTK Basımevi.
- Belge, B., Aydınoglu, Ü. (2017). Bir Planlama Altlığı Olarak; Roma Dönemi Tarsus Kenti Mekansal Yapısına İlişkin Değerlendirme. *Megaron*, 12(3). 464-465.
- Bilgili, A. İ. (2011). Tarsus. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 40, s. 111-113). Ankara: TDV Yayınları.
- Bosworth, C.E. (1992). The city of Tarsus and The Arab-Byzantine Frontiers in Early and Middle Abasid Times. *Oriens*, 33(1), 268-286.

- Bosworth, C.E. (1993). Abû' Amr' Uthman al-Tarsusî's Siyar al-Thughûr and the last years of Arab rule in Tarsus(fourth/tenth century). *Graeco-Arabica*, 5, 183-95.
- Brockelmann, C. (1964). *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*. (İkinci Baskı). (Çev. Neşet Çağatay). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Can, U. (2018). 1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği'nde Yermük Savaşı(636)-İlgili Kısımın Tercüme ve Tahlili. *The Journal of Mesopotamian Studies*, 3(1).
- Clot, A. (2007). *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*. (Birinci Baskı). (Çev. Nedim Demirtaş). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Daryal, A. M. (1999). *İslâm'ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açısından Tahlili*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Demirci, M. (2003). İslam'da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri. *İstem*, 1(2), 129-146.
- Dikyol, D. (2016). Antik Yunan'dan Bir Eğitim Modeli: Sparta. *Mediterranean Journal of Humanities*, 6(2), 189-207.
- Duman, İ. S. (2004). *Emeviler'de Sosyal Hayat*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Durant, W. (1981). *İslâm Medeniyeti*. (Birinci Baskı). (Çev. Orhan Bahaeddin). İstanbul: Kervan Kitapçılık A.Ş.
- Elçibey, E. (1997). *Tolunoğulları Devleti(868-905)*. (Birinci Baskı). (Haz. Fazil Gezenferoğlu). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- El-Hamevî, Y. (1993). *Mu'cemu'l-Buldan*. (C.4). (Birinci Baskı). Beyrut: Daru Sadır.
- Erkan, A. (2012). *El-Beyan / Arapça Türkçe Büyük Sözlük*. (İkinci Baskı). İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Ezdî, Ali bin Zafer. (2011). *Hamdaniler Diyar-ı Bekir, Halep ve Musul'da Hüküm Sürmüş Bir İslam Emirliği*. (Birinci Baskı). (Çev. Mehmet Akbaş). İstanbul: Ravza Yayınları.
- Gökhan, İ. (2013). Harun Reşid ve Oğulları Döneminde Tarsus(786-842). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 195-214.
- Güçlüay, S. (2013). Bizans İmparatorluğu'nda Toprak Sistemi İçerisinde Thema'lar(IV-VII. Yüzyıllar). *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*. 10(1). 63-90.
- Günaltay, M. Ş. (1991). *İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler-*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2001). *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*. Ankara, 38.

- Halife bin Hayyât. (2001). *İslâm Tarihinin En Güvenilir Kaynağı Tarihu Halife b. Hayyât*. (Birinci Baskı). (Çev. Abdulhalik Bakır). Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Hinz, W. (1990). *İslam'da Ölçü Sistemleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Honigmann, E. (1970). *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*. (Birinci Baskı). (Çev. Fikret Işıltan). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Huart, H. (1948). Fersah. *MEB İslam Ansiklopedisi*, (C. 40, s.574). İstanbul: Milli Eğitim Vakfı Basımevi.
- İbn-i Haldûn. (2004). *Mukaddime*. (Birinci Baskı). (C.1.). (Çev. Halil Kendir). İstanbul: Yeni Şafak Kültür Armağanı.
- İbn Hurdazbih. (2008). *Yollar ve Ülkeler Kitabı*. (Çev. Murat Ağarı). İstanbul: Kitabevi.
- İbn Asâkir. (1995). *Tarihu Dimeşk*. (Birinci Baskı). (Der. Amr bin Garrame el-Umrevî). Şam: Daru'l-Fikr.
- İbn Hallikan. (1970). *Vefayatu'l-Ayan*. (C.3). Beyrut: Daru Sadr, 421-429.
- İbn Kesir. (2017). *Büyük İslam Tarihi el-Bidaye ve'n-Nihaye*. (C.10-11). (Birinci Baskı). (Çev. Mehmet Keskin). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbnu'l-Adîm. (1988). *Bugyetu't-Taleb fi Tarihi Haleb*. (Birinci Baskı). (Der.Süheyl Zekkar). Şam: Daru'l-Fikr.
- İbnu'l-Esir. (1991). *İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*. (C.2-4). (Çev. Beşir Eryaysoy). İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnu'l-Esir. (1991). *İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*. (C.6). (Çev. Abdullah Köşe). İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnu'l-Esir. (1991). *İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*. (C.7-8). (Çev. Ahmet Ağırakça). İstanbul: Bahar Yayınları.
- Kahraman, S. A. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine*. (Dokuzuncu Kitap). (C: 1). (Birinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 353.
- Karaarslan, N. (1997). Hamdanîler. *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (C. 15, s. 446-447). Ankara: TDV Yayınları.
- Kayaoğlu, İ. (1985). *İslâm Kurumları Tarihi*. (İkinci Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Keçiş, M., Güneş, C. (2018). Bizans'ın Anadolu'daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Problemler, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 19(43), 95-108.

- Koprıman, K. (1992). Tolunoğulları. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Ansiklopedisi İçinde*. (C.6). İstanbul: Çağ Yayınları, 56.
- Kurt, M. (2015). M.Ö. VI.-V. Yüzyıllarda Kilikya Bölgesi: Küresel Güçler ve Syennesis Krallığı. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, 306-311.
- Lendering, J. (2009). *Büyük İskender*. (Birinci Baskı). (Çev. Burak Sengir). İstanbul: Kitap Yayınevi, 110-111.
- Mateos, U. (2000). *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. (3.Baskı). (Çev. Hrant B. Andreasyan). Ankara: TTK Basımevi.
- Mesudî. (2011). *Muruc ez-Zeheb*. (İkinci Baskı). (Çev. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Mustafa, Ş. (1998). *Bekaya Kitabı Siyeri's-Sugur*. (Birinci Baskı). Şam: Daru Talas Li'd-Diraseti ve't-Tercümeti ve'n-Neşri.
- Müneccimbaşı, Ahmet bin Lütfullah. (2017). *Camiu'd-Düvel Hamdâniler Musul ve Halep Emirlikleri*. (Birinci Baskı). (Çev. Ömer Tellioglu). İstanbul: Kitabevi.
- Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans Devleti Tarihi*. (Yedinci Baskı). (Çev. Fikret İşıltan). Ankara: TTK Basımevi.
- Öz, H. (2007). *Tarsus Tarihi*. (Birinci Baskı). Mersin: Tarsus Belediyesi, 14.
- Özaydın, A. (2000). İbnü'l-Furât el-Âkûlî. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C.21, s. 46-47). Ankara: TDV Yayınları.
- Özaydın, A. (2009). Seyfü'd-Devle el-Hamdânî. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 37, s. 35-36). Ankara: TDV Yayınları.
- Paydaş, K. (2012). Emeviler ve Abbasiler Döneminde Önemli Bir Sugur Şehri Tarsus. *AÜDTCFD*, (51) (Kontrol No: 370138).
- Ramsay, W. M. (2000). *Tarsus: Aziz Pavlus'un Kenti*. (Birinci Baskı). (Çev. L. Zoroğlu). Ankara: TTK Yayınları.
- Say, Y. (2009). *Türk-İslam Tarihinde ve Geleneğinde Seyyid Battal Gazi ve Battalname*. (Birinci Baskı). Ankara: Sistem Ofset Matbaacılık.
- Seyithanoğlu, K., Çelebi, A. R., Hurşıtoğlu, A., Vakkasoğlu, V. (1986). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. (C.3.). (Red. Hakkı Dursun YILDIZ). İstanbul: Çağ Yayınları.
- Seyyid, E. F. (1995). Fâtımîler. *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (C. 12, s. 237-240). Ankara: TDV Yayınları.

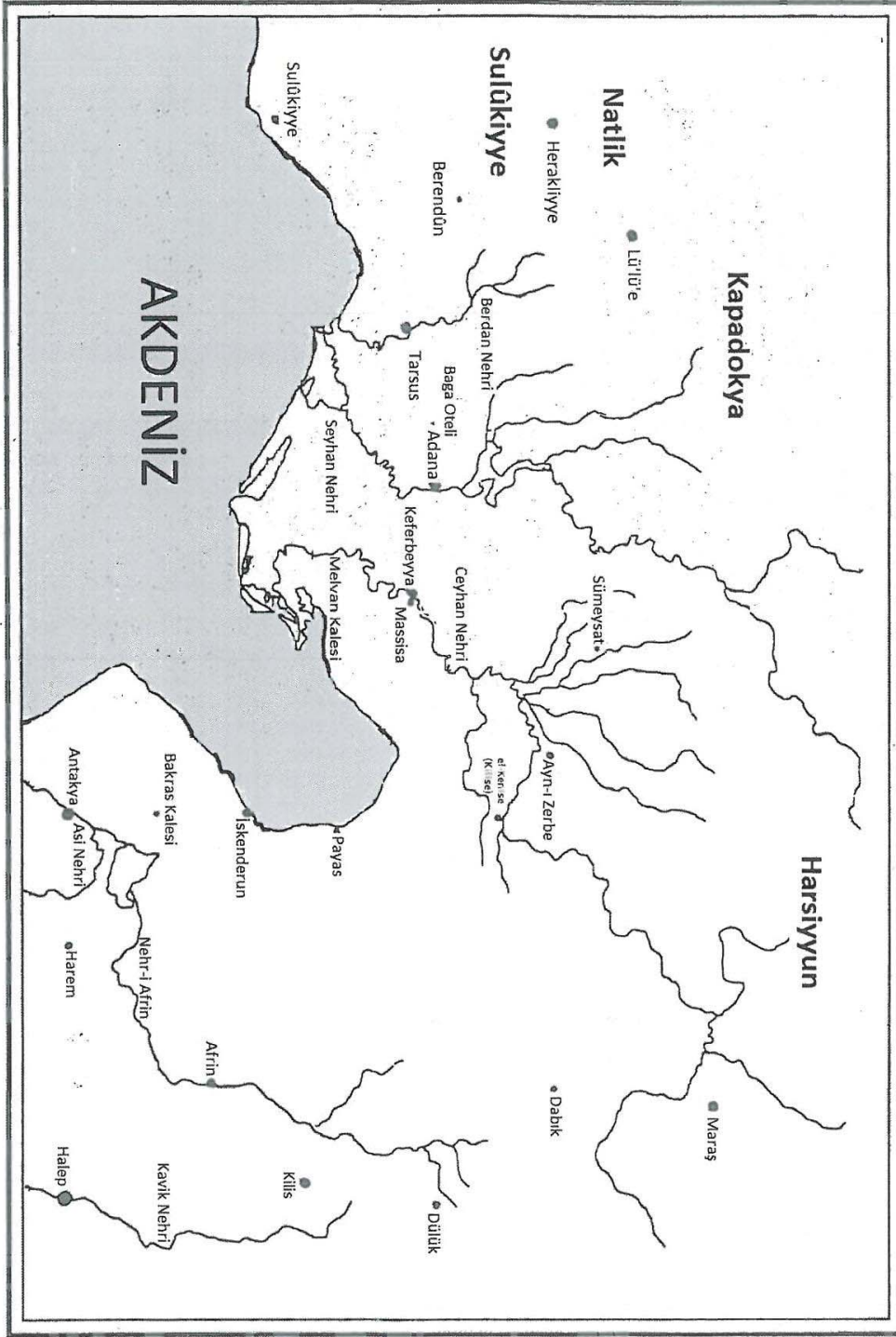
- Tabarî. (1987). *The History of al-Tabarî(Ta'rih al-rusul wa'-mulâk)*. (vol. 37). (Trans. Philip M. Fields). Newyork: State University of New York Press.
- Tabarî. (1987). *The History of al-Tabarî(Ta'rih al-rusul wa'-mulâk)*. (vol. 38). (Trans. Frans Rosenthal). Newyork: State University of New York Press.
- Taşdöner, K. (2012). Eski Çağ'da Anadolu'nun Siyasi ve Demografik Yapısını Değiştiren Kitlesele Göçler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*. 10(13). 86-87.
- Tekin, O. (2016). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Topuz, H. (2011). Abbasi Başşehri Samerra ve Abbasi Tarihinde Samerra Dönemi. *İstem*, 9(18), 83-112.
- Turan, O. (1964). Selçuklu Kervansarayları. *Belleten*, 10(39), 471-496.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. (On birinci Baskı). Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım Kılavuzu*. (Yirmi yedinci Baskı). Ankara: TDK.
- Vakıdî. (2000). *The Islamic Conquest of Syria, A Translation of Futûhushâm: The Inspiring History of the Sahâbah's*. (Trans. Mawlana S. Al-Kindî). London: Ta-Ha Publishers.
- Vasiliev, A. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. (C.1). (Birinci Baskı). (Çev. Arif Müfit Mansel). Ankara: Maarif Matbaası.
- Yazır Elmalılı, M. H. (1979). *Hak Dini Kur'an Dili*. (C.6). İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yıldırım, M. (2006). Tarsus'un Dini Tarihine Tarihsel Bir Yaklaşım. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 101-122.
- Yıldırım, N., Temizkan M. (2017). Seleukoslar Döneminde Yaşanan Suriye Savaşları Üzerine Bir İnceleme. *MKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 117-131.
- Yıldız, H. D. (1988). Abbasiler. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 1, s. 31-48). Ankara: TDV Yayınları.
- Yıldız, H. D. (1989). Ahmed b. Tolun, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 2, s. 141-143). Ankara: TDV Yayınları.
- Yıldız, H.D. (2014). *İslamiyet ve Türkler*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayınları.
- Yılmaz, S. (2010). Tarsus'un Müslümanlar Tarafından Fethi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 10(1), 87-103.
- Yiğit, İ. (2011). Tebuk Gazvesi. *TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (C. 40, s. 228). Ankara: TDV Yayınları.

Yüksel, A. T. (1999). *İslâm'ın İlk Döneminde Ticâri Hayat*. (Birinci Baskı). İstanbul: Beyan Yayınları.

Zeydan, C. (1976). *İslâm Medeniyeti Tarihi*. (C.2.). (İkinci Baskı). (Çev. Zeki Megamiz). İstanbul: Üçdal Neşriyat.

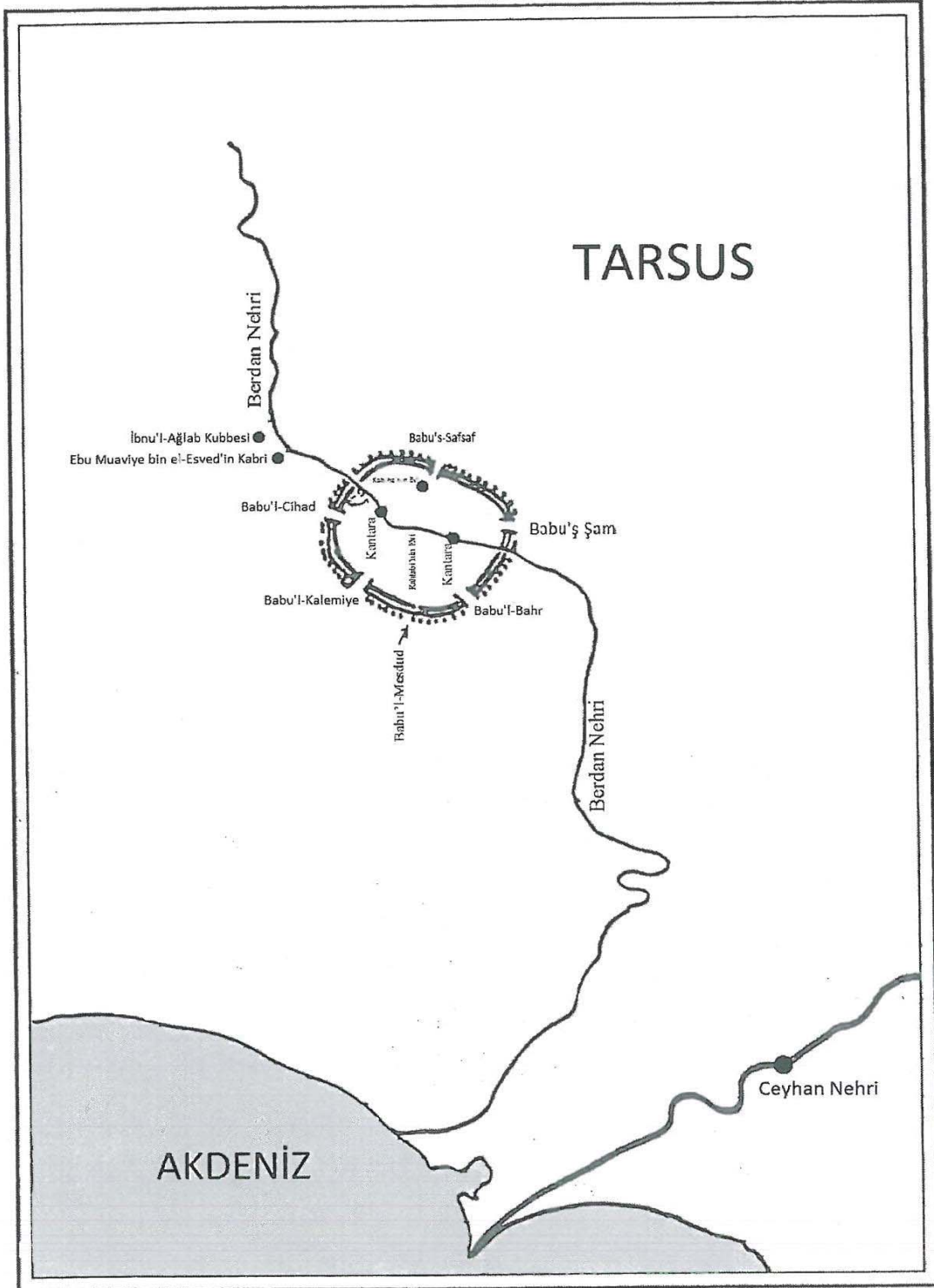

IX. ve X. Yüzyıl Sugur Bölgeleri Haritası

Hazırlayan: Dr. Şakir Mustafa- Çeviren: Semih Balaban

IX. ve X. Yüzyılda Tarsus

Hazırlayan: Dr. Şakir Mustafa- Çeviren: Semih Balaban

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Balaban, Semih
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 23/06/1993-İnegöl
Medeni hali : Evli
e-mail : semihbalaban19933@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam Ediyor
Lisans	Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü	2015
Lisans	Ankara Üniversitesi DTCF Arap Dili ve Edebiyatı	2015
Lise	Yenişehir Ertuğrul Gazi Anadolu Lisesi	2011

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2015/ ?	MEB	Arapça Öğretmeni

Yabancı Dil

- İngilizce(Orta)
- Arapça(İleri)
- Farsça(İleri)

